

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(BÁCS-KISKUN MEGYE)

V.

KECSKEMÉT, 1989.

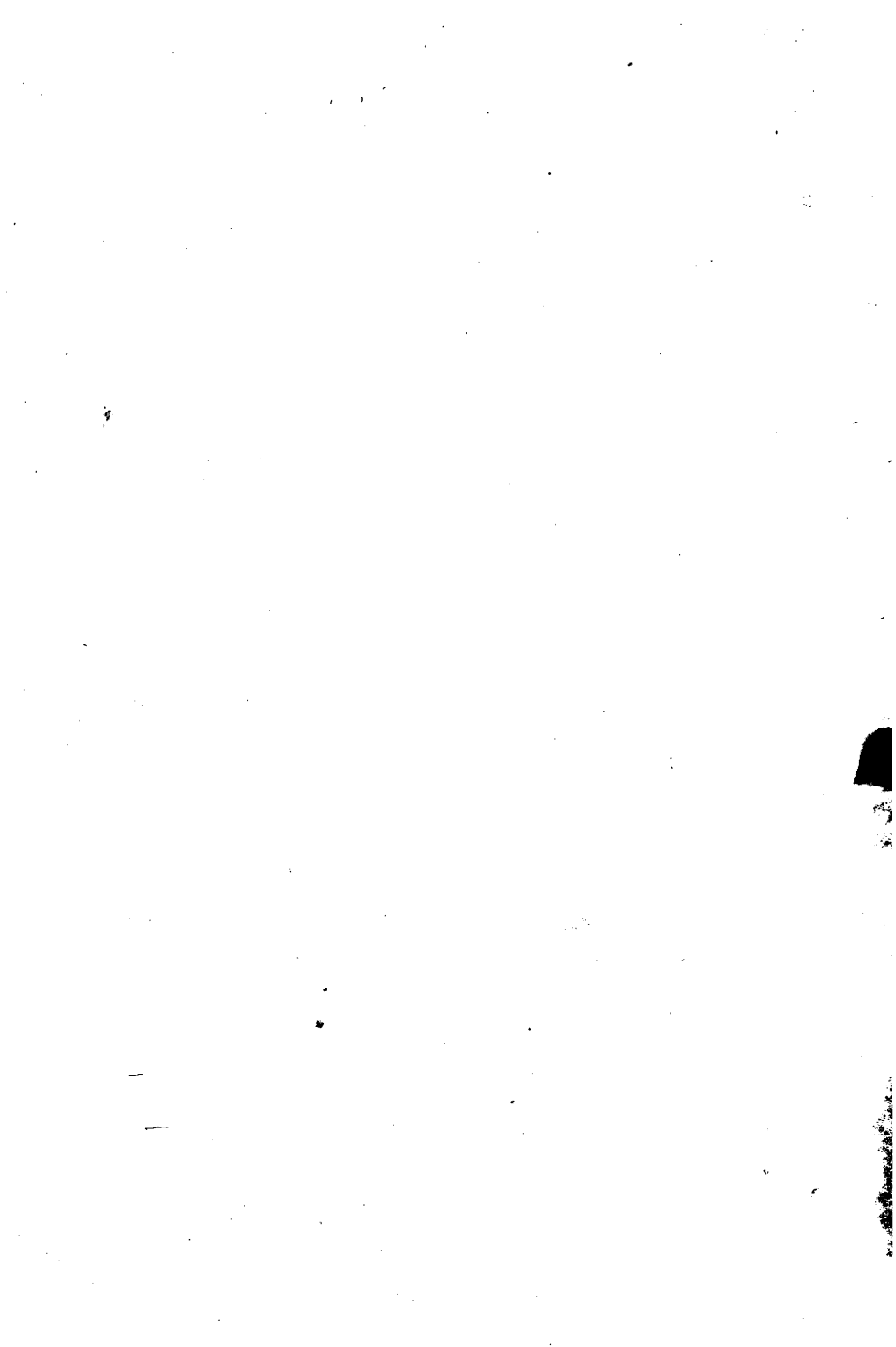

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács-Kiskun megye)

V.

Kecskemét, 1989

Lektor:

Somlyai Magda

A sorozatot szerkeztli:

Iványosi-Szabó Tibor

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Levéltár
Felelős kiadó: az intézmény igazgatója
ISBN: 963 7236 03 1
ISSN: 0238-8847

Tóth Ágnes

TELEPÍTÉSEK CSONKA BÁCS-BODROG VÁRMEGYÉBEN

1945-1948

Bevezető

Dolgozatunkban az észak-bácskai német nemzetiség helyzetének alakulását tekintjük át a II. világháborút követő fél évtizedben. Miután a vizsgált terület egy ma már nem létező közigazgatási egységet ölel fel, szükséges annak pontos földrajzi meghatározása.

Mint ismeretes, a mai Bács-Kiskun megye 1950. január 1-én alakult a volt Bács-Bodrog vármegye északi, valamint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részéből.¹ A II. világháború befejezése után, illetve 1944 őzétől csupán Bács-Bodrog vármegye északi része került ismét Magyarországhoz, s a terület elnevezése: Csonka Bács-Bodrog vármegye lett. Igaz ugyan, hogy a terület megjelölésére felváltva használták a Bács-Bodrog vármegye, illetve a Csonka Bács-Bodrog vármegye elnevezéseket, mégis az utóbbi használatát neveznénk gyakoribbnak, s talán hivatalosabbnak is, mivel az alispáni rendeleteket, jelentéseket érvényesítő körpecséten szintén az utóbbi elnevezés állt. Dolgozatunkban tehát mi sem megkülönböztető fogalomként használjuk a két elnevezést.

Csonka Bács-Bodrog vármegyét 1944-ben a bácsalmási, a bajai és a jánoshalmi járáshoz tartozó 26 község és egy törvényhatósági jogú város, Baja alkotta.

A közigazgatás területi beosztásának későbbi nagy mértékű megváltozása igen megnehezítette, bizonyos esetekben pedig lehetetlenné tette, hogy a rendelkezésünkre álló számadatokat összevethessük, s az összehasonlításból adódó következtetéseket felhasználhassuk. A háború előtti felmérések, népszámlálások adatai, s a háborút követő összegező jelentések adatai is más-más területi egységekre vonatkoznak, és sok esetben különbözőek az adatfelvétel szempontjai is. Mindazonáltal ahol csak mód nyílt rá, elsősorban a rendelkezésünkre álló levéltári iratanyag, s az 1941. évi népszámlálás adatai alapján, a számszerű változásokat – ha bizonyos esetekben hiányos adatsorokkal is – a lehető legpontosabban igyekeztünk nyomon követni.

Az áttekinthetőség kedvéért térképen is jelöltük a vizsgált terület határait, s feltüntettük az 1944. évi őszi állapotokat tükröző közigazgatási beosztást is /I. sz. melléklet/.

Eredeti szándékunk szerint, a megye területén működő Volksbund szervezetek tevékenységére, s hatására is ki akartunk térni, hisz a német nemzetiségű lakosságnak közvetlenül a háborút megelőző és a háború alatti tevékenységének ismerete a későbbiek miatt is igen fontos lett volna. Az iratanyag szinte teljes pusztulása azonban nem tette lehetővé ennek a folyamatnak a rekonstruálását, a helyi Volksbund szervezetek

működésének bemutatását.

Az iratanyag hiányossága, a kitelepítések menetének és nagyságrendjének megállapítását is megghiúsította egyes esetekben. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos jelenségekre, megnyilvánulásokra nem találtunk pontos, tárgyyszerű magyarázatot és sok esetben csak találgathattunk az évtizedes ellentétek, nekifeszülések, érdekek eredetét illetően.

Bács-Bodrog vármegye 1944 őszétől 1945 decemberéig

A vármegye általános jellemzői, helyzete²

Csonka Bács-Bodrog vármegye lakosságának – amely 1941-ben 144.985 fő volt – megélhetését a II. világháborút megelőző években elsősorban a mezőgazdasági termelés biztosította. Ez mindenki számára nyilvánvaló, aki egy pillantást is vet a terület földrajzi térképére, hisz folyók vagy hegyek által nem szabdalt sík területről van szó, amelynek talajtani adottságai is igen kedvezőek. A lakosságnak mintegy 80%-a élt a mezőgazdaságból, mindenekelőtt azokkal a hagyományosnak tekinthető kultúrákkal foglalkozva – mint a szőlő, gyümölcs, kukorica, búza –, amelyeket a földrajzi, éghajlati adottságok és lehetőségek alakítottak ki az évszázadok során.

Ez a megélhetés azonban sokak számára igen szűkös volt, hisz a háború előtti birtokstruktúrára vonatkozó számadatok azt bizonyítják, hogy a mezőgazdaságból élő önállók és segítő családtagjaik mintegy 35%-ának legfeljebb csak 5 holdig terjedő földbirtok állt a rendelkezésére. A legnagyobb az 5-10 ill. a 10-20 holdnyi területen gazdálkodók számaránya, mintegy 50%. Az ennél nagyobb birtokokon már lényegesen kevesebben osztoznak, számarányuk néhány százalékos csupán, mint ahogyan elhanyagolható a klasszikus értelemben vett napszámosok száma is.

A megye területén folytatott nagyüzemi ipari tevékenység sem igazán számottevő. Jelentősebb számú munkaerőt foglalkoztató nagyüzemek csak Baján voltak, ahol az építőiparból, iparból élők száma a város lakosságának 26%-a, míg a kereskedelemben, szolgáltatásban dolgozók számaránya 12% körül volt. Sokkal színesebb, sokrétűbb azoknak a kisiparosoknak a tevékenysége – kb. 8-9 ezer lehetett a számuk – akik a falvak lakosságának igénye, és a megye gazdasági szerkezetének lehetősége szerint különböző ipari és kereskedelmi szakmákban dolgoztak. A bajai járás főjegyzője 1945 elején 360 kereskedelemmel foglalkozót és 811 ipari tevékenységet végzőt számlált össze területén.³ Azért is nagyon érdekes és jól használható ez az összeírás, mert az iparendelőy keltének feltüntetésével bepillantást enged az előző évek, évtizedek ipari-kereskedelmi tevékenységébe is, ugyanakkor némiképp tükrözi azt a sokszínűséget, amellyel "rámozdultak" ezek az emberek a hiányzó szakterületekre.

Nyilvánvaló az is, hogy a kisüzemekben az élet bármely területén jelentkező igényeknek igyekeztek megfelelni és eleget tenni ezek az emberek, hisz nagykereskedőkkel, ékszerészekkel, szatócsokkal ugyanúgy találkozunk a főjegyzői

listán, mint szabókkal, korcsmárosokkal, kötélverőkkel és sertésalkuszokkal.

Meg kell említenünk még a közszolgálatban foglalkoztatottakat, akik száma elsősorban Baján /4475 fő/, Bácsalmáson /320 fő/ és Jánoshalmán /216 fő/ jelentősebb. Természetes is ez, hisz közigazgatási központokról volt szó, ahol a különböző hivatalok feladatainak ellátása miatt volt szükség a közszolgálati alkalmazottakra. A többi községben a közszolgálatban foglalkoztatottak száma 2-3%-át tette ki a lakosság létszámának.

A vármegye nemzetiségi összetétele igen sokrétű volt. A mai Bács-Kiskun Megye déli részén, most is több népcsoport, nemzetiség él együtt. Évszázadok óta magyarok, németek, bunyevácok, szerbek lakta vidék ez. S ez az együttélés nem volt mindig súrlódásoktól mentes. A nézeteltérések, sok esetben egyáltalán nem az egymás mellett élők, együtt dolgozók hibájából adódtak, hisz bármely népcsoporthoz tartozék is az ember, azoknak a manipulációs törekvéseknek egyként kiszolgáltatott volt, amelyekkel mesterségesen igyekeztek szítani az ellentéteket, valamely ideológiai, vagy politikai cél elérése érdekében. Az elszenvedett, vélt vagy valós sérelmek, bántások – ezek tisztázása híján – évtizedekre meghatározták az együttélés minőségét. A múltat kutatók számára további nehézséget jelent, hogy az egyes ember, de egy nép vagy népcsoport esetében is a tudati tényezők vizsgálhatók és írhatók le a legkevésbé egzakt módon. A valóság megragadása számunkra is ezen a területen jelentette a legnagyobb gondot. A számokkal történő kifejezés korlátaival tisztában vagyunk, ugyanakkor kiindulásként nem mellőzhetők e bonyolult kapcsolatok, viszonyok vizsgálatainál sem.

A Csonka Bács-Bodrog vármegyéhez tartozó községek közül csak Szeremle és Borota tekinthető tisztán magyarlakta falunak. De a lakosság összlétszámához viszonyítva Kiszálláson, Mélykúton és Jánoshalmán is elhanyagolható volt az ott élő nemzetiségek, nem magyar anyanyelvűek száma.⁴

Szerbek mindössze egy helyütt, Hercegszántón éltek nagyobb számban, ahol a lakosság 9%-a vallotta magát a háború előtt szerb anyanyelvűnek.⁵ A többi községben magyarok, németek, horvátok éltek együtt. Bács-Bodrog vármegyében horvátok alatt természetesen bunyevácok értendők, csak a hivatalos statisztikában használják az egységes elnevezést a két népcsoportra. Az egyes községek népességének összlétszámához viszonyítva Dávodon, Madarason, Bátmonostoron, Kelebián, Nagybaracskán, Tataháza és Tompán maradt 5% alatt a nem magyar anyanyelvűek aránya. A többi helység esetén táblázat segítségével tekinthetjük át a német s horvát anyanyelvűek számarányát a lakosság összlétszámához viszonyítva.⁶

Község neve	Népesség száma	Németek %	Horvátok %
Bácssalmás	13.310	51,6	8,4
Bácsbokod	4.262	35,9	13,5
Bácsborsód	1.875	29,7	4,1
Csátalja	2.758	87,5	1,0
Csávoly	3.252	57,2	14,5
Csikéria	2.050	19,0	24,0
Felsőszentiván	2.849	13,7	21,6
Gara	4.473	60,5	23,4
Hercegszántó	3.493	2,3	28,8
Katymár	4.992	49,4	26,7
Kunbaja	2.920	81,6	0,6
Mátételke	893	4,4	6,6
Rém	1.820	34,3	0,8
Vaskút	4.705	81,7	4,6
Baja	32.039	7,1	3,3

A vármegye fentebbi nemzetiségi jellemzőinek igazán nagy jelentősége a terület életében a háború befejezése után lett. Ez azonban inkább csak sejthető, mint tudható volt 1941-ben, amikor is a népszámlálás során a vármegye lakói közül 106.193-an magyar, 28.381-en német, és 8.521-en horvát anyanyelvűnek vallották magukat.

Egy-egy falu esetében ugyan nincsenek számszerű adataink arról, hogy az összeíró tanító vagy jegyző a központi elképzeléseknek megfelelően, esetleg önszorgalomból saját előrehaladása érdekében, hányszor másította meg az adatokat a nyilatkozat tevő tudta és beleegyezése nélkül. De tudva azokról a törekvésekről, amelyek az 1941-es népszámlálás során érvényesültek, joggal föltételezhetjük, hogy ezek a számadatok a német nemzetiség esetében "felfelé" torzítanak.

Ugyanakkor természetesen – mint az ország más németek lakta vidékein is – a Volksbund propagandája is éreztette hatását. Sajnos területünkre vonatkozóan erre nézve sincsenek adataink, így mértékét megbecsülni sem tudjuk. A fenti számadatok szerint a vármegye összlakosságának 20,04%-a német, 5,9%-a pedig horvát volt.

A vármegye helyzete igazán súlyossá 1944 elejére vált, amikor a szovjet csapatok már megközelítették Magyarország határait. A front előrehaladtával, a németek oldalán vívott háború kilátástalanságának növekedésével párhuzamosan nőtt a tanácsstalanság és a kapkodás.

A német megszállás után napirenden volt a közigazgatási vezetők leváltása, áthelyezése. A végrehajtott személycserék szerepe természetesen az volt, hogy ezáltal is politikai szempontból teljesen megbízható, a németbarát, nyilaskormány érdekeit kiszolgáló személyek kerüljenek a fontosabb közigazgatási funkciókba. Menezsítették Baja város és Bács-

Bodrog vármegye főispánját és új járási főszolgabírókat kapott a bácsalmási és a jánosalmi járás is.⁷

A németek által a kormány egyik legfontosabb feladatává tett "zsidókérdés megoldása"-ra is történtek intézkedések. Baján a gettózás idején 1328 zsidót írtak össze, gettónak 26 házat jelöltek ki. Rövidesen azonban előírták a zsidóknak táborokba szállítását, ahová a rajtuk levő ruhán kívül csak egy kabátot és egy rend munkaruhát vihetek magukkal. Az értéktárgyak kivétel nélküli beszolgáltatását személyes motozással ellenőrizték. Baján az utolsó 1944 június 8-án kelt névjegyzékben – amelyen 405 név szerepelt – a gettóban lakókat már mint német munkásokat tüntették fel.⁸

1942 tavaszától vált törvényesen lehetségessé Magyarországon a német nemzetiségűeknek az SS-be történő sorozása, ami a nemzetiségek lakta vidéken további szövevényes problémák forrásává lett. S mindez tovább bővült, amikor az SS csapatok fokozódó emberanyag igénye miatt egyre szélesebb körűvé s egyre erőszakosabbá vált az eredetileg önkéntesség elvén alapuló toborzás. A német megszállás utáni időkben pedig eljutott odáig, hogy a sorozás kiterjedt nemcsak a német, de más nemzetiségűekre, végül a magyarokra is. S egyre inkább előtérbe került a kényszer, mint eszköz, míg "végül az SS utolsó magyarországi toborzóakciója már a német lakosság erőszakos kiűrésére indított akcióba torkollott".⁹ A kényszersorozások ellen a vármegye területén is több helyütt tiltakoztak ablakok betörésével, falragaszokkal, szökéssel, bujkálással. "Az SS sorozások alatt a svábság jobb érzésű tagjai elszöktek és hetekig bujkáltak, akadt fegyveres ellenállás is. A sorozást azonban csendőri segédlettel kíméletlenül végrehajtották."¹⁰ "Az SS sorozásra szívesen senki sem ment, mert aki német katonára akart lenni, az már önként jelentkezett SS katonának. Egyesek a sorozás ellen nagyon kikeltek, és csendőrökkel kellett elővezettetnünk őket" – jelenti később a bácsalmási jegyző is. A büntetésként kilátásba helyezett azonnali internálás azonban megtörte az egyéni ellenállásokat. A helyi Volksbund szervezetek segítő, kiszolgáló szerepe az SS toborzásoknál kétségbevonhatatlan – az esetek nagy részében a Volksbund vezetői maguk végezték az összeírásokat – s ez a községekben éles nézeteltéréseket okozhatott, hisz az előljáróság kénytelen volt kihirdetni: "A sorozást nem a Volksbund végzi, hanem az a magyar-német kormányok közötti megállapodás alapján történik. Egyben ugyancsak felhívjuk a község lakosságát, hogy a községbe érkező német katonaságot fogadják szívesen, s legyenek velük szemben előzékenyek, mert nem mint ellenséges katonák, hanem mint a baráti német birodalom katonái jönnek Csávolyra."¹¹

1944 tavaszán különleges közigazgatási szabályokat hoztak, amely szerint a hadművelleti területeken szüneteltetni

kellett a th. bizottság, a th. kisgyűlés, a közigazgatási bizottság és albizottsága, valamint a képviselőtestületek működését. Hatáskörük a főispánra, polgármesterre, vagy a járási főszolgabíróra szállt át, s a terület élére "hadműveleti kormánybiztos"-t állítottak.¹² A különleges szabályok Bács-Bodrog vármegyében szeptember 2-án léptek életbe, s a vármegye kormánybiztosa dr. vitéz Hortváth István, Baranya vármegye főispánja lett.¹³ A front közeledtével fel függesztették a tisztviselők szabadságolását és állandó ügyeleti szolgálatot szerveztek. Amikor 1944. szeptember 23-án a szovjet csapatok átlépték hazánk határát, a magyar kormány elrendelte a megszállás alá kerülő területek kiürítését.¹⁴ Romániának a hitleri Németországgal való szembe fordulása még a vakon bizókat és reménykedőket is meggyőzte arról, hogy elkerülhetetlen Magyarország hadszíntérré válna. Az 1944 szeptemberében hozott kapkodó és sokszor egymásnak is ellentmondó intézkedések ebből a késői felismerésből fakadtak. A megkésettiséget csak tovább fokozta, hogy a Szálasi kormány, még ezekben a napokban is Magyarországnak csak részleges hadszíntérré válásával számolt. Ily módon intézkedett az érintett területek kiürítéséről, illetve a menekülők elhelyezéséről. A front gyors előrehaladása a Szálasi kormányt is arra kényszeríti, hogy 1922/1944. október 29-én kelt rendeletével az egész ország területét hadműveleti területté nyilvánítsa. Az utasítások végrehajtására nem került sor, mert megalkotásakor sem a front gyors mozgásával, sem a régi közigazgatás teljes összeomlásával nem számoltak. Ezen a területen a háború igazán kézzelfogható módon a bánáti és dél-bácskai menekülő svábság átvonulásával, a Bácskába letelepített bukovinai székelyek menekülésével, illetve a Zomborban székelő vármegyei hivataloknak előbb Bajára, majd a Dunántúlra történő költöztetésével érezte hatását.

A háború és következményei

Bács-Bodrog vármegyének 1944 őszétől igen komoly gondot okozott a két irányból érkező menekülők áradata. A háború alatt ugyanis részben munkakeresés, részben önkéntes vagy kényszerű visszatelepülés folytán, jelentős számú, jugoszláviai illetőségű, de német nemzetiségű személy került Németországba, illetve a német katonai megszállás alatt állott területekre. Ezeket az embereket 1944 nyaratól eredeti illetőségi helyükre küldték vissza. A csoportokban vonuló menekültek, s a frontról és fogságból érkező délbácskai német és magyar férfiak ugyancsak Magyarországon keresztül kísérelték meg a visszatérést eredeti lakóhelyükre. A jugoszláv hatóságok azonban nem fogadták be őket. Ezért a ha-

tár közelében lévő falvakban húzták meg magukat, hogy alkalomadtán kapcsolatot keressenek családjukkal és a határon átcsempészhessék őket.

Jelentős a Bánátból és Bácskából elüldözött vagy a front közeledtére elmenekülő lakosság száma is. A főispáni jelentések, 10-15 ezer Jugoszláviába visszatérni szándékozó vagy onnan elmenekült emberről számolnak be.¹⁵ Lehetséges, hogy ebben van némi túlzás, hiszen a főispán ezekkel az adatokkal mindenekelőtt a szovjet csapatoknak adandó beszolgáltatás mérséklését akarta elérni. De mindenképpen nagy terhet jelentett. Főként a bácsalmási járás községeiben. Egy alispáni utasítás értelmében ugyanis - "amíg a kormány további sorsuk felől nem intézkedik"¹⁶ - ezeknek a községeknek kellett befogadnia a menekülteket.

1945 nyarán Tompán csaknem két és félezer, Bácsalmáson másfélezer, Csikérián és Kelebián megközelítőleg ezer, Kunbaján mintegy félezer menekült tartózkodott, akik jugoszláv állampolgárságú svábok voltak.¹⁷ Bácsbokod községben közel 300, ez a létszám 1945 szeptemberére 956 főre emelkedik, míg Felsőszentivánon mintegy félszáz a menekültek száma.¹⁸

Egyre nagyobb aggodalommal töltötte el a vármegye vezetőit a bukovinai székelyek sorsa is. A fronttal egyidőben érkeztek a vármegye területére, hogy Dunaföldváron vagy Baján, a hídon átkelve, új otthont találjanak.¹⁹ A Malinovszkij marsall vezette II. Ukrán front katonái nagyobb ellenállás nélkül foglalták el a Duna-Tisza közét. A vizsgált térségben komoly harc nem folyt, legfeljebb néhány fő magyar egység kísérelt meg szórványos védekezést. A vármegyében először Csikéria községet érték el a szovjet csapatok október 12-én, majd október 18-án és 19-én folytatódott előrenyomulásuk, s a hónap végére a vármegye egész területéről kiszorították a magyar és német csapatokat. A front átvonulása után természetesen a legfontosabb feladat az élet újraindítása - újraindulása volt. A régi közigazgatás teljesen szétzilálódott, s az új megalakulását, megalakítását szinte lehetetlenné tette az a tény, hogy a vármegye teljes vagyona, hivatali berendezése, teljes irattári anyaga Zomborban maradt, s a háborús pusztítások következtében megsemmisült.²⁰

A vármegye tisztikara - mint ahogyan már utaltunk is rá - a kormány rendelkezésére székhelyét, Zombort elhagyta. Október 1-e és 10-e között Bajára, később pedig a Dunántúlon kijelölt területekre költözött. A Bajára történt bevonulása után a szovjet katonai parancsnok utasította a Baján maradt önkormányzati tisztviselőket közigazgatási munkájuk további végzésére. S megbízta a tisztikart új polgármester választásával is.

"A tisztikar e felhívásra Baja város főlevéltárosát, dr. Takács Endrét bízta meg a polgármester helyettesítésével. ...Később a vármegye újjáépítése során, ugyancsak dr. Takács Endre irányítása mellett 1945. évi január hó 5-én először a bajai járási főbírói hivatal alakult meg, majd egy hónappal később - az időközben kinevezett főispán, Herboly Zoltán irányításával -, 1945. évi február hó 5-én az alispáni hivatal. Ezzel párhuzamosan előbb dr. Takács Endre, utóbb pedig a kinevezett főispán és az alispáni teendők ellátásával ideiglenesen megbízott, majd megválasztott dr. Barcsai Iván alispán irányításával folyt a községi önkormányzatok újjáalakítása is."²¹ Nehezítette a közigazgatás megszervezését, hogy a jugoszláv partizánok régi tervüket valóra váltva, 1944 novemberében megszállták az ú.n. bajai háromszöget. Kunbaja községből 1944 novemberében és decemberében a jugoszláv partizánok 75 személyt internáltak Szabadkára, majd 1945. január 1-12 között 71 személyt rendeltek ki front mögötti közmunkára. Kivétel nélkül német nemzetiségű személyekről volt szó.²² Az 1945. január 20-i fegyverszüneti szerződés értelmében a szovjet csapatok a jugoszláv fegyvereseket visszaszorították ugyan a mai határra, de több tekintetben még az ezt követő időben sem volt megnyugtató a határmenti községek helyzete. Csikérián január 26-án jelentették be kivonulásukat a partizánok, de még a következő hónapban is átjártak lövöldözni és fosztogatni. A község vezetőjegyzője január 31-én kérte felsőbb hatóságai intézkedését, hisz teljes mértékben megszűnt a lakosság élet- és vagyónbiztonsága, s a nagy mennyiségű termény-, élelmiszer- és állatrablások veszélyeztették a szovjet hatóságok által előírt mennyiségek beszállítását is. A község helyzete azonban még az elkövetkező hónapban sem változott, erről tanúskodik jegyzőjének újabb jelentése: "Az éjjel-nappali rablások száma, a beérkezett panaszok szerint, mind jobban szaporodnak és emiatt a községre kirótt beszolgáltatások mennyiségének elszállítása lehetetlenné válik.

A helyzet az, hogy eddig Csikéria községet úgy kezelték a partizánok, hogy az Szabadka érdekerületéhez tartozik és úgy a tavankuti, mint az alsócsikériai, továbbá a szabadkai, bajai úti iskolai Partizánőrségek, de a Szabadka irányából érkezett és érkező katonai autók is szabad prédájuknak tekintették a községet."²³

A megnövekedett lakosság, mezőgazdasági terület lévén, kenyérgondokkal nem küszködött, bár élete ezen a téren is megnehezedett. Különösen nehéz volt a helyzete Baja városának, ahol a szállítások akadozása, s a rendelkezésre álló búza mennyiségének elégtelensége súlyos gondokat okozott a kenyérellátásban. Miután a bajai raktárak legnagyobb része hadiszármánynak számított, a város vezetőségének a közeli falvakban kellett a nélkülözhető búzamennyiséget felkutatni

és "belopni" a városba. De nem volt jobb a hússal, tejjel, sóval való ellátottság sem. 1945 januárjától – a szovjet parancsnokság egyre több élelmiszert és ágyneműt követelt – további nehézségekkel kellett szembenéznie a városnak. A hadikórházak maguknak foglalták le a környező falvak tejtermelését, a Kékhegyen kitermelt, s Baja téli tüzelő ellátását biztosítani hivatott akácfa teljes mennyiségét, ugyanakkor a malmok és a pékek jelentős része is a szovjet katonai parancsnokságnak dolgozott.²⁴ Ez a dunántúli és Budapest környéki harcok elhúzódása miatt volt így, mert az itt megsebesült katonákat a bajai kórházban és a sebtiben átrendezett iskolákban ápolták.

Az év elejétől az észak-bácskai községek is sorra arról panaszkodnak, hogy elérkeztek teljesítőképességük végső határához, s ezért jövőtételi terheik arányosabbá tételét kérik. Újfent Csikéria helyzete tűnik a legsúlyosabbnak: "Csikéria község a vasúti sínek mellett terül el – olvashatjuk a korabeli jelentésben – amellett a község vasútállomása határállomásként szerepel. A vonatok végtelen sora vesztegel állandóan részben a vasútállomáson, részben az állomás előtti nyílt pályán. A szovjet szállítmányok személynézetje ilyenkor, a szerelvényekről leszállva, élelmiszer és gyümölcs miatt végigfosztogatja a határt. Amellett a községben több ezer délvidéki sváb menekült van, akiket a község lakossága kényszerűségből ellátni kénytelen."²⁵

Meglehetősen tehetetlenül állt a vármegye lakossága azzal az "akcióval" szemben is, amelyet a szovjet hadsereg 1945 januárjában hajtott végre. A szovjet katonai parancsnok 1945 december 28-án élőszóval kérte meg Csonka Bács-Bodrog vármegye azon községeinek névsorát, amelyeknek a lakossága túlnyomórészt német volt. A Madarász főjegyző által készített jelentés felhasználásával, az érintett községekből a svábok tömeges internálása, Ukrajnába szállítása azonnal elkezdődött. Ezt fékezni a lakosság felzúdulása, elégedetlensége sem tudta. Baja város tanácsa is mindent elkövetett a svábok összeszedése és elszállítása ellen, valamint a tévedésből internált magyarok és bunyevácok kiszabadításáért. Igyekezete azonban eredménytelen maradt.

Az 1945. január 6-án megtartott városi tanács értekezletén a következő álláspontot alakították ki: "Bár Babics József tanácstag elnöklete alatt az orosz parancsnokság utasítására bizottság alakult annak megállapítására, hogy ki tekinthető németnek, ennek ellenére a bizottság munkáját nem vették figyelembe és színmagyarokat, valamint bunyevácokat is szállítottak el a mai nap reggelén a többszörösen megkísérelt közbenjárás ellenére." A maradás sok esetben azon múltott – hangsúlyozták a bizottság tagjai –, hogy a hatalmat kézben tartó partizánokkal ki, s hogyan

tudott szót érteni. Így volt ez a német nemzetiségűek esetében is. A tehetősebbek – anyagi ellenszolgáltatás ellenében – sokszor otthon maradhattak, míg a szegényeket elszállították. "A bizottság – olvashatjuk a továbbiakban – magyar és orosz nyelven kimutatást fektetett fel" az általa mentesítettekéről. A körülmények miatt azonban mindenfajta felelősséget elhárítottak magukról.²⁶ A Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság március 18-án kelt 26. számú rendeletére tettek jelentést a községek a szovjet katonaság által elszállított magyar állampolgárokról. Bácsbokod, Borota, Csikéria, Gara, Jánoshalma, Mélykút, Rém, Vaskút jelentései szerint a felsorolt 8 községből 1945 január 6-27 között összesen 771 személyt szállítottak el. Az elhurcolt személyek csaknem kivétel nélkül svábok voltak.

1945 tavaszán szabályos mozgalom indult az egyes községek részéről "hogy az orosz katonaság illetve egyes szervei által elhurcolt lakosok szabadlára helyeztessenek és haza szállíttassanak". A sikert elősegítendő a nemzeti bizottságok átvizsgálva az elhurcoltak névjegyzékét, nemzethűségüket igazoló bizonyítványokat adtak ki. Legnagyobb Gara község vesztesége, ahonnan 400 munkaképes férfit és nőt szállítottak el a Szovjetunióba, hogy ott az újjáépítésben dolgozzanak. A Bácsbokodról elszállított 29 személy közül senki sem vett részt a Volksbund mozgalomban, míg a Vaskútról elszállított 120 ember közül 40, a Rémről elszállított 64 ember közül 33, a Jánoshalmáról elhurcolt 55 személy közül 10 volt tagja a Volksbundnak.²⁷ Több esetben és több helyütt fölvetődik a személyes bosszú eshetősége is: Csertő Sándor népiskolai tanítót még 1944 decemberében hurcolták ismeretlen helyre munkatáborba, aki magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségű volt.²⁸ Hasonló eset miatt tiltakozott Herboly főispán is a bajai fogolytábor parancsnokánál, mert Majorossy Mihály a bácsalmási római katolikus iskolához beosztott állami tanító január 29-én, tévedésből került német származásúként a táborba.²⁹ A tévedések száma azonban olyan nagyságrendű, hogy az egyedi esetek mögött némiképp sejdíthető a tendencia is. A tömeges és téves internálások és elhurcolások ellen emelt szót a Bajai Nemzeti Bizottság tagja is, aki sérelmesnek tartotta a "sváb illetőségű német kérdés honi megoldását, mert a bajai internálótáborban is számos olyan magyar és német származású SS katonára van, akik nem önként mentek, hanem kényszernek engedelmességek".³⁰

A szovjet katonai parancsnokságnál tett tiltakozások eredménytelensége miatt a nemzeti bizottság a belügyminiszterhez fordult, aki a hónapok óta húzódó ügy kivizsgálására – a többszöri sürgetés hatására – belügyminiszteri biztost küldött a táborba. A vizsgálat eredményeként minden 50 évnél idősebb nőt és 60 évnél idősebb férfit azonnal elbocsájtottak, s elengedték a betegeket is. Így a bajai internálótábor

létszáma közel 500- ról 250 főre apadt.³¹

Hasonló esetről számolt be a Bácsalmáson február 21-én írott jelentés is: "Tisztelettel jelentem - írja a főjegyző -, hogy helybeli besúgók közreműködése következtében az orosz katonaság csendőri szervezete németeknek közmunkára való elszállítása alkalmával több német nevű, de magyar érzelmű egyént is elvittek, akik részben hivatásuknál fogva, részben pedig pártállásuknál fogva a megkötött egyezmény értelmében elszállíthatók nem lettek volna."³² Mautner Ferenc rémi kántortanítót, aki ellen áprilisban indult eljárás, többek között azzal vádolják, "hogy a németeket kiadta az oroszoknak, s az oroszok már kész jegyzékkel jöttek és annak alapján vitték el az embereket."³³

Nemcsak a megye területére érkeztek menekültek, de 1944 őszén innen is, különösen a sváb falvakból több mint 5000 ember kelt útra.³⁴ A nyugat felé menekülők egy része a Volksbundban betöltött vezető szerepe, vagy a korábbiakban kifejtett egyéb németbarát tevékenysége miatt, félve a felelősségre vonástól, hagyta el faluját. Míg mások csupán a német propaganda fölszólításának engedve - miszerint a Birodalom csak a Birodalomban tudja véreit megvédeni - keltek útra.³⁵

A lakóhelyüket elhagyók számára azonban hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a Birodalom már sehol sem tudja "megvédeni" őket. 1945 tavaszán legnagyobb részük visszatért. Elhelyezésük azonban korántsem volt egyszerű, hisz elhagyott házaikat már mások foglalták el.

"Katymár községből 1944 őszén mintegy 1800 német személy hagyta el a községet, akik most tömegesen visszatértek lakóhelyükre. Az elmenekültek házaikat időközben részben Jugoszláviából kiutasítottak, legnagyobb részben azonban a helybeli lakosság önhatalmúlag foglalta el. Kérünk sürgős intézkedést ebben a kérdésben, hogy visszatérhetnek-e a házaikba, vagy pedig miként történjen az elhelyezésük.

Ugyancsak intézkedést kérünk ezen egyének ellátásáról, illetve kenyerek mikénti biztosításáról, mert a házaikban nem maradt semmi, az elhagyott házakat a partizánok és az oroszok teljesen kifosztották s így a kenyérgabonájuk sem maradt meg,"³⁶ - jelentette a jegyző.

S mindezekén túl, a háború teherterelei közül továbbra is megodatlan volt az itt maradt bukovinai székelyek sorsa is.

A telepítések népe

A terület életében nemcsak 1944 őszén jelentett nagy próbatételt a bukovinai menekülő székelyek ellátása és elhelyezése, de a későbbiekben is. Különösen Csátalja, Gara és Vaskút esetében fonódott össze a letelepedő székelyek és a

kitelepedő svábok sorsa. Igazi lehetőségek és alternatívák hiányában érdekeiket egymás rovására igyekeztek érvényesíteni. Ezért is szükséges, hogy a székelyek helyzetéről az időben kissé visszapillantva, ugyanakkor előre is szaladva egy részletesebb s átfogóbb képet adjunk.

A bukovinai székely népcsoport külön történelme, s hosszú, hazát kereső útja 1764-ben, a Mádéfalvi veszedelemmel kezdődött. De a bécsi haditanács által elhatározott határőrség felállítására és a szervezés során használt erőszakos módszerek a tömeges kivándorlásnak nem lényegi, csupán kiváltó okai voltak.

A XVII. század második felében a Székelyföldön főlhalmazódott szociális gondok, az egészségtelen társadalmi szerkezet, a nehezedő gazdasági körülmények korszerű, valódi fellendülést eredményező intézkedést sürgettek. Mindezekre azonban Bécs érdemben nem reagált. A "végső" összecsapásra az 1762-ben elhatározott és megkezdett határőrszervezés kérdésében került sor. A szabad székely réteg határozott ellenállást tanúsított a sorozások során, hisz ők az ősi szabadság sérelme nélkül az adófizetés és katonáskodás kettős terhét elképzelhetetlennek tartották, még a jobbágyok társadalmi emelkedést várva önként vállalták a katonáskodást is. A különböző érdekek által meghatározott, s ellentétekkel szabdalta társadalmi forrongást Siskovics báró a fegyverek szavával vélte lecsendesíthetőnek. A "... tiltakozó, ellen-szegülő, petíciózó népet Mádéfalvánál halomra lövette 1764. január 6-ának hajnalán. Erre csend lett. A fegyverek szavát értette, a vérbefagyott 200 halott példáját félté a nép. Viszont a Moldvai hágót benépesítették a menekülők."³⁷ Egy ideig Moldvában, a Tatros völgyében éltek, ahol több községet is alapítottak. A kimenekült székelyek számára azonban Moldva nem jelentett végleges megoldást.

Fordulatot az 1774-es év hozott, amikor a török birodalom a Moldva északi részén fekvő Bukovinát átengedte Ausztriának. A tartomány első kormányzója Splényi tábornok lett, aki igyekezett a Moldvába menekült székelyeket rávenni arra, hogy települjenek át a gyéren lakott Bukovinába. Az elköltöző telepések 1776/77-ben, a Szucsava folyó partján megalakították Istensegíts és Fogadjisten falvakat.

Néhány évvel később - 1783-ban -, maga II. József császár is meglátogatta a tartományt. Az uralkodót saját tapasztalatai készítették arra, hogy Hadik András gróftól a tartomány benépesítésével bízva meg. Megkezdődött tehát a bukovinai honfoglalás második hulláma. Eredményeként 1784 és 1786 között megalapítják Hadikfalvát, Andrásfalvát és Józseffalvát.

Hadik András szívén viselte a menekült székelyek sorsát, s letelepedésüket különböző kedvezményekkel segítette, könnyítette: jöszágaikat, gazdasági felszereléseiket magukkal hozhatták, és amíg rászorultak, naponta segílyt is kaptak. Házépítésre, s gazdasági eszközök vásárlására is kaphattak pénzt, amit később vissza kellett fizetniük.

A XIX. században a terület lassan benépesült: románok, lengyelek, szlovákok, örmények, zsidók, németek, ukránok telepedtek le a magyar falvak környékén. Joggal mondták hát a tartományról: etnikailag kicsiben olyan tarka, mint a Monarchia.

A székely községek egy idő után már nem tudták eltartani saját megnövekedett népességüket, ezért a század végén nagy számban bocsátották ki a megélhetésért más vidékre elvándorolni kényszerülöket. A kitelepülők tengernyi szenvedésen mentek keresztül. Az idegenbe veszettség újabb és újabb stációit kellett végigjárniuk, holott rövid időn belül nyilvánvalóvá vált: a túlnépesedés kikényszerítette elvándorlások sem az egyén sem a közösség szempontjából nem jelentettek megoldást.

A bukovinai székelyek régi hazájukat, Erdélyt sose tudták feledni. Talán éppen az a tény, hogy sorsuk mindig is a szakadatlan alkalmazkodás volt az új, illetve a számukra idegen társadalmi – természeti viszonyokhoz, szokásokhoz, életmódhoz, tette lehetővé, hogy olyan elevenen megmaradjon a székely közösséghez tartozás tudata. Ugyanakkor a Bukovinában eltöltött évszázadok az anyagi, gazdasági biztonságot sem hozták meg számukra. Így a földszűke és a túlnépesedés okozta elszegényedés, valamint a II. világháború megelőző évektől kezdve a hatóságok hivatalos elrománosító politikája is újabb megoldások keresésére ösztönözte a népcsoportot. Ehhez járultak a II. világháború kirobbanását követően azok a határmódosítások, amelyek Bukovina nemzetközi helyzetét is megváltoztatták.

"Ilyen körülmények között a Teleki-kormány nem hivatalos csatornákon, a székely falvak papságának segítségével intenzív agitációt kezdett a székelyek között.

...Az áttelepülés szinte fanatikus híve, akit – ahogy ő nevezte – baráti szálak fűztek Telekihez, Németh Kálmán jözséffalvi plébános volt. ...³⁸

A napról-napra változó háborús kül- és belpolitikai viszonyok s a székelyek részéről állandósuló nyomás – a katonaköteles fiatal férfiak tömeges átszökése Magyarországra, a megnövekedett optálási kérelmek –, arra készítette a kormányt, hogy 1941 elejétől egyre komolyabban foglalkozzon a bukovinai székelyek áttelepítésével.

Többféle elképzelés alakult ki a telepítés helyét és mikéntjét illetően, ám április végére a bácskai telepítés képviselői kerültek többségbe a kormányon belül is.

"...1941. május 11.-én Magyarország aláírta Romániával a bukovinai székelyek áttelepítéséről szóló megállapodást. ...Az egyezmény - ellentétben a magyar kormány elképzelésével - nyitva hagyta az áttelepülés vagyoni jogi kérdéseinek rendezését, s a magyar kormány magára vállalta az új telepek ellátását házzal, földdel és termelőeszközökkel."³⁰

A székelyeknek a Bácskába való végleges letelepedése azonban csak illúziónak bizonyult, s a háborús események miatt 1944 őszén és 1945 elején újabb "honfoglalásra" kényyszerültek.

A népcsoport nagy része még időben el tudta hagyni bácskai lakhelyét, hogy a front, s a háborús események elől menekülve hetekig bolyongjon a hadszíntérré vált ország útjain. Ekkor már teljesen magukra hagyva, szervezett segítségnyújtás nélkül. Az időpontot, helyet is inkább az életben maradás esélyei, mintsem a tervszerűség irányította. A szétzilált állapotban lévő területi közigazgatás pedig benultan és tanácstalanul állt az újabb népvándorlással szemben. Csak egy körütekintő központi intézkedés rendezhette volna megnyugtatóan a bukovinai székelyek sorsát. Erre azonban nemcsak 1944 őszén-telén - amikor a székelyek zöme Baján és Dunaföldváron átkelve a hídon a Dunántúlra húzódtak -, de 1945 tavaszán sem került sor. Bodor György - a Parasztpárt erkölcsi és csekély anyagi támogatását megnyerve - kísérletet tett ugyan a Dunántúlon szétszóródott székelyek megközelítőleg egy tömbben való letelepítésére, de megfelelő eredményt nem ért el. Ennek elsődleges oka az volt, hogy Bodor önhatalmúlag nevezte ki magát telepítési kormánybiztosnak. Az 1945. április 25-e és május 29-e között végzett munkájának eredményét minden jogi fedezet nélkül, a területen élő német nemzetiségű lakosság rovására elkövetett törvénytelen ségekkel érte el. Nem álltak rendelkezésére szakképzett hivatali munkatársak, megfelelő anyagi eszközök sem.

Így mindez nemcsak a mezőre ezrével kitett sváboknak, de a székelyeknek sem jelenthetett megoldást. Bodor Györgytől - a munkáját ért éles kritikák s az érintett falvak lakóinak főlháborodása miatt - a Parasztpárt is megvonta támogatását. A telepítések lebonyolításának folytatását a Népgondozó Hivatal vette át.

A bukovinai székelyek egy kisebb csoportja 1944 őszén Jugoszláviában maradt.⁴⁰ A hadikfalviak, istensegítsiek, andrásfalviak egy-egy csoportja csak október 8-án, illetve 9-én kezdte meg a menekülést, s a hadiesemények miatt már nem tudtak átjönni Magyarországra. A késedelmeskedők legnépesebb csoportját - a Hadikligetre telepített hadikfalviakat - Tóti Károly telepfelügyelő tartotta vissza arra hivatkozva: ő nem kapott utasítást a menekülésre.

Súlyosbította a helyzetet, hogy a késve indulókat a telepfelügyelő Szabadka felé vitte, ahol már utcai harcok folytak. A székelyeket előbb házakhoz szállásolták be, majd október közepén mindenkit a szabadkai malomba gyűjtötték össze. Október végén a szerb hatóságok összeírták a férfiakat, s a városházán történt kihallgatásuk után a palicsi laktanyába szállították őket. A családjától elszakított 42 férfi november közepén nyomtalanul eltűnt. Az évtizedek során csak annyi vált bizonyossá, hogy a 42 ember közül senki sem tért vissza.

A férfiak elhurcolását követően, 1944. november 15-én az asszonyokat és gyerekeket is átszállították Feketeszegre. A szikicsi lágerba összegyűjtött bukovinai székelyeket a jugoszláv hatóságok 1945 február közepén tették vagonba. A vonatokat Szegedre irányították. Egy család összesen 4 kg-os csomagot hozhatott magával, s minden más ruhaneműt, háztartási felszerelést a házakban kellett hagyniuk. A rajtuk levő ruhával, s 3 napi élelemmel, s még mindig az otthonra találás éltető reményével érkeztek meg Magyarországra.

A vármegye főispánja 1945 januárjának a végén kapta meg az első hivatalos értesítést a bukovinai magyarok vissza-telepítéséről. Akkor sem központi intézkedésről volt szó, hisz a telepítésnek főispáni hatáskörön belül történő elintézését szorgalmazta a belügyminiszteri utasítás.

"Szeged szabad királyi város polgármestere jelentette, miszerint a jugoszláv hatóságoktól olyan értelmű megkeresést kapott, hogy a Topolya melletti internálótáborban összegyűjtött 1400 bukovinai család Szegedre való áttelepítése ügyében intézkedjék. Tekintettel arra, hogy Szeged város a mintegy 8000 főből álló csoportot felvenni nem képes, felhívom főispán urat, hogy ezen csoportból 500 főt Gara községben, a többieket pedig Kisszálás községben kell áttelepíteni. Egyszermind megbízást adok főispán úrnak, hogy ezen ügyben a szükséges intézkedéseket tegye, a jövőben pedig, ha újabb csoportok áttelepítéséről lenne szó, úgy azt azonnal jelentse, mely községek volnának kijelölendők a felvételre."⁴¹ A belügyminiszteri utasítás végrehajtására azonban nem került sor, mert jugoszláv hatóságok ezzel csaknem egyidőben a jugoszláviában maradt székely telepéseket - 1945 februárjában - kiutasították az országból.

"Ma jött két székely asszony segítséget, ételt kérni. Bácskából 2000-et áttettek a szerbek a határon, semmit nem hozhattak magukkal. Az egyiknek 3 hónapos kisgyermeké alól még a párnát is elvették. A T. Főnöknő adott nekik meleg levest." - írják a bajai iskolánővérek Historia Domusukban.⁴²

Erre újabb belügyminiszteri utasítás született, mely szerint a vármegye területére áttett magyar menekülteket a

németek által lakott községekbe kell elhelyezni. "A menekültek elhelyezése céljára a német lakosságtól használatra bútorok, ágyneműk is igénybe vehetők a szükséges mértékben. A menekültek ellátásáról közellátás keretében a községeknek kell gondoskodnia. Munkával való foglalkoztatásuk közmunka keretében történjen."⁴³ A menekülő székely telepések Bácsalmáson /60 család/, Bácsborsodon, Katymáron /8 család/ és Kunbaján /34 család/ húzták meg magukat.

A határon áttett, valamint menekülő bukovinai magyarok letelepedésének előkészítésével és megszervezésével Tótik Károly telepfelügyelőt bízták meg. Az alispán az elhelyezésre elsősorban az elhagyott tanyákat és lakóházakat jelölte ki, s hangsúlyozta: azt úgy kell végrehajtani, hogy az egy-két napon belül oda irányított székelyek, minden különösebb eljárás és körülményesség nélkül, azonnal elszállásolhatók legyenek.⁴⁴

Csak 1945 márciusában, áprilisában rendeződik annyira a községek közigazgatása, hogy alispáni, főispáni kérésre megszülethettek a községek mindennapi életéről szóló első jelentések. Ezekből kiderül, hogy Csonka Bács-Bodrog vármegyében talán azoknak a községeknek – Csátalja, Gara, Vaskút – volt a legnehezebb a helyzete, ahol mintegy 1800 bukovinai székely tartózkodott. Az illető községek az elmenekültek házaiban igyekeztek elszállásolni őket, s el-látásukról kezdetben közadományokból gondoskodtak.⁴⁵ Mindez azonban igen érzékenyen érintette a községek háztartását, a mindennapi kenyérgondok megoldásával küszködő lakosságot. Garán az előljáróság mintegy 52 üres házban helyezte el a székelyeket. Amikor azonban a szovjet katonaság a községben több mint 2000 személy részére kórházat létesített, a székelyeket kitették a házakból. A kitelepített székelyek a többi székelyeknél helyezkedtek el. A megszűnt vagyon és személyi biztonság miatt megvalósíthatatlan volt a környéken lakatlanul álló mintegy 100 tanyába történő beköltöztetésük is.⁴⁶

Vaskúton a község önkéntes adományozás formájában egy havi fejadagnak megfelelő liszt- és búzamennyiséget juttatott az idetelepített székelyeknek. A megfelelő zsírmennyiséget a község előljárósága által kiadott zsírjegyre kapták. A székelyeket túlnyomórészt gazdáknál szállásolták el. Az előljáróság egyúttal kérte az alispán intézkedését, mert a helybeli malmot teljes egészében a szovjet katonai parancsnokság foglalta le, s így nem tudták őrlőni, holott a székelyeknek juttatott liszt elfogyott.⁴⁷

Talán még rosszabb volt a helyzet Csátalján. Itt a szovjet katonai parancsnokság a nagybaracskai malmot jelölte ki őrlésre, de képtelenek voltak a gabonát odaszállítani, mert a fogatokat szintén a szovjet katonaság vette igénybe. A község élelmiszer kérésének jogosságát a vármegye közellá-

tási kormánybiztosa elismerte ugyan, de segítséget nem tudott adni. Megoldásként a volt Volksbund – tagokra kivetendő újabb kvótát javasolt.

Nagy gondja volt a községeknek az is, hogy a szovjet katonai alakulat mintegy 60 székelyt elszállított Nagybaracsára. Az előjáróság jelentése szerint Csátaljának nem állt módjában az említett székelyeket leváltani. A helybeli, a bajai és a Garán teljesített "robot" már így is túlon-túl kimerítette a csökkent létszámú község munkaerejét. Ugyanakkor az előjáróság képtelen volt elérni azt is, hogy a szovjet katonai parancsnokság a község lakosságát csak helybeli közmunkára vegye igénybe.⁴⁸

Belügyminiszteri utasításra készítette el az alispán – a községek jelentései alapján – azt a részletes beszámolót, amely rögzítette a községekben lévő székelyek számát, a magyar honvédségnél szolgálatot teljesítők névsorát, a jugoszláv partizánok által fogvatartott személyek nevét, s az állítólagos kivégzéseket is.

"Jelentem – olvashatjuk az 1945. április 4-én íródott beszámolóban –, hogy az alsóbácskai Hadikliget, Hadikszállás, Józseffalva, Bajmok, Andrásfalva, Andrásnépe, Fogadjisten és más székely telepeknek a jugoszláv hatóságok által kiutasított lakosságát a minisztérium rendelkezése értelmében Csonka Bács-Bodrog vármegye Vaskút, Gara, Csátalja községben az alábbi elosztás szerint telepítettem le:

Vaskút:	Fogadjisten községből	73 család	325 személlyel
Gara:	Andrásfalva községből	28 család	118 személlyel
	Andrásnépe községből	31 család	105 személlyel
	Hadikszállás községből	31 család	112 személlyel
	Hadikliget községből	52 család	253 személlyel
	Hadiknépe községből	3 család	6 személlyel
	Szórványosok	18 család	59 személlyel
	Összesen:	163 család	645 személlyel

Csátalja:	Istenes községből	85 család	390 személlyel
	Adjisten községből	45 család	228 személlyel
	Istenáldás községből	6 család	33 személlyel
	Istensegítség községből	5 család	19 személlyel
	Istenföldje községből	4 család	15 személlyel
	Hadikliget községből	1 család	5 személlyel
	Összesen:	146 család	690 személlyel⁴⁹

A jelentés további részéből az is kiderül, hogy a Garán letelepedő székelyek közül viselték többen a katonáskodás terheit: közülük 43 személy szolgált a magyar hadseregnél, míg Csátaljáról 14-en.

A Garán megtelepedett székelyek hozzátartozói estek nagyobb számban áldozatul a jugoszláv partizánok fogságának is. Sőt a menekülők szájról-szájra adott hírei, értesülése szerint a jugoszlávok kivégzéseket is foganatosítottak. Így halt meg Konrád Orbán /1907. Hadikfalva, Cseke Mária/, Antal Ambrus /1903. Hadikfalva, Palkó Ágnes/ és Palkó Pius /1914. Hadikfalva, Tamás Teréz/.⁵⁰ A kivégzések okairól és körülményeiről azonban nincsenek adataink.

Az új helyzetek, a más környezet, a változó lehetőségek új alkalmazkodási módokat követelnek meg nemcsak az egyes embertől, de egy néptől, népcsoporttól is. A bukovinai székely népcsoport – legalábbis az Észak-Bácskában megtelepülők – részéről, egy ilyen új alkalmazkodási, vagy életbenmaradási stratégia volt az egy tömbben való letelepedés szüntelen szorgalmazása. S annak gyors felismerése, hogy saját érdekeik érvényesítése miképpen lehet a leghatékonyabb az adott falvak életkörülményei között. Ezeknek a tendenciáknak a kiemelését mindezekon túl az is indokolja, ezek voltak a legfontosabb, s legerőteljesebb törekvései a székeleknek.

A székelyeket igen érzékenyen érintette a menekülés során történt szétszóródásuk, hisz családok, rokonok, egy faluban élők szakadtak el egymástól, s kerültek az ország másik részébe. Akkor is érthető ez, ha pusztá emberi oldalról, vagy az egyes ember szempontjából vizsgáljuk a tényeket. De különösen fájó, ha egy nép társadalmi szerveződését évszázadokon keresztül az egy faluközösséghez, egy családhoz tartozás tudata, ősi szokása irányította. Hiszen ez volt az a tudati tényező, amely az idegen tengerben az önmegmaradást évszázadokon keresztül biztosította, az élethez szükséges minimális biztonságérzetet adta.

Mint tudjuk, amikor 1941-ben hazatelepítésük eldöntetett, hiába kérték a magyar kormányt az egy tömbben, magyar vidékre, az ország belsejébe történő telepítésükre.

A bukovinai székelyeknek a Bácskából történő kényszerű menekülése időszakában pedig a magyar kormánynak már sem energiája, sem elképzelése, sem apparátusa nem volt a szervezett telepítés megvalósítására. S tegyük hozzá, ideje sem. A későbbiekben tett, egy területre történő telepítési kísérletek is csupán magánakcióknak tekinthetők, még akkor is, ha részben sikerrel jártak, s ha pártok, vagy minisztériumi tisztségviselők elvi támogatását is élvezték ezek a törekvések.⁵¹

A szétszóródott székely családok képviselői többször megpróbálták elérni az egy helyre telepítésüket. Az első ilyen kérések egyike Fazekas Alberté és társaié, akik 1945. április 7-én előadták, "hogy tudomásukra jutott, a volt délbácskai székely telepések egy része jelenleg Csonka vármegye területére már visszatelepült. Ők Tolna vármegye területén

Lengyel, Csibrák, Kurd, Gyöng községekbe és a Szekszárdhoz tartozó Lencse-pusztán vannak átmenetileg elhelyezve körülbelül 80 család, mintegy 300-320 személlyel. Az lenne a kívánságuk, hogyha lehetséges, ők is visszatelepülnek a Csonka vármegye területére. Legnagyobb részük fogattal rendelkezik, és szarvasmarhája is van még sokaknak közülük.⁵² Az alispán azonban a vármegye helyzetére való hivatkozással megoldhatatlannak tartotta a kérés teljesítését.

A Bács-Bodrog vármegye területén kialakítandó egységes székely tömb elképzelése, a népcsoport képviselői által 1946 október 15-én aláírt, s a miniszterelnökhöz fölterjesztett beadványukban fogalmazódott meg teljes határozottsággal.⁵³

Nem az első kísérlete ez a bukovinai székelyeknek önsorsuk intézésére, hisz a Telekihez 1940 őszén elküldött beadványban is hazatelepítésükre vonatkozó kéréseiket vették számba.⁵⁴

Az 1946 őszén kelt kérvényükben gazdasági jellegű kérések, követelések mellett az egy tömbben történő letelepedésükkel kapcsolatos elképzeléseiket írják le.

Gazdasági jellegű kérések közül, a Bukovinában maradt vagyon beszámítása az itteni juttatásokba, a vagyontalanok földjuttatási átlagának felemelése, s az adókedvezmény 15 évre történő kiterjesztése a legfontosabb.

A beadvány második részében az egy tömbben való letelepítésükről szóltak: "A bukovinai székelység 200 évig egy tömbben élt és példátlanul ellenállt minden idegen behatással szemben. Ezért akartak belőlünk hidat építeni 1941-ben Csonka Magyarország és a Székelyföld között Erdélyben. Ezt azonban sem akkor nem találtuk megfelelőnek, sem most. Mi bármilyen megoldást örömmel és hálával fogadunk, de szeretnénk, ha a bukovinai 5 egység – ha távolabb is egymástól – megmaradhatna 5 egységben, hisz köztudomású, hogy a tradíció/hagyomány, lelkiület, nótakincs/születéstől kezdve összetartja és bárhová is elviszik egymástól, mindig visszavándorolnak a többiekhez. Ezért van az, hogy a Felső-bácskában maradt székelyek vándorolnak Tolnába és Baranyába és onnan vissza, s ugyanúgy a Tolnában lévő székelyek átjárnak Bácskába, ameddig meg nem találják a kívánt tömörítést".⁵⁵ A tervezet további részében főlvázolták a menekülés következtében szétszóródott falvak tartózkodási helyét, és javaslatot tettek az egy tömbben való letelepedésük megoldására. A telepítési tervnek ez a része táblázat segítségével tekinthető át legegyszerűbben.

	1946 őszi állapot	Terv
Hadikfalva 7500 fő	"Tolna, Baranya és Bácska kb. 25 községében."	Bácsalmás Bácsbokod
Andrásfalva 5000 fő	"...szétszórtan 15 községben."	Gara Katymár Kunbaja
Istensegíts 5000 fő	"...a többség Csátaljára települt, ezenkívül még 9 községben vannak szétszórtan a Dunántúlon."	Csátalja
Fogadjisten 1000 fő	"Bácskában és Baranyában 2 községben."	Vaskút
Józseffalva 1800 fő	"Baranya és Tolna 2 községében."	Csávoly

"A jelenleg Bácskában lévő telepéseket át lehetne vinni a Dunántúlra. Megjegyezni kívánjuk, hogy a Bácskai megoldást maga a Bácskai szilváság és magyarság is kívánja.

A második megoldás a kitelepítendő svábok helyére való telepítésünk, amennyiben 5 ilyen községet találunk. Mind az első, mind a második megoldás csak akkor vehető igénybe, ha a sváb, illetve a szlovák kitelepítés megtörténik. Azért is fontos ez a beadvány, mert felhívja a figyelmet azokra a kényszerpályákra, amelyekre a későbbiekben, éppen kéréseik, javaslataik nem teljesítése és figyelmen kívül hagyása révén rákényszerültek.

Tiszteletre méltó az az akarás, amellyel az egy tömbben élés, az együvé tartozás jogos kéréséről akkor sem mondtak le, amikor ennek mindenfajta feltétele hiányzott. Ugyanakkor elgondolkoztató, hogy a tömörítés egyetlen lehetséges módjaként egy másik kisebbség kitelepítése kínálkozott csupán. Nem részletezi, de utal a tervezet azokra a belső telepítésekre is, amely végrehajtásának körülményei miatt, az egyes telepés csoportok összeütközése, súrlódása elkerülhetetlenné vált.

Az élet újraindulása, a földreform végrehajtása

Bármennyi nehéz, súlyos terhet rótt is a háború a társadalomra, és bármennyi kétely, kétség, kérdés, bizonytalanság halmozódott is föl az emberekben a háború végére, talán egyetlen dolog nem volt kétséges, hogy: mindez lehetőség számukra. Lehetőség a mindenkori tényekkel, az évtizedek óta húzódo megoldatlan vagy elodázott gondokkal való szembe-

nézésre, ami valami újnak csupán az első, de elengedhetetlen feltétele. Nem volt kérdés az sem, hogy egy ilyen történelmi léptékkal mérhető változás végrehajtásához mindig a társadalom egésze szükséges, mert csak akkor válhat valóra önsorsának intézése.

A háború utolsó szakaszában a magyar társadalom számára is megteremtődött a nagyobb szabadság irányába való elmozdulás lehetősége. Bár 1944. szeptemberében, amikor a Vörös Hadsereg alakulatai elérték hazánk határait, Magyarország több szempontból is speciális helyzetben volt.

A nagyhatalmak Csehszlovákiát és Lengyelországot már a Hitler-ellenes koalíció tagjának tekintették. Románia és Bulgária pedig fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval. Horthy ügyetlen kiugrási kísérlete s Szálasi nemzetvesztő politikájának kizárólagossá válása után, a szövetséges nagyhatalmak számára nem állt elfogadható politikai vezetés Magyarország élén. A bizonytalanságot tovább növelte, hogy a nagyhatalmak még 1944 októberében sem egyeztek meg véglegesen Magyarország sorsát illetően. Akkor csak annyi volt bizonyos, hogy a Vörös Hadsereg alakulatai is egy antifasiszta állam létrejöttét szorgalmazták.

1944 őszén – a gazdátlanra váló országrészekben – a közigazgatás újjászervezése jelentette az egyik legnagyobb gondot. A közigazgatás régi emberei, a vármegyei, sőt helyi hivatalok tisztségviselőinek nagy része is elmenekült. A magukra maradt országrészekben hatalmi vákum keletkezett. Az elsőként szabaddá váló Viharsarokban, s a forradalmi hagyományokban gazdag Tiszántúli területeken sorra alakultak a nemzeti bizottságok és a különböző népi szervek.⁵⁷

Ezekben a népi szervezetekben sok esetben veterán kommunisták tevékenykedtek, s az elrendő új politikai-társadalmi berendezkedés mintájául is a Tanácsköztársaság szolgált. Természetesen lényeges eltéréseket lehet megfigyelni az egyes országrészek hagyományaiban s lehetőségeiben is. De nemcsak ennek tulajdonítható, hogy élesen megkülönböztethetők az 1944 októberéig, novemberéig megalakult, s a későbbiekben létrehozott Nemzeti Bizottságok. Meghatározóbb volt a külpolitikai készletés, s az új helyzetből fakadó feladatoknak való megfelelés kényszere. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulását követően, a legfontosabb feladat a központi államhatalom megteremtése volt. Ennek a folyamatnak az első lépése volt, "hogy a lakosság demokratikus elemei alakítsanak – most már mindenütt nemzetinek nevezett – bizottságokat, akik majd elküldik követeiket a nemzet új gyűlésébe. A november végén – december közepén megalakított nemzeti bizottságok ezt a konkrét feladatot kapták, és a legtöbb helyen nem spontán módon, hanem egy gyors ütemben, sikeresen végrehajtott szervezőmunka eredményeképpen jöttek létre."⁵⁸

Bács-Bodrog vármegye területén Baján indult meg először a szervezés. Ebben a városban is erős hagyományai voltak a Tanácskörtársaságnak, s így október 20-án táján 11 kommunista munkás részvételével Munkástanácsot alakítottak. A Munkástanács rövid idő alatt jelentős befolyásra tett szert. Fegyveres testület felett is rendelkezett, s ellenőrzést gyakorolt a városi tanács munkája felett. Tehette ezt elsősorban azért, mert az egyre erősödő vitákban a szovjet katonai parancsnok a munkástanács működése mellett lépett föl.⁵⁰

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései közé tartozott a közigazgatás újjászervezéséről, s a közigazgatási alkalmazottak igazolásáról hozott rendelet. A 14/1945. sz. rendelet a kormánynak a nemzeti bizottságokkal kapcsolatos állásfoglalását is tükrözi. A "Nemzeti Bizottságok – hangsúlyozza a rendelet – mint a demokratikus pártok helyi szövetségei, politikai szervek, maguk tehát ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe".

A kormánynak tehát hatalma legitimálásához nem volt többé szüksége a Nemzeti Bizottságokra. Így a továbbiakban társadalmi-politikai szervezeteknek kívánta tekinteni őket. Az eddig gyakorolt jogszolgáltató és jogalkotó tevékenységüket, valamint közigazgatási szerepüket az újjászerveződő önkormányzati testületeknek adta át.

A rendelet megjelenése után megint csak Baján történt meg először a nemzeti bizottság átalakítása, 1945. január 27-én. Ezt követően élénk viták folytak a bizottságban a közigazgatás és a nemzeti bizottság viszonyáról. Különösen február 4-e után, amikor Dr. Takács Endre városvezető lemondott, s a főispán a nemzeti bizottság megkérdése nélkül nevezte ki Dr. Surányi István ügyvédet a polgármesteri teendők ellátására.⁵⁰

Ez, s még néhány hasonló ügy, ahol a nemzeti bizottság és a főispán szembekerültek egymással, odáig vezetett, hogy Herboly Zoltán főispánt az ideiglenes kormány leváltotta és helyette Mezei Mihályt bízta meg a főispáni teendőkkel.⁵¹

A többi községben a nemzeti bizottságok jóval a kormány rendeletének megjelenése után alakultak meg, február legvégén, s március elején. Az alakuló gyűlések jegyzőkönyvei híján sok esetben megalakulásuk pontos idejét nem ismerjük, jelenlétüket azonban mindenképpen érzékelhetjük a legkülönbözőbb döntésekben való részvételük, s véleménynyilvánításuk alapján. A kezdeti időszakban a Tiszántúli területektől eltérően, jóval kevesebb határozottsággal és öntevékenységgel léptek föl. Megalakulásuknál ekkor már erőteljes törekvés volt, hogy minden egyes párt egyenlő arányban képviseltesse magát. Később azonban összetételük változott, ami akkor vált meghatározóvá, amikor a koalíción belül is megváltoztak a pártok erőviszonyai, s a kizárólagos hatalom

megszerzéséért folytatott harc miatt, pártpolitikai érdekeknek rendelődtek alá egyes döntések – a helyi szervezetekben, így a nemzeti bizottságokban is. Ott azonban, mint pl. Csikéria községben, ahol még márciusban sem működött egyetlen párt, szakszervezet, vagy társadalmi érdekképviseleti szerv sem, a társadalom különböző rétegeiből állították össze a nemzeti bizottságot, melyben kisbirtokosok, napszámosok, iparosok és a plébános is helyet kapott. Jogkörük szigorú szabályozásával, majd megnyirbálásával egyre kevesebb lehetőségük maradt a nemzeti bizottságoknak az érdemi beleszólásra, a döntésekben való részvételre. Pedig erre a helyi viszonyok ismerete továbbra is kompetenssé tette volna őket. Többször szembekerültek a közigazgatás szerveivel, vagy a kitelepítést végző csoportokkal a helyi társadalom érdekeit képviselve, s autonómiájuk maradványait szigorúan őrizve. Állásfoglalásuk, véleményük érvényesítése érdekében a lehetséges határokig mindig elmentek. A mélykúti jegyző jelentése csupán egy példa mindezek igazolására: "Népi szervezetek működésüket rendeltetésüknek megfelelően betöltik. A községi nemzeti bizottság legutóbb már több ülésén foglalkozott a B-lista végrehajtásával és sérelmesnek tartja, hogy az általa e tekintetben korábban hozott határozatot több esetben egyáltalán nem tartotta szem előtt a béli listázó bizottság és a határozataival teljesen ellentétesen döntött egyes tisztviselők és egyéb alkalmazottak sorsa felől. Ebben a tekintetben mind a nemzeti bizottság, mind az egyes politikai pártok részéről látszik egyes intervenciós lépések megtételének előjele."⁶²

Az igazi változások, az aktivizálódás elindítója az 1945 márciusában kiadott földreform-rendelet. Megjelenése után rövid időn belül alakultak meg a földigénylő bizottságok. A Kommunista Párt tagjai már a rendelet megjelenése előtt járták a megye falvait, hogy ott a földigénylő bizottságok összeállításánál és az előkészítő munkáknál segédkezzenek. A vidékre kiszálló párttagokat, mint ahogyan Csanyik József, a Kommunista Párt és a bajai nemzeti bizottság tagja panaszolta, "Csávolyon is, Vaskúton is, Bácsbokodon is kellemtelenségek érték. Őt magát pl. Vaskúton több mint egy éjszakára letartóztatták és zárva tartották, Bácsbokodon majdnem megrugdosták őket. Bácsborsodon kilökték a helyiségből."⁶³

Csanyik József az őket ért incidensekért a reakciós jegyzőkre hárítja a felelőséget. Valószínűleg másról volt szó. Ha a helyi közigazgatás nem is dicsekedhetett igazán demokratikus szemléletű vezetőkkel, az ellenállások magyarázatát mindenképpen több okban kell keresnünk. A felsorolt falvak kivétel nélkül sváb faluk, s a földreform végrehajtásáról hozott 600/1945. M.E.sz. rendelet tette legelőször lehetővé a németajkú lakossággal szembeni hátrányos megkül-

lönböztető bánásmódot. Ekkor születtek meg az első Volksbund tagokat összeíró listák is. Sokkal valószínűbb, hogy az akciókat a falvak sváb lakossága szervezte, ezáltal is tiltakozva a pontatlan Volksbund-listák és így a jogtalan elkobzások, s a földigénylő bizottságokból a szegény, de német nemzetiségűek kirekesztése ellen. Természetesen egyes helyeken ugyanilyen súllyal eshetett latba a volt Volksbund-vezetők és tagok szervezkedése is. Őket birtokaik megmen-tésének reménye vezethette ezekben az akciókban való rész-vételre.

A földreform rendelet megjelenése után természetesen a napi sajtóban is a földosztás kérdése került a központi helyre. A Magyar Kommunista Párt március 31-én tette közzé felhívását a Bajai Hírlapban: "A Földigénylő Bizottság kezében a föld! Jól válasszátok meg, hogy kit küldtök oda! Olyan ember legyen, aki nem ijed meg a maga árnyékától, de jegyzőtől, szolgabírótól sem! Akit se megvásárolni, se levenni a lábáról nem lehet, aki kíméletlen lesz a harcban a földesurakkal és lakájaikkal szemben, de hűséggel fogja képviselni a földműves nép ügyét!"

S alig néhány nappal később – az április 7-i számban – már ezt olvashatjuk: "Mindenütt lázasan folyik a földosztás munkája. A Földigénylő Bizottságok a község tisztviselőivel vállaltva végzik nemess feladatukat.

... Amit sohasem hittünk volna – kultúr mérnökök segítségével – egyszerű paraszt emberek mérnek föl a földet és bátran állíthatjuk, kifogástalanul látják el feladatukat."

Ezekben a napokban lát napvilágot több olyan cikk is, amely a hazai némettség – elsősorban a bundisták és nyilas vezetők – mielőbbi megbüntetését követelik: a bűnösök veszítsék el jogosultságukat meglévő birtokaik fölött és ne igényelhessenek új földet – hangsúlyozzák az írások.

A községi földigénylő bizottságok mindenütt igen gyorsan dolgoztak. Ezt a sietséget, a földreválás évszázados türelmetlenségén túl indokolta az is, hogy sok helyütt az elhagyott birtokok, s az állatállomány nagyarányú pusztulása miatt, a tavaszi szántásokat-vetéseket sem végezték el. Csátalján legnagyobb arányú a visszaesés, mert itt a tavalyinak csak a 25%-a a bevetett terület nagysága, míg a többi faluban 70% körül volt.

A gyors munka eredményeként április közepén már köz-szemlére tették azoknak a Volksbund-tagoknak a névsorát, akiknek a vagyonát elkobozták. A községi földigénylő bizott-ságok jelentései azonban meglehetősen ellentmondásos adato-kat tartalmaznak az elkobozás nagyságára, a földosztás idő-pontjára vonatkozóan. A jelentések összefoglaló jellege miatt, csak szórványos adataink vannak a Volksbund tagoktól történt elkobzásokra is. Jánoshalmán 33 kat. hold, Mélykúton

36 kat. hold, Rémen 966 kat. hold, Bácsbokodon 1853 kat. hold, Kunbaján 3384 kat. hold állt az elkobzások révén a földreform rendelkezésére.⁶⁷

De földbőséggel a községek vezetői sehol sem számolhattak. Mindenütt inkább földhiányra panaszkodtak, hisz egy tagban lévő felosztható nagybirtok nem volt Észak-Bácskában.

A földhiányt az egyes községek más-más módon igyekeztek megoldani. Voltak törekvések a 100 holdon aluli parasztbirtokok fölosztására, de földfoglalásokra is.

A dávodi, a nagybaracscai és a hercegszántói lakosok a Mohács szigeti földekre vetettek szemet. A már korábban fölosztott földekre fegyveres nemzetőrökkel jártak át, s a karókat kidobálva jelezték: jogot formálnak a területre.

A földosztás végrehajtásának nehézségei közé tartozott az is, hogy az igényjogosultak igazságos megállapítása a háború, illetve a német nemzetiségű lakosság igazolásának befejezéséig, nem volt megnyugtató módon megoldható. Nem rendelkezett az ország olyan mennyiségű igazállattal és gazdasági felszereléssel sem, hogy a juttatottakat – a termelés folyamatosságának biztosítása érdekében – ezzel elláthatták volna. A túlságosan fölaprózódó földbirtokok pedig a hitelképeség romlását vetítették előre. Bács-Bodrog vármegyének az országostól eltérő helyzetét jelezte a történetileg kialakult, viszonylag kiterjedt tanyavilága is. Am mindezek ellenére a felosztható földek területünkön április közepére már gazdára találtak. Csupán kisebb tartalékolások történtek a hazatérő katonákra gondolva. S amikor 1945 nyarán a Néppgondozó Hivatal megkezdte működését és nagyszámú telepezt zúdított a vidékre, súlyos összeütközések forrásává vált a földnélküliség. Abban a három községben pedig, /Csátalján, Garán, Vaskúton/ ahol a bukovinai székelyek egy csoportja telepedett le, már a földosztás elindításakor is jelentkeztek ezek a problémák.

Csátalján a földigénylő bizottság elnöke Magdoli Gergely, majd Tusa Ambrus lett, akik kezdetől fogva a népcsoport gazdasági érdekeinek érvényesítését a földigénylő bizottságon keresztül látták megvalósíthatónak.⁶⁸ S ez a tendencia sem volt egyedülálló, hisz a későbbiekben különböző vidékekről érkező telepések részéről is erőteljes törekvés volt, hogy vezetőik minél nagyobb számban kerüljenek be a földigénylő bizottságokba, s így a földosztások befolyásolásával saját gazdasági érdekeiket érvényesítsék. A telepések egyéni felismerésén, törekvésén túl ezt a tendenciát szorgalmazta a Néppgondozó Hivatal is, amikor a telepfelügyelők kötelességévé tette a települési lehetőségek előkészítését, s mindezt oly módon, hogy: "minden olyan községben, ahol a lakosság 50-60%-a német – még ha nem Volksbundista is –, igyekezzék 8-10 magyar családot előörsként letelepíteni, hogy azokból legyen a

földigénylő bizottság megalakítható, s ennek munkája alapján készítse majd elő az elkobzási javaslatok alapján a települést."

Az említett községek közül Csátalján a legsúlyosabb a helyzet, mert a község lakossága és a székely telepések között kezdettől fogva igen éles ellentét volt:

"A székelyeket a község látta el ingyen élelemmel, míg most a volksbundisták tartják el őket... A község előljárósága panaszkodik a székelyekre, nem hajlandók dolgozni, úgy hogy állandóan éleződik a helyzet a székelyek és a svábok között. Vitéz Somoskői József volt telepfelügyelő lenne a községi vezetőség nézete szerint alkalmas, aki az ellentéteket a székelyek munkába állításával kiküszöbölheti. Őt azonban a székelyek nem szívlelik."

Természetesen tisztában vagyunk azzal, s az igazsághoz mindenképp hozzá tartozik, hogy itt s a Dunántúlon letelepedni kívánó székely népcsoport igen nehéz, s kiszolgáltatott helyzetben volt. Emberileg kívánatos, állampolgárként pedig minimális biztosíték lett volna számukra, ha annyi hányódás után mielőbb anyagi és létbiztonságot kapnak. Nem az ő hibájuk volt, hogy nem így történt. S az sem, hogy egy másik kisebbségben lévő népcsoport rovására érvényesíthették csak kéréseiket.

Az elkövetett személyes hibák, visszaélések felett már csak tény mivoltuk miatt sem hunyhatunk szemet. Csátalján számtalan visszaélés, részrehajlás történt a földosztásnál, a kiürített sváb házak juttatásánál azáltal, hogy a FIB elnöke, s tagjainak nagy része székely telepés lett, s akik nem megfelelően éltek, pontosabban visszaéltek pozíciójuk nyújtotta lehetőségével. A visszaélések a kitelepítések tényleges megkezdésekor tovább szaporodtak.

A főispánnak, Bács-Bodrog vármegye mezőgazdasági helyzetéről, az 1945. június 1-én kelt jelentésében e három községre vonatkozóan a következő adatokat találhatjuk.

	Csátalja	Vaskút	Gara
Földigénylők száma	187	416	278
Elkobzott és kiosztott földek nagysága	1758 kat. h.	3500 kat. h.	3700 kat. h.

Garán és Vaskúton elsősorban a bunyevácokat elégitették ki, ugyanakkor Garán 190, Vaskúton 139 székely is kapott földet, míg Csátalján – a jelentés szerint –, az összes földigénylő székely telepés volt. A juttatás átlaga 8 hold. Mindhárom helyen a fölosztott földbirtokok a Volksbundtagoktól történt elkobzások útján álltak a községek rendelkezésére.

A Bács-Bodrog vármegyében végrehajtott földreform eredményeiről az első összesítést 1945. április 30-án készítette el az alispán a szovjet katonai parancsnok kérésére.⁷²
E szerint:

	Hány tulajdonostól	Nagysága Kat.hold
Elkobzott föld	3860	29.103
Pénz ellenértékben kiszajátított	122	38.567
Allamtól, jogi személytől kiszajátított	—	23.750
Összesen:	3988	91.420
Kiosztásra került	9390	54.547
Nem került kiosztásra	—	36.873
Ebből	Allami tulajdon /jogcím/ kat.hold	Közhasználatra kat.hold
Legelő	2328	4.407
Erdő	7834	4.745
Kert	—	127
Szőlő	148	1.590
Rét	311	1.104
Rizsföld	—	—
Mocsár	145	96
Szántó	499	12.005
Egyéb	406	858
Összesen:	11941	24.932
Földet kapott	Személy	Nagysága kat.hold
Béres	1485	9.569
Mezei munkás	4016	23.057
Nincstelen	3879	21.484
Papok	1	15
Egyházak	9	395
Összesen:	9390	54.547

Az alispáni jelentés kitér arra is, hogy a megye területén 7 db. 1000 kat. holdon felüli birtokot koboztak el, s nem maradt senkinek a tulajdonában 200-300 kat. hold nagyságú birtok sem. A 100-200 kat. holdas gazdabirtokok közül összesen 19-et osztottak szét, mint úri birtokot és mint Volksbundista tulajdonosok ingatlanát. A megye területén Mátételke községben a volt Willmann és Bácsalmás községben a volt Teleki uradalomból, az Országos Földbirtokrendező Tanács távirati rendeletére állami birtok létesült. A földreform végrehajtása során elkoboztak továbbá 218 különböző

mezőgazdasági gépet és traktort, melyeket most "az új birtokok közösen használják". Az alispáni jelentés a továbbiakban kitér a földbirtok megoszlás változásaira is. A számok tükrében jól látszik, hogy a rendelkezésre álló földterület gyakorlatilag a nincstelnek és a korábban 5 hold alatti földterületen gazdálkodók juttatására volt csupán elegendő. A kimutatás a földbirtok nagyságrendjét 25 holdankénti változással adta meg, így nem derült ki, hogy a birtokos melyik megadott értékhatárhoz esett közelebb, s ez utólag lehetlenné teszi az árnyalt, pontos megítélést. Ezért jelentősek az egyes falvak beszámolóí, amelyek kevésbé nagyvonalúak, mert kisebb birtoknagyság határokat állapítottak meg, így pontosabban tükrözik a vármegye jellemző tendenciáit is. Mindezekért szükségesnek tartottuk, hogy egy község, Csátalja esetében is végig kövessük a földreform eredményezte változásokat.⁷³

Kat.hold	Földreform előtt		Földreform után	
	kat.hold	kat.hold	kat.hold	kat.hold
5-ön alul	707	2062	609	797
5-15	100	1000	230	3421
15-25	31	720	17	340
25-50	30	1035	18	612
50-100	16	981	11	691
100-on felül	1	123	—	—

Néhány hónappal később, a vármegye állami gazdasági felügyelősége is elkészítette a földreform mérlegét, amely a volt s meglévő gazdaságok nagyságát vette alapul. A némiképp megváltozott szám adatok már tükrözik az eltelt hónapokban fölosztott maradék földterületet is. Így érthető, hogy a kimutatás szerint tovább növekedett a juttatottak száma, s a juttatott földterületek nagysága is. A tendenciák azonban nem változtak, pontosabban a földhiány kényszerű körülményei miatt fölerősödtek. A juttatható terület tovább csökkent: az 5 hold alatti gazdaságok száma mintegy 5400-al emelkedett, míg az 5-25 kat. holddal rendelkező gazdaságok száma csupán 1100-al. A nagyobb földterülettel rendelkező gazdaságok számában csökkenés következett be.⁷⁴

A földelosztásnak ezek a jelentések csak az első mérlegei, s ezzel korántsem tekinthető befejezettnak. Főként nem az országh sváb lakta területein, ahol a kitelepítések lezárásáig elhúzódott, mert az új tulajdonosok birtokba iktatása az esetek túlnyomó többségében csak a kitelepítés után történhetett meg.

Az ideiglenes állapot ellenére is világossá vált 1945 tavaszára-nyarára, hogy a vármegye gondjai – a délvidéki menekültek ezrei, a kiűritéskor nagyszámban útra kelt, majd visszatérő svábok elhelyezése, a bukovinai székelyek sorsa,

a földosztás lehetőségeihez mérten igazságos elvégzése – oly nagy súllyal neheztedek a terület közigazgatására, hogy mindezek megoldásához időre s alternatív lehetőségekre lett volna szüksége. Ilyen helyzetben igazán vétkes könnyelműségnek tekinthető a Népgondozó Hivatal eljárása, amikor is 1945 nyarán olyan telepes tömeget zúditott a területre, akiknek nemhogy elhelyezése, földdel való ellátása, de élelmük, megélhetésük biztosítására sem volt mód. Még 1947 februárjában is a következőket kéri Bács-Bodrog vármegye Földhivatalának képviselője az Országos Földhivataltól:

„...kérem, hogy a német kitelepítés megindulásáig, illetve annak befejezéséig a vármegye területén a letelepítést szüneteltetni sziveskedjék. A jelenleg birtokban lévő telepések szociális helyzete vármegyében olyan kétségbeejtő, hogy ha még telepéseket telepítenének le, úgy ezek is csupán rossz anyagi körülmények és megélhetési nehézségek közé kerülnének.

...telepes túlszűfoeltság észlelhető: Bácsalmáson, ahol jelenleg folyik a felülvizsgálat, Csátalján, ahová a Népgondozó Hivatal 1945 év augusztusában olyan telepes tömeget zúditott, hogy onnan a telepesekből több családot át kellene telepíteni a földhiány miatt. Mivel pedig a rendelkezésre álló szőlőt a Gyomárról oda telepítettek hozzá nem értése miatt megművelni nem tudják, ezek kicserélése is sürgős intézkedést igényel. További túlszűfoeltság észlelhető Vaskút, Gara, Katymár és Kunbaja községekben, míg a többi községben túlszűfoeltság nincs ugyan, de a rendelkezésre álló házak és földterület teljes egészében kiosztást nyert...⁷³

Lehetőségek híján csaknem megbénult a vármegye közigazgatása, s tehetetlenül állt az újabb helyzettel szemben a vármegye egész társadalma is. S hiába a nemzeti bizottságok, a különböző szakigazgatási szervek tiltakozása. Lehetőségnek egyetlen dolog kínálkozott e kényszerű körülmények között: a mielőbbi német kitelepítés. A Népgondozó Hivatal által teremtett lehetetlen helyzetnek azonban nemcsak azokban a hónapokban, években, de későbbiekben is viselni kellett a következményeit. Ugyanakkor megmutatta azt is, hogy tényleges beleszólás, s társadalmi ellenőrzés híján, mily törékeny s szűkrezabott a társadalomnak önsorsa intézésére a lehetősége. Természetesen tudjuk, hogy a közvetlen demokráciát gyakorló népi szervek hibákkal, részrehajlásokkal, bizonyos esetekben hozzá nem értéssel dolgoztak, de mindenképpen magukban hordozták az alulról szerveződő társadalmi ellenőrzés kibontakozásának reális lehetőségét, amelyre a későbbiekben is igazán nagy szükség lett volna. Eppen ezért a népi bizottságok tevékenységének túlszabályozása, majd fokozatos kiszorítása a döntési folyamatokból – tényleges kibontakozásuk előtt – olyan hiba volt, amely következtében az alakulóban lévő demokrácia szenvedett csorbát.

A Népi Magyarország és a német nemzetiségű lakosság

Nemzetiségi kérdés – koncepciók és realitások

A magyar társadalomnak a háború befejezése után az élet újraindulását követően szükségszerűen szembe kellett néznie olyan évszázadok óta megoldatlan vagy elodázott problémákkal is, amelyek 1945-ben csak közvetve tartoztak ugyan a legfontosabb és legsürgetőbb gondok közé, de amelyek megnyugtató megoldása feltétele volt a demokratikus átalakulásnak. Ilyen megoldásra váró feladat volt a nemzetiségi kérdés is, amely – jól tudjuk – nemcsak Magyarország, de a többi középkelet-európai ország történelmének is archimédeszi pontja volt.

Szükségessé vált tehát egy olyan egyezség kimunkálása, amely egyrészt megfelelt a magyarországi nemzetiségeknek és az anyanemzetnek, másrészt megfelelt a határainkon kívül élő magyarságnak és Magyarországnak is. Ennek mielőbbi tiszteséges, valamennyi érdeket figyelembe vevő megoldását nemcsak az ország háború utáni belpolitikai helyzete sürgette, de a kérdés évtizedek óta húzódó megoldatlansága, érzékeny volta is fontossá tette.

A magyarországi németek kitelepítése első ízben – bármennyire hihetetlennek látszik is – az 1943. április 17-i Hitler-Horthy megbeszélésen szerepelt. Az erről készült feljegyzés szerint Hitler ezt azért vetette fel, hogy "kiküszöbölje a szövetséges társakkal való konfliktusok lehetőségét".⁷⁶ Horthy egyetértett ezzel, hiszen az ország belső békéjét régóta zavarta a Volksbund erősödő tevékenysége. Németországnak úgy is szüksége van emberekre, és jobb volna, ha a németeket Magyarországról kicserélnék. Ezzel a magyar élettér is megnagyobbodna – mondotta. A gyors katonai összeolmás miatt azonban erre már nem került sor.

1944 november végén és december elején a demokratikus kibontakozás, a meginduló politikai élet központja Szeged volt. A december 2-án Szegeden létre jött Magyar Nemzeti Függetlenségi Front széles nemzeti összefogást biztosító programja történelmi tényként szögezte le, hogy a háború elveszett: egyúttal megjelölte a legsürgősebb teendőket.⁷⁷ Ezek között szerepelt a háborús bűnösök és hazaárulók felelősségére vonása. Külön kiemelte a program a demokratikus szabadságjogok biztosítását és maradéktalan érvényesítését, ezzel együtt a közélet, az oktatás, a kultúra megtisztítását a fasiszta mételytől, a faji és nemzeti gyűlölködéstől, s állást foglalt a vallásszabadság biztosítása mellett.⁷⁸ A program külön nem szólt az ország belső nemzetiségi kérdéséről és az országban élő nemzetiségekről. Azzal a prog-

ramjavaslattal ellentétben, amelyet még 1944. október 2-án Kállai Gyula és Rajk László készítettek.⁷⁰

A Magyar Kommunista Párt első országos értekezletének határozataiból is hiányzik a Magyarországon élő nemzetiségekkel kapcsolatos állásfoglalás. Mindössze a szomszédos népekkel való jó kapcsolat kiépítését hangsúlyozta.⁸⁰ A Rajk László és Kállai Gyula által 1944 októberében kidolgozott programjavaslat gyakorlati megvalósítására – amely egyenjóságot, szabad fejlődést irányzott elő a hazai nemzetiségek számára, valamint állástfoglalt a nemzetiségi jogok részletes kidolgozásának szükségessége mellett – az MKP 1945 augusztusában tett kísérletet. Alighanem az élet kényszerítette ki az ezzel való foglalkozást. Előzőleg ugyanis Rákosi Mátyás és Rajk László belgrádi és prágai látogatáson vett részt. Feltételezhetjük, hogy annak fontosabb tanulságai közé tartozott a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos tennivalók sürgős napirendre tűzése. A MKP Politikai Bizottsága határozatilag megbízta Farkas Mihály belügyi államtitkárt, hogy egy héten belül készíttessen törvényjavaslatot a magyarországi nemzetiségek jogviszonyának rendezéséről, s azt a legrövidebb időn belül terjessze a Minisztertanács elé. A határozat azt is kimondta, hogy a törvény előkészítéséről – bizonyára a szomszédos államok megnyugtatósa céljából – tájékoztatni kell a sajtót.⁸¹ Ezért okunk van feltételezni, hogy a törvényre elsősorban a szomszédos államokban maradt magyar nemzetiségek sorsának rendezése céljából volt szükség. Már harmadnap hatalmas nyilatkozat jelent meg a Kommunista Párt központi lapjában, a Révai József szerkesztette Szabad Nép első oldalán, amely bejelentette, hogy "Kormányrendelet biztosítja a nemzetiségek teljes szabadságát."⁸² Hangsúlyozta, hogy a nemzetiségeken szlovákokat, románokat és délszlávokat ért. A németekről nem esett szó. S hogy ez nem véletlen feledékenység, azt az ugyancsak ebben a lapszámban megjelent kiegészítő nyilatkozat egyértelműen igazolja. Farkas, mint belügyi államtitkár az MKP nemzetiségi belpolitikáját ismertette általában, de a németekre külön is kitért. Bejelentette, hogy a sváb községekbe a demokratikus pártok által kijelölt magyar tisztviselőket rendőrök vezényelték. Ő is hangsúlyozta, hogy a nemzetiségi rendelet csupán a magyarországi szlovákokra – aligha esetlegesen kerültek mindig ők az első helyre – románokra és délszlávokra vonatkozik.⁸³

A hazai németiség hátrányos megkülönböztetését – sőt kitelepítésükkel megbüntetését – legelőször és legegyszerűbben a Nemzeti Paraszt Párt hirdette meg. Kovács Imre éles, indultatos szavakkal követelte: "Magyarország végre elérkezett oda, hogy tisztázhatja viszonyát Németországgal és a svábsággal. A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen."⁸⁴

Az 1945-ös őszi választási küzdelmekkel kapcsolatban ismerjük a többi párt jövőre vonatkozó elgondolását. A Szociáldemokrata Párt XXXIV. Kongresszusán elfogadott akcióprogram III. 7. pontja kimondja: "Nemzetiségi politikánk alapelve a teljes jogegyenlőség és szabadság."⁸⁵ Ennek bizonyára az a magyarázata, hogy a nagy múlttal rendelkező pártban zömmel nem falusi földművesek voltak, hanem nagy tömegben német származású szakmunkások.

Források híján nem tudjuk pontosan végig követni az egyes pártok állásfoglalását és azok változását a magyarországi német nemzetiség kitelepítésével kapcsolatban. A megmaradtakból annyi bizonyos: "a kommunista párt teljes súlyával fellepett e mellett, azt támogatta a parasztpárt; a kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt, különös tekintettel sváb választóikra, inkább fékezni igyekeztek."⁸⁶ Az egyes pártok véleménye eltért tehát a svábok kitelepítésének kérdésében. De ezen túlmenően is bizonyos készületlenség és tanácstalanság volt észlelhető 1945 nyarán-őszén a nemzetiségi ügyekben általában.

A magyar kormány állásfoglalását, az ország belső viszonyai mellett, sőt annál nagyobb súllyal, a külpolitikai helyzet határozta meg. Balogh Sándor a következőkben foglalta össze azokat a befolyásoló tényezőket, melyek a népi demokratikus hatalomnak a német nemzetiségű lakossághoz való viszonyát, a vele szembeni magatartását meghatározták: "A hitleri Németországnak a második világháborúban az emberiség ellen elkövetett rettenetes bűntettei, amelyekből főleg 1944. március 19-e után a korabeli magyar kormányzat, majd a nyilas adminisztráció is kivette részét, a szövetséges nagyhatalmak állásfoglalásai a német nemzet sorsával és jövőjével kapcsolatosan, és közép-európai politikájuk, a szomszédos államok nemzetiségi politikája, a magyarországi koalíciós pártok bel- és külpolitikai törevései és céljai, amelyek viszont 1947 őszéig, a békeszerződés életbelépéséig csak a szövetséges nagyhatalmak ellenőrzése mellett, annak jórészt alárendelten jutottak, pontosabban juthattak kifejezésre."⁸⁷

A fentebbi megállapításokkal messzemenően egyetértünk, mert tény ugyan, hogy az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti szerződés Magyarországot elvileg független, szuverén államnak ismerte el, ugyanakkor ennek gyakorlati alkalmazását illetve érvényesítését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság – melynek elnöke Vorosilov marsall lett – jelenléte erősen korlátozta.⁸⁸ A fegyverszüneti megállapodásban ugyanakkor csupán a háborús bűnösök felelősségre vonásáról volt szó. Ennek értelmében a kormány 1945 első felében több alkalommal kinyilvánította, hogy nem lesz kollektív felelősségre vonás, mindössze a háborús bűnösöket kívánják bíróság elé állítani.⁸⁹

A gyakorlatban ez némiképp másként történt, hisz már mi is utaltunk azokra az akciókra, amelyek sújtották a terület német nemzetiségű lakosságát, s hasonló tendenciák figyelhetők meg a Tiszántúlon is, ahol 1945. januárjában került sor az ott élő németek egy részének deportálására.⁹⁰ Ezt követően lényegében hetekig – a földosztásról szóló kormányrendelet megjelenéséig – nem történt semmi a kitelepités ügyében.

Már az MKP által összeállított "Magyarország demokratikus ujjaépítésének és felemelésének programja" 2. pontja kimondta, hogy "A földreform céljára igénybe kell venni a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait, és teljes egészükben, minden felszereléssel együtt el kell kobozni."⁹¹ Ezt a javaslatot az 1944. december 12-én megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány némi módosítással programjául fogadta el.⁹² A Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt is hasonlóképpen vélekedett erről a kérdéstről.⁹³

Ezek után a földjuttatásról szóló kormányrendelet a következőképpen rendelkezett: "teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, a nemzeti szocialista és egyéb vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait." A rendeletnek ez az előírása közvetlenül is jelentős mértékben elriasztotta a német nemzetiségű lakosságot.

Mint látjuk, ez a rendelet már korántsem volt mentes a nemzeti elfogultságtól, hisz lényegében azonos módon ítélte meg a fasiszta vezetőket és a Volksbund-tagjait. További súlyos hibája volt, hogy minden árnyalás, megkülönböztetés nélkül egy kalap alá vette, egyformán ítélte meg a Volksbund-tagokat. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a rendelet betartását csaknem lehetetlenné tette, hogy mind Észak-Bácskában, mind a Dunántúlon erre az időszakra esett a bukovinai székelyek végleges letelepítése, és a szomszédos államokból érkezett magyarok, valamint menekültek elhelyezése is. Ezeknek a feladatoknak, azok között a körülmények között csak a német nemzetiségű lakosság egy részének lakóhelyéről való elmozdításával – internálásával, összeköltöztetésével – lehetett megfelelni.

A kényszerítő körülmények hatására a rendelet hatályát a végrehajtás során, olyan német nemzetiségű egyénekre is kiterjesztették, akik egy körültekintő vizsgálat során, aligha kerülhettek volna a vagyonek kobzásra ítélték közé.

A sajtóban már 1945 áprilisában terjedelmes cikkek láttak napvilágot a hazai svábság kitelepitéséről, mintegy előre jelezve: a büntetés nem fejeződik be a földbirtokok elkobzásával.

"A kormány egyik legfontosabb és legsürgetőbb feladatának tartja a hazai svábok kitelepitését. Erre vonatkozóan rövi-

desen rendelet jelenik meg. A miniszterelnökség kisebbségi osztálya már fel is dolgozta a rendelethez szükséges anyagot, amelyből érdekes adatok derülnek ki. Magyarország mai területén a legutóbbi népszámlálás idején 540.000 német anyanyelvű lakos élt, akik közül kereken 360.000 vallotta magát német nemzetiségűnek. A statisztika szerint a hazai sváboknak kb. 400.000 hold föld volt a kezükben. A Volksbundnak kb. 340.000 tagja volt, ugyanis csaknem ugyanannyi mint amennyi magát német nemzetiségűnek vallotta." ⁶⁴ - írta a Bajai Hírlap munkatársa.

Újabb intézkedés, az ún. sváb kérdés megoldására a július 1-én hozott 3820/1945. M.E. sz. rendelettel történt, amikor is a már működő Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalták a német nemzetiségű lakosság múltbeli politikai magatartásának felülvizsgálatát is. ⁶⁵ Azokban a járásokban, amelyekben jelentősebb számú német lakosság élt, háromtagú vizsgáló bizottságokat kellett létrehozni. Alig pár nap múlva Balassa Mihály - a Bács-Bodrog vármegyei Népgondozó Hivatal vezetője - külön is elrendelte ezeknek a bizottságoknak a felállítását. A Bajai járásban két bizottság működött. Az elsőhöz a déli községek - Vaskút, Gara, Csátalja -, míg a másodikhoz a Bajától keletre fekvő - Bácsbokod, Bácsborsod, Csávoly, Felsőszentiván - tartoztak. Hasonlóan a Bajaihoz, a Bácsalmási járásban is két bizottság működött, melyek működésüket 1945. szeptember 14-én kezdték, s munkájukat a következő év tavaszán-nyarán fejezték be. ⁶⁶ A községeknek a bizottságba egy rendes és egy pótagot kellett küldeni.

A feladat háládatlan voltát jelzi az a tény, hogy Felsőszentiván község egyáltalán nem tudott senkit a bizottságba küldeni, mert a község lakosai közül nem vállalta senki. Egyébként is általános jelenség volt, hogy a járási bizottságba küldött személyek szinte állandóan változtak. Sajnos nincsenek adataink arról, hogy a községekből kijelölt tagoknak mennyi beleszólása volt a névjegyzékek összeállításába, vagy a mentesítések elbírálásába. Még fontosabb lenne az igazoltak számának ismerete, amiről ugyancsak nem rendelkezünk adatokkal.

Ez a rendelet ugyan szigorúan szabályozta a hazai német-ség helyzetét, de ugyanakkor megszüntette az internálásokat. S igaz ugyan, hogy csupán a családtagokra vonatkozóan, de számos enyhítést és kivételt is tartalmazott. Más kérdés, hogy adott esetben a helyi hatóságok miképpen alkalmazták, illetve értelmezték a rendelet C pontját: "az érintett személy, bár hitlerista szervezetnek tagja nem volt, de azok célkitűzéseit támogatta," - hiszen ennek bizonyítása rendszerint lehetetlen volt, és így tág tere nyílt az egyedi megítélésnek, esetleges bosszúállásnak. ⁶⁷

Mindazonáltal hangsúlyoznunk kell, hogy a kormány 1945. augusztusáig több alkalommal is hangoztatta álláspontját: nem lesz kollektív felelőségre vonás, s csupán a bűnösök megbüntetése a cél.⁹⁸

1945 augusztusában állt be érezhető változás a pártok, illetve a kormány magatartásában a német nemzetiségű lakosság kitelepítésével kapcsolatban.⁹⁹ Nyilvánosságra került ugyanis a nagyhatalamk Potsdani értekezletének okmánya. Tárgyunkat illetően a konferenciáról kiadott közlemény XIII. pontja érdemel figyelmet, amely a következőképpen intézkedik:

"Az értekezlet a németek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországból való áttelepítésére vonatkozóan a következő határozatot hozta:

A három kormány minden vonatkozásban megvizsgálva a kérdést, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságnak, vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozóan intézkedést kell foganatosítani. Egyetértenek abban, hogy bármilyen áttelepítés történjék, annak szervezeten és embereséges módon kell végbemennie.

Mint hogy a németek tömeges visszatérése Németországba csak növelné azt a terhet, amely már a megszálló hatóságokra hárul, úgy látják, hogy először a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak kell tanulmányoznia ezt a problémát, különös figyelemmel arra, hogy ezeket a németeket arányosan osszák el valamennyi megszállási övezetben.

Ennél fogva utasításokat adnak az Ellenőrző Tanácsban résztvevő képviselőknek, hogy amilyen gyorsan csak lehet, tájékoztassák kormányaikat afelől, milyen számban érkeztek már Németországba Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról ilyen személyek, és közölik mennyi idő múlva és milyen számarányban történik további áttelepítés, figyelembe véve Németország jelenlegi helyzetét.¹⁰⁰

A fenti megfogalmazás azt is bizonyítja, hogy a nagyhatalmak ennek a kérdésnek is csak annyi figyelmet szenteltek, ami feltétlenül elengedhetetlen volt. Szükségessé a nagyhatalmak számára az ezzel való foglalkozást elsősorban a Csehszlovákiában és Lengyelországban történtek tették. E két állam ugyanis eddigre már véglegesen elkötelezte magát a német kérdés radikális megoldása mellett, hisz "nem sokkal a harcok befejezése után nagy ütemben megindult mind a két országból a németek kitelepítése."¹⁰¹

Annnyiban okozott meglepetést a nyilatkozat e pontja, hogy Magyarországot is bevonták a kitelepítési akcióba, holott Németország szövetségese volt, továbbá 1945 augusztusa előtt Magyarországról kitelepítésre gyakorlatilag nem került sor. A megfogalmazás azt is tükrözi, hogy a nagyhatalmak sem egyezéses álláspontra nem jutottak, sem végrehajtható terv nem

született. Ugyanakkor nem mondták ki a kollektív bűnösség elvét sem, de lehetőséget adtak annak ilyen értelmezésére is.

A magyar kormány helyzetét nehezítette, s tevékenységét korlátozta e kérdésben is az a tény, hogy számára a SZEB hivatalos álláspontja irányadó kellett, hogy legyen. Röviddel a potsdami értekezlet befejezése után a SZEB ismételten felszólította a magyar kormányt, hogy a legrövidebb időn belül készítse elő 450.000 németnek a Magyarországról történő kitelepítését.¹⁰² A magyar kormány ezután több ízben is igyekezett elérni a létszám csökkentését. A Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november 20-i határozata rögzítette az egyes országokból kitelepítendő németek számát, melyet a magyar kormány, mint a németek tömeges kiutasítására való felhívást értelmezte.¹⁰³ Ennek nyomán született meg az 1945. december 29-én kiadott 12330/1945. M.E. sz. kormányrendelet, melynek értelmében "Németországba köteles áttelepülni az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt."¹⁰⁴

A kormány tehát feladta a kollektív felelősség elvében vallott korábbi elutasító véleményét. A sietve és kapkodva létrehozott rendelet jogi hézagai, szövegének szűkszavúsága lehetőséget adott a kitelepítésre kerülők jegyzékének összeállításakor, s még inkább a mentesítések megállapításakor az egyéni érzelmek előtérbe kerülésének. A falvakban maradt ingatlan s főleg ingó vagyon elkobzása, leltározása és szétosztása pedig melegágya volt a visszaélésnek, a nemzeti vagyon széthurcolásának, nem egyszer potom árért, borért történő elprédálásának.¹⁰⁵ Súlyosbította a helyzetet, hogy a háború utáni ország sem szervezetileg, sem technikailag nem volt felkészülve egy ilyen nagyarányú kitelepítés végrehajtására.

A telepítés szervei

Magyarországon a II. világháborút követően meginduló telepítési akciók – az országon belüli, a szlovák-magyar lakosságcsere, valamint a német nemzetiségű lakosság kitelepítése – lebonyolításával a Népgondozó Hivatal, az Országos Földhivatal Telepítési Főosztálya, valamint a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság volt megbízva. Az említett telepítést végző szervek tevékenysége és jogköre, valamint egymáshoz való kapcsolódása is nagymértékben változott, de különböző időbeli létezésük is – elsősorban az elvégzendő feladatok függvényében. Ahogyan változtak az egyes telepí-

tési akciók motivációi, vagy a politikai, vagy a gazdasági kényszerek felerősödésével, úgy változott a végrehajtó szervek jogköre is, a fölerősödött kényszerek mielőbbi megszüntetésére helyezve a hangsúlyt. Ezzel kölcsönhatásban módosult a helyi társadalom különböző rétegeinek és szerveinek aktivitása, valamint beleszólási lehetősége az őket közvetlenül érintő kérdésekbe. A végbement folyamatok elemzésénél figyeltünk föl arra a tényre is, hogy a jogalkotás sok esetben csupán követi az eseményeket, a történeteknek csak utólagosan biztosít jogi fedezetet. Ezek miatt szükségesnek láttuk, hogy kicsit részletesebben, s együttesen tekintsük át a telepítés lebonyolításában részt vevő szervek tevékenységét.

Az 1945. május 10-én létrehozott Népgondozó Hivatal hatáskörébe elsősorban az országban tartózkodó menekültek elhelyezése tartozott. Másfél hónappal később történt meg hatáskörének és tevékenységének kiterjesztése, amikor is a 3820/1945. M.E. sz. rendelet értelmében a magyarországi német nemzetiségű lakosság nemzethűségét igazoló járási bizottságok létrehozása, irányítása és ellenőrzése, valamint az igazolások eredményének figyelembevételével a német nemzetiségű lakosság internálása és összeköltöztetése is jogában állott.¹⁰⁶ A rendelet megjelenésével csaknem egyidőben látott napvilágot a belügyminiszter utasítása is a vármegyék vezetőihez: "Felhívom Főispán urat, hogy Iványi Jenő, a Népgondozói Hivatal telepítési főosztályának vezetője számára minden szükséges eszközzel tegye lehetővé, hogy a vármegye területén... a hitlerista szervezetek vezetői, tagjai és támogatói ellen teendő intézkedéseket megszervezhesse. Evégből biztosítsa részére az összes közigazgatási szervek tevékeny segítségét, különös gonddal és azonnali hatállyal vizsgálja meg azokat a panaszokat, melyet e vonatkozásban közigazgatási szervek ellen tesz és a szükséges intézkedéseket /felfüggesztés, fegyelmi vizsgálat stb/ a kifogásolható tisztviselők ellen soron kívül tegye meg."¹⁰⁷ A rendelet tehát kötelezi a helyi közigazgatási szerveket a Népgondozó Hivatal minden eszközzel történő segítségére egy olyan időszakban, amikor ezeknek a szervezeteknek a működése sem volt zökkenőmentes, a létszámhiány s a még be nem fejeződött igazolási eljárások miatt. Ugyanakkor csak az egyoldalú felelősségre vonást, panasz tevényt tette lehetővé. Nem biztosított semmiféle intézményes megoldást a helyi társadalom, vagy a helyi közigazgatás számára a Népgondozó Hivatal szerveinek tevékenységével kapcsolatban. Működésének kezdeti időszakában a Népgondozó Hivatal feladata - érthető módon - a nemzethűséget igazoló bizottságok minél gyorsabb és hathatósabb segítése volt. Ez irányba hatott a földreform rendelkezésére álló birtokok elégtelensége, s a küszöbön álló belső telepítések megindulása is. A már meglévő és várható

gazdasági érdekek motiválták azokat a kiegészítő rendelkezéseket is, melyek a földreformról szóló törvény megjelenése után néhány hónappal láttak napvilágot. A Népgondozó Hivatal Telepítési Főosztálya a sváb birtokosok tulajdonát képező mezőgazdasági ingatlanok élő és holt felszerelésének elidegeníthetetlen voltát mondta ki.¹⁰⁸ A mi szempontunkból ez azért is figyelmet érdemlő, mert a rendelkezés megjelenése előtt több mint egy hónappal, a községek dobolási könyveinek tanúsága szerint: szigorúan megtiltották a mezőgazdasági ingatlanok eladását, s azoknak, akik bármilyen gazdasági felszerelést másnak osztottak ki, internálást helyeztek kilátásba.¹⁰⁹

A Népgondozó Hivatal létrejöttével szinte egyidőben, 1945. június 22-én a Földművelésügyi Minisztérium 6342/1945. sz. elnöki rendelete hívta létre az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalát. Feladata volt azoknak az igényjogosultaknak, akik lakóhelyükön nem jutottak földhöz, az ország más területére történő telepítése és földhözjuttatása. A végrehajtás módjáról a következőképpen intézkedtek: A községi földigénylő bizottságok megállapításai alapján, ha földjuttatásban nem részesülők nagyobb számban voltak a községben, s hajlandók voltak áttelepülni is, akkor a megye ill. ország más részén próbálták elhelyezni őket.

A Telepítési Hivatal megalakulásától kezdődően vita tárgyát képezte a telepítési hatáskörök tisztázatlansága a Népgondozó Hivatallal szemben. S ezen igazából az a kiegészítő rendelkezés sem segített, amely 1945. július 2-án már a következőket tartalmazta: "Az Országos Földbirtokrendező Tanács a telepítés egyöntetűvé tétele, valamint egyéb más célszerűségi okokból a kitelepített fasiszta németek helyébe történő letelepítést a Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalta át.

... Nevezett hivatal a földbirtokrendező területekkel a legszorosabban együttműködni s a telepítések végrehajtása során azok véleményét kikérni, kívánságait figyelembe venni köteles."¹¹⁰

A Telepítési Hivatal tevékenysége tehát 1946 közepéig, amíg a Népgondozó Hivatal megszüntetésére nem került sor, elsősorban az elvi irányításra terjedt ki. S miután a telepítésre alkalmas területek bejelentését elrendelő felhívásai is eredménytelenek maradtak, "a telepítésre alkalmas területek felkutatására és biztosítása céljából a dunántúli, valamint a Duna-Tisza közti területekre tisztviselőket küldött ki."

Hathatósabb működésre 1946 júniusától került sor. Ekkor beolvadt az Országos Földhivatal szervezetébe, annak Telepítési Főosztályaként, de intezte a sváb, illetve a felvidéki telepítésre gazdasági vonatkozásait, juttatások elbírálását, tartalékföldök, csereingatlanok ügyeit, irányította a telep-

felügyelők tevékenységét.

A Népgondozó Hivatal telepítési joga 1945 júniusától tehát vitathatatlanul vált. A belső telepítések lebonyolítását a körzetvezetői és telepfelügyelői rendszer kiépítésével igyekeztek biztosítani. A telepfelügyelők legfőbb kötelessége a gondjaikra bízott telepések agrikulturális irányítása és vezetése, telepítésük előkészítése volt. Igazi gyakorlati tevékenységet a csoportos telepítések végrehajtásánál végeztek, hisz rájuk várt a települők összeírása, a ház és földhöz juttatások végrehajtása, s a birtokbahelyezések is. A telepfelügyelők kötelessége volt a telepések magatartásának állandó ellenőrzése, közülük egy telepgazda kijelölése, aki segítségével az egész telepes csoportot irányította. Feladata volt a telepgazdával a különböző rendelkezések és jogszabályokat ismertetni, esetlegesen szükséges iskolázatásokról gondoskodni. Jogában állt továbbá a telepfelügyelőnek a képviselőtestületek, vagy a községi elöljáróságok leváltását javasolni, ha azt a telepítések megindítása vagy biztosítása végett szükségesnek ítélték.¹¹¹ Gazdasági feladataik közé tartozott a Volksbund vagyonok ellenőrzése és egészben tartása is, hisz azok az állam vagyonát képezték. Ennek a feladatnak sem volt könnyű eleget tenniük, mert a községek jó része a termény és állatbeszolgáltatási kötelezettségeit a Volksbund vagyonok terhére eszközölte. Utólagos elszámoltatásuk pedig aligha volt lehetséges.¹¹²

A Népgondozó Hivatal a 7310/1946. M. E. sz. rendelet értelmében 1946. június 30-án megszűnt, s július 1-től kezdődően a magyarországi német lakosságnak a Németországba történő áttelepítésével kapcsolatos teendőket a belügyminisztérium, míg a Népgondozó Hivatal hatáskörébe tartozó egyéb feladatokat a népjóléti minisztérium menekültügyi osztálya látta el.¹¹³

A Népgondozó Hivatal megszüntetését, illetve tevékenységének megosztását tulajdonképpen az indokolta, hogy 1946 elejére nyilvánvalóvá vált a szlovák-magyar lakosságcsere és a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítésének direkt módon történő összekapcsolódása, s ezzel összefüggésben az elkövetkezendő időszakban a belső telepítések háttérbe kerülése. Nyilvánvaló volt az is, hogy egy ilyen nagyarányú telepítés végrehajtására a Népgondozó Hivatal szervezeti felépítése is elégtelennek bizonyulna.

A Magyar Áttelepítési Kormánybiztos működését 1946 július végén kezdte meg a minisztertanács július 10-i ülésének határozata alapján. Feladata a küszöbön álló magyar-csehszlovák lakosságcsere végrehajtásának előkészítése, majd pedig lebonyolítása volt.

A német nemzetiség kitelepítését, a Népgondozó Hivatal megszűnése után a még általa létrehozott, de immár a belügyminiszter közvetlen alárendeltjeként működő Kitelepítési

vagy Áttelepítési Oszlopok végezték.¹¹⁴ Bács-Bodrog vármegye területén Baja székhellyel működött Kitelepítési Oszlop, melynek vezetője Dr. Jakab Árpád volt. A tényleges kitelepítési munkálatokat azonban azok a mozgó csoportok végezték – Vagyonösszeíró, Mentésítő, Gazdasági, Vagonírozó, Ingóösszeszedő –, amelyek járva az érintett községeket, munkájuk végeztével újabb községekbe távoztak. Tevékenységüket ún. Karhatalmi Oszlop segítette. Az egyes csoportok élelmezése, ellátása természetesen az illető községeket terhelte. A Kitelepítési Oszlopok egyes csoportjai munkájukat – a helyi közigazgatási szervek munkájának igénybevételével – összehangoltan és rövid idő alatt végezték el. Megítélésünk szerint az esetek egy részében túlságosan is rövid idő alatt, hisz az egyes csoportok csak néhány napig – van ahol csak 2-3, de maximum 8-10 napig –, tartózkodtak az egyes községekben. Így érdemi, körültekintő munkavégzésről aligha lehetett szó ott, ahol több száz vagy több ezer ember áttelepítését kellett megoldaniuk. Így fordulhatott elő az is, hogy a mentesítési kérelmük elbírálását várók ingóságait a Leltározó és Vagonírozó Csoport már összeszedte és elszállította, még a kérelem elbírálása előtt.

Az 1947. március 27-i Minisztertanács úgy határozott, hogy a csehszlovákiai magyarok letelepítését a svábok összetelepítése és kitelepítése útján kell megoldani. "Ennek következtében a végrehajtás vonalán a csehszlovák-magyar népcseré és a sváb kérdés megoldása összekapcsolatott. Ez szükségessé tenné e kapcsolatba hozott két feladat lebonyolítására egy egységes szerv felállítását, amit takarékosági szempontok is indokoltá tesznek" – jelentette Jócsik Lajos államtitkár.¹¹⁵

A Jócsik Lajos vezetésével megszervezésre került egységes szerv, a Magyar Áttelepítési Kormánybizottság a telepítésekkel kapcsolatban ellátta mind a kormányzati, mind pedig a végrehajtó tevékenységet.

A kormánybizottság bővítése már 1947. január 1-től elkezdődött, hisz az előbbi 57 személy helyett, 151 személy dolgozott a kötelékében s az április 11-én hivatalosan is elinduló szlovák-magyar lakosságcsere további bővítést tett szükségessé.

"Azt a területet, amelyről a kitelepítés és amelyről a betelepítés történik, az ország területén működő csehszlovák hivatali hálózat figyelembevételével 18 körzetre osztottam, amelyekben megyeszékhelyeken 17 kormánybiztosi kirendeltséget állítottam fel a kitelepítés és betelepítés végrehajtására. Kirendeltségeink a következő helységeken székeltek: Komárom, Győr, Sopron, Székesfehérvár, Szekszárd, Pécs, Baja, Kecskemét, Békéscsaba, Tótkomlós, Szarvas, Nyíregyháza, Gyöngyös, Miskolc, Balassagyarmat, Budapest" –, jelentette ugyancsak a kormánybiztos.

A kirendeltségek feladata volt felkutatni a telepítési lehetőségeket, s biztosítani annak egzisztenciális feltételeit. Megvizsgálták az áttelepülők családi, foglalkozási, vagyoni viszonyait, hogy az adott körülményekhez képest a legmegfelelőbb telephelyre irányíthassák őket. Ellátták a magyarországi szlovákok kitelepítésével kapcsolatos - Vegyesbizottsági határozatok által előírt - teendőket.

A sváb kitelepítő csoportok szervezeti felépítése tulajdonképpen továbbra sem változott, mert az eddigiek szerinti mozgó csoportokként működtek. A mozgó csoportoknak még a sváb kitelepítések tényleges végrehajtása előtt jelenteniük kellett a várhatóan megüresedő telephelyeket a Telepítési Főosztálynak, hogy azokba "a kitelepítéssel egyidejűleg vagy pár nappal előbb csak felvidéki magyar család kerüljön, s ezáltal a kitelepülő sváb ingóvagyonát is maradéktalanul biztosítsa az átkerülő felvidékiek számára."

Telepítések Bács-Bodrog vármegye területén (1946-1948)

A kitelepítési rendelet megjelenését követően Bács-Bodrog vármegye déli részén az egyes községek helyzete 1946 tavaszára nemhogy javult volna, de bizonyos vonatkozásban rosszabbodott. Többek között nem tisztázódott még a Jugoszláviából átdobott svábok elszállításának ügye sem. S az egyes községekben már elkezdődő, a kitelepítést előkészítő munkálatok nyomán a zűrzavar, a kuszaság, a bizonytalanság napról-napra nőtt. S nemcsak a kitelepítendő lakosság került összeütközésbe az Áttelepítési Kormánybiztosság vagy Oszlop ügyintézőivel, de a községi előljáróságok is. A továbbra is előforduló fosztogatások és a magas beszolgáltatási kötelezettség miatt nyugtalanság volt észlelhető a lakosság körében.

Külön gondot okozott a községeknek a házaikból már kitelepített svábok helyére költöztetett telepéseknek a magartása. A telepítő szervek mind e tényeket, mind pedig a községek előljáróságának azon kérését, hogy addig amíg a sváb lakosság kitelepítése nem történik meg, újabb családokat ne telepítsenek a területre, figyelmen kívül hagyták. Így több helyütt, főként a határmenti községekben elkeserítő helyzetbe került a lakosság.

Csátaljárán még 1945 május-júniusában telepítettek 80 délvidéki és 76 gyomai családot, míg Garára júliusban érkezett 105 gyomai család – pedig a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének megkezdése jó ideig még váratott magára. Az 1945 júliusában három havi élelemmel a Népgondozó Hivatal által kitelepített svábok ugyanis, még 1946 júliusában is a községben voltak.¹¹⁶

Hasonló benyomásokról számolt be Vaskút község jegyzője is, aki 1946. május 1-én írott jelentésében a következőképpen értékelte községe helyzetét: "Vaskút község lakossága 1945. év január hó 1-től a mai napig több mint kettőezer lélekszámmal szaporodott. Ez a szaporodás a telepítési akciónak tudható be. Községem lakosságának 40 %-a a volksbundnak tagja volt, kik ingatlan vagyonát a telepéseknek juttattuk... Legnagyobb problémáink akkor merültek fel, amikor az új telepések megérkeztek, de a volksbundistákat a községből nem távolították el, minek következtében állandóan súrlódások vannak a telepések és a bundisták között, és csak nagy nehézségek árán sikerül a rendet fenntartani. A lakosság hangulata, kivéve a késő ősszel, illetve a télen érkezett telepéseket, kielégítő... Az előljáróság pillanatnyi problémája, hogy a telepések egymás közti ellentétét elsimítsa. Községemben hét helyről, különböző vidékekről, úgymint Délvidék, székelyek, csángók, Mezőtúr, Sarkad, Baja,

Bátmonostorról jöttek telepések. Különböző vidékek, különböző szokások ellentéteket szültek, úgy hogy sok esetben egymással a csoportok torzszalkodnak. Tisztelettel kérem, méltóztassék oda hatni, hogy amennyiben a svábság kitelepítése megkezdődik, hogy azok helyébe egy helyről egyfajta népet telepítsenek... A jóvátételi szállítás óriási teherként nehezedik községekre. Nem veszik kellőképpen figyelembe, hogy ma már nem a régi gazdag sváb lakosságú Vaskút, hanem lakosságának 40 %-a telepes, 20 %-a szegény bunyevác, illetve magyar. ^{..117}

Talán még keményebben fogalmazott Balla János csávolyi jegyző, aki április végén vetette papírra panaszait, s ezeket Barcsai Iván, Bács-Bodrog vármegye alispánja május közepi, a belügyminiszternek szóló helyzetjelentésében, – immár az egész megyére vonatkozó érvánnyel – szó szerint megismételte. Tehette ezt annál is inkább, mert a megye telepes községeiből hasonlóan elkeseredett jelentések érkeztek hozzá. "A nép hangulata napról-napra kezd rosszabbodni, mert a juttatottak azt remélik, hogy állandóan juttatva lesz nekik, s soha nem kell adniuk.

...A telepítettek dolgozni nem igen szeretnek, állandóan éjszakai mulatozásokat, táncokat tartanak és isznak... Lakásuk piszkos és tetvesek. Jelszavuk: ha adtak földet akkor adjanak kocsit, lovat, jószágot, stb. Ha kell fizetni és nem adják ingyen akkor inkább itt hagyjuk és visszamegyünk Borotára stb. Szociális helyzetük szomorú.

...Sajnos a jobb módúaknak nevezettek is teljesen kifosztva állanak és földjükön kívül semmi másuk jóformán nincsen. De a telepeseket sem lehet mentesíteni a beszolgáltatás alól, különösen akkor, amikor legutóbb is 200 drb süldőt, négy tehenet és kettő üszöt kellett beadni az orosz hatóságoknak. Csávoly telepes község lett. Sváb község létére kifosztattott. Boldog-boldogtalan Csávolyról vitt az elmúlt időben és még ma is előfordul, hogy civilek fosztogatnak. Így a régi, jómódú község talán a megye legszegényebb községe lett. A földreform 70 %-ban bolygatta meg a község birtokviszonyát. Állandó költözködések ide-oda, szinte népvándorlássá vált a község területe. Sokan ezt igyekeznek is kihasználni, s mindez csak a község elszegényedésére és nem javulására szolgál. Ilyen és hasonló körülmények között az előljáróság a termelési bizottság, és a FIB a legnagyobb erőfeszítések mellett sem tud eredményes munkát végezni... Hátráltatja a munka elvégzését az is, hogy a svábok kitelepítése a lakásokból kedvetlenné teszi a németseget, s az állandó zaklatások, igazoltatások, az ellenük szinte rendszeressé vált személyi akciók révén nem törődnek a munka végzésével, noha már elhelyezkedtek, ki itt-ki ott, és dacára, hogy semmijük nincsen, megtalálták helyüket a munkában és munkaadót keresve éjjel-nappal dolgoztak. Ezért is volt elérhető a megmun-

kálás során ilyen szép eredmény. ¹¹⁸

Kétségtelen, hogy ezekben a jelentésekben a telepések beilleszkedéséről, munkamoráljáról adott jellemzés az indulatoktól – s éppen ezért talán néha túlzásoktól – sem mentes. De azoknak a kényszerítő körülményeknek a szorításában, amelyeket a jegyzők ugyancsak részleteztek, – aligha számomkérhető a községek vezetésétől egy toleráns, ugyanakkor az újonnan érkezettek beilleszkedését segítő magatartás. Az adott helyzetben erre egyszerűen módjuk sem lett volna.

Az emberek számára adatott korábbi életterek ellehetetlenülésében a gazdasági termelésben bekövetkezett visszaesés is nagy szerepet játszott. Aggodalom és nyugtalanság érezhető hát ki a Bácsalmási járás főjegyzőjének soraiból, aki 1946 januárjában a területén lévő szőlő birtokok megmentése érdekében kért sürgős intézkedést. A háborús évek okozta károkat a permetező szerek hiánya, a nem megfelelő művelés már eddig is tovább növelte. Most a kitelepítések elkezdődésével az elhanyagolt területek nagysága még inkább növekedett. A telepések részéről megnyilvánuló hozzanémért pedig azzal fenyegetett, hogy mintegy 7200 kat. hold gyümölcsös fog elpusztulni rövid idő alatt. ¹¹⁹

A kitelepítéssel kapcsolatos eddigi hírek, a kitelepítési miniszteri biztosnak a megyébe érkezésével nyertek igazán bizonyosságot. Ennek hatására a földmunkálatok – úgy a földhöz juttatások, mint a földek megművelése – ismét megtorpan-tak. A kitelepítéssel számoló németek a mezőgazdasági munkát abbahagyták, a székely népcsoport körében pedig – Bónis vasküti tanító elképzelése és szervezkedése nyomán – , újra elterjedt a Dunántúlra való áttelepedés, vagy a Bácskában létrehozandó székely tömb lehetőségének a hire. ¹²⁰

Felerősödött a sváb kitelepítések gyakorlati előkészítésekor és végrehajtásakor egy, a felszabadulás óta jelen lévő törekvés is, ami ekkor erőteljesebben nemzetiségi színezetet nyert. "Mint már előbbi jelentésemben kitértem, súrlódások a pártok között csak szláv lakta községekben vannak. A szlávság nagy része a kommunista párt tagja. Azonban tevékenységét ott nem annyira kommunista eszmék kifejtésére, mint inkább nemzetiségi, mondhatni sovinszta céljai elérésére fordítja. A legutóbbi délszláv összeírások során törvényhatóságom egész területén számuk pontosan 6478 fő. Ezek közül horvát 89, bunyevác 6046, szlovén 25, szerb 318 anyanyelvű ezeknek is csak igen kis hányada vallotta magát nyiltan délszláv nemzetiségűnek, ugyanakkor pedig a községi elöljáróságokban és népi szervezetben túlsúlyra törekszenek. Így Bácsalmás, Gara, Katymár, Hercegszántó községekben fejtenek ki tevékenységet Jugoszláviához való csatlakozásuk érdekében..." – írta a vármegye szociáldemokrata alispánja 1946. május 15-én kelt jelentésében. ¹²¹

A vármegye területéről a német nemzetiségű lakosság kitelepítése 1946. május 15-én Bácsalmáson kezdődött el. Ezen a napon fejezte be működését a járás területén működő I. és II. számú német nemzeti igazoló bizottság is.¹²² A kitelepítési akció elkezdődésekor a legfontosabb feladat a határmenti falvak helyzetének javítása, a túltelepítéssel küszködő községek tehermentesítése volt. Ezt elsősorban a délvidékről menekült svábok, akik száma még ekkor is állandóan növekedett, kitelepítésével igyekeztek elérni. Legnagyobb számban a Bácsalmási járás területén tartózkodtak, s ennek megfelelően elszállításuk is itt kezdődött el. Vülányi, a IV. sz. Attelepítési Oszlop Miniszteri Biztosa, május 21-én a következőképpen intézkedett sorsukról: a "Kelebián, Tompán, Tatházán és Mátételkén elhelyezkedett svábok Bácsalmáson kerülnek berakásra. Az említett községi előjáróságokat kérem utasítani arra, hogy a községben tartózkodó svábok a legrövidebb időn belül Bácsalmásra továbbítassanak.

...Főjegyző úr járásában lévő többi községek, amelyekben délvidéki svábok tartózkodnak a községek kitelepítésével együttesen kerülnek elszállításra."¹²³ Ugyanilyen értelmű értesítést kapott a jánoshalmi járási főjegyző is. A területen tartózkodó délvidéki svábok május végén, jánoshalmán kerültek berakásra. Ezt az intézkedést követően Kisszállásról 45, Rémről 33, Borotáról 76, Mélykútról 171 német nemzetiségű külföldi állampolgár került elszállításra. Ekkor ezeket az embereket a fővárosba, majd Magyarország más területén lévő gyűjtőtáborokba szállították. Közülük a következő hónapokban többen visszatértek. Azok a gazdák is igyekeztek eljárni érdekükben, akiknél eddig dolgoztak, hisz többnyire jó és olcsó munkaerőnek bizonyultak.¹²⁴

A májusban meginduló kitelepítésekkel a helyi német nemzetiségű lakosság telepítése is elkezdődött. A jánoshalmi járás községei közül csak Rémen éltek nagyobb számban svábok, ahonnan a május 31-ét megelőző héten 296 személyt telepítettek ki.¹²⁵ Sokkal nagyobb arányú volt a telepítés a Bácsalmási járás, /Bácsalmás, Kunbaja, Katymár, Csikéria/ községeiből, ahol szintén május-júniusban került sor a kitelepítésre. Egyik helyen sem volt jó a kitelepítési szervek és a helyi előjáróságoknak, valamint a lakosságnak a kapcsolata, elsősorban azért, mert a kitelepítést végző mozgócsoportok, mind a fennálló rendelkezéseket, mind a helyi adottságokat figyelmen kívül hagyták.

Baján már a kezdet kezdetén a kitelepítési munkák megtorpanása következett be, amelyről ironikus cikkben számolt be a város lapja: "Folyó hó /június/ 25-én, kedden városunkba érkezett a kitelepítési oszlop keretében működő mentesítő bizottság Bocsor Elemér vezetése alatt. A bizottság azonnal elkezdte a beadott mentesítési kérelmek elbírálását. Kitűnt

azonban, hogy a hiányos összeírások miatt a munka léptenyomon akadályokba ütközött. Így kénytelen volt az oszlop vezetője új összeírásokat elrendelni, ami kb. 10-12 nappal eltolja a kitelepítés lebonyolítását.

Különösnek találjuk, hogy a januárban megjelent rendelet és végrehajtási utasítás, valamint a május 23-án városunkba érkezett összeírást elrendelő felhívás ellenére több mint egy hónapi idő alatt sem tudta ezt a hatóság alapos gondossággal elkészíteni. Érdekes lenne tudni, nem terhel-e ezért valakit a felelősség?

Remélhető, hogy a most elkezdett összeírás, amelyet a tanterület tagjai végeznek, alapját képezheti a kitelepítési rendelet pontos és lelkiismeretes végrehajtásának.¹²⁰

A Bácsalmáson május 15-én elkezdődött német kitelepítés teljes egészében készületlenül érte mind a földigénylő bizottságot, mind pedig a Földhivatal által kirendelt telep-felügyelőt, mert a Kormánybiztosság - kötelezettségét elmulasztva - nem értesítette őket legalább 10 nappal a kitelepítések megkezdése előtt. A későbbiek során átadott vagonjegyzékeket, és a kitelepítésre, valamint a mentesítésre kerülők névjegyzékét is igen hiányosan kapták meg a helyi szervek. Ezzel mintegy megakadályozták azt, hogy a betelepítési munkálatokba körültekintően bekapcsolódhassanak. A telepítéssel megbízottaknak utcáról-utcára, házról-házra kellett járniuk, hogy a ténylegesen rendelkezésükre álló házakról és ingatlanokról meggyőződhessenek, ugyanis a telepítési bizottság a felvett leltárakat nem bocsátotta rendelkezésünkre.¹²⁷

Komoly összetűzésre került sor Villányi, az Áttelepítési Oszlop vezetője és a nemzeti bizottság között is. A nemzeti bizottság visszaélással vádolta az Áttelepítési Oszlop alkalmazottait, mert több esetben is előfordult, hogy a mentesített személyektől is elkobozták ingóságaikat. Természetesen a leltárak elkészítése nélkül. Villányi éles hangon utasította vissza a vádakát, s a nemzeti bizottság megbüntetésével fenyegetőzött. Néhány nap múlva enyhíti ugyan a hangnemet, de a szabálytalanságot nem ismeri el, ennél fogva magyarázatot sem hajlandó adni.¹²⁸

A Bácsalmáson június végére befejeződött kitelepítések, s az azt követő telepítések mérlege nem túl kedvező. A kitelepített 1500 család /4120 személy/ összesen 560 belterületi és 620 külterületi házat hagyott hátra. A kitelepítés után rendelkezésre álló szántóingatlan 6500 kat. hold, a szőlő 2100 kat. hold volt. A kitelepítés befejezése után, a már részletezett okok miatt a telepítés végrehajtása nem történhetett meg szervezeten. A telepések megérkezéséig az értékesebb házakat a helybeli FIB vette birtokba és kiutalta a Tompa és Kelebia községből betelepítettek számára. Ezeknek a telepéseknek egy része azonban alig 10 napi ott tartóz-

kodás után visszatért eredeti lakóhelyére és ennek során a neki átadott ingóságokat és az állatállomány egy részét is magával vitte.

"Rendszeressé vált a megüresedett lakóházakban a leltározott ingóságok széthurcolása. Így a telepések megérkezésük-kor már csak az üres házakban nyerhettek elhelyezést. A telepítés a legszorgosabb munkaidőben történt, így egyes FIB bizottsági tagokat biztalt meg azzal, hogy saját elgondolásuk szerint helyezték el a megérkezett telepeseket, a végrehajtás gyorsabbá tétele céljából, hogy a megszakadt mezőgazdasági munkálatok tovább folyhassanak. Az elhelyezések megtörténte után a bajok azonnal jelentkeztek. A letelepítettek egy része nem a mezőgazdasági munkák elvégzésére törekedett, hanem a birtokukba juttatott javakat fecserlő módon felélték, eladogatták, tehát felelőtlenül gazdálkodtak a nekik juttatottakkal."¹²⁰ - írta a község jegyzője.

Bácsalmás községe a kitelepítés befejezése után, a már említett Tompa és Kelebia községen kívül Szabolcs megyéből, a Délvidékről és egyéb helyekről is érkeztek szervezeten, valamint engedély nélkül önkéntesen települők.

A betelepülő 1340 családnak /4507 személy/ 6000 kat. hold szántót és mintegy 1500 kat. hold szőlőingatlant juttattak.¹³⁰ Hasonló mértékben bolygatta meg Kunbaja és Katymár életét is a május végén, június legelején lebonyolított kitelepítés, melynek következtében Kunbaja község lakóinak 80 %-a telepes lett. 1946. június 2-án 800 személlyel indultak el a szerelvények, míg június 4-én 900 embert szállítottak el. Az első transzport Augsburgba, míg a második Herbrechtingenbe érkezett.¹³¹ Kunbaján a kitelepítések konkrét módjáról s menetéről viszonylag kevés az információ, ámbar véleményünk szerint a fenntebb idézett néhány számadat nemcsak az emberi életben beállott változások, de a természetben bekövetkezett visszaesés mértékének is objektív mutatója lehet. Tulajdonképpen azok a gondok, mint Bácsalmáson: a kitelepítés készületlenül érte a községet, s ráadásul mindez a legsürgetőbb mezőgazdasági munkák idején történt. A községbe Borsodból, a Délvidékről, a Tiszántúlról, Szeged környékéről kerültek telepések. Ők az itt honos mezőgazdasági kultúrához nem, vagy csak igen kevéssé értettek, s dolgozni sem igen akartak. Most bizonyosodott csak be igazán, hogy a járás főjegyzőjének év eleji aggodalma nem bizonyult alaptalannak. A szüretre bizonyossá vált a szőlőbirtokok 50 %-os pusztulása, amihez a telepések hozzánemértésén túl az is hozzájárult, hogy a Kitelepítési Biztos 4 hétre megtiltotta a községek határában a szabad mozgást.¹³²

Néhány napon belül megtörtént a kitelepítés a Bácsalmási járás másik két községéből is. Csikériáról a délvidéki svábokon kívül 162 német személyt szállítottak el. 21 család kapott mentesítést, míg 18 család a kivételezettek közé

került. A megüresedett 42 lakóház kulcsait a községi előljáróság kapta meg. A betelepítést, ami kizárólag helybeliekkel történt, a községi földigénylő bizottság végezte. A sok panasz miatt azonban az eljárást ideiglenesnek minősítették és a juttatásokat később felülvizsgálták.¹³³

A panaszra okot adó hátrányos megkülönböztetések már jóval a kitelepítés megkezdése előtt izgatott hangulatot idéztek elő Katymáron is. Az igazságtalan nemzethűségi igazolások eredményeként áprilisban a FIB által elkezdett leltározások váltották ki a fölháborodást. A község jegyzője rosszállással, de tehetetlenül szemlélte az eseményeket, hisz a jelentéseiben kért hathatós intézkedések hónapról-hónapra elmaradtak. A legfőbb gond az volt, hogy a leltározást végzők nem a rendeletnek megfelelően jártak el. Így az értékesebb holmikat – rádiókat, kerékpárokat, ruhaneműket – a leltározásban részt vevő Toll Adám lakására szállították, s csere útján értékesítették. A leltározásoknál a Népgondozó Hivatal ellenőrzése nemcsak azért nem bizonyult hathatósnak, mert kiküldöttei nem tartózkodtak folyamatosan a községekben, de azért sem, mert kiküldöttei sem voltak mentesek az egyéni haszonszerzéstől.

A község jegyzője jelentéseiben újra és újra felpanaszolja a leltározásnál tapasztaltakat. Eseteket sorol, amikor a csoport tagjai vadászatról megtérve, késő este ittasan és fegyveresen mentek leltározni. Az előljáróság – saját tehetlenségét is beismerve – a pártok járási szervezeteihez fordult jogorvoslatért. Mindezt szükségesnek és célravezetőnek tartották "mert a leltározásban résztvevő személyek a Magyar Kommunista Párt tagjai, akik olyan kijelentést tettek, hogy nekik mindent szabad és öneik nem parancsol senki, mert nekik az oroszok mindent megengednek." Mindenestre a történetek kísértetiesen ezt igazolják. A visszaélések elkövetésében élenjáró Toll /Polyák/ Adámot a magyar államrendőrség letartóztatta ugyan, de néhány nap múlva a szovjet katonai parancsnok "javaslatára" elengedték.¹³⁴ A vagyonok megóvása érdekében polgárőrséget szerveztek a községben, s ugyanakkor a vitás esetek tisztázására panaszirodát hoztak létre. Mindkettőt a nemzeti bizottság javasolta. A panasziroda a községházán a birói szobában működött, s tagjai a következők lettek: "Vuity Sándor, Zélicity István, Petrekánity Dániel, Petres János és ifj. Harnos József. Érdekes, hogy a Nemzeti Bizottság a Kommunista Párt többszöri javaslatára és fölszólítására – s igaz ugyan, hogy hosszú vita után –, de elfogadta és határozattá tette azt a javaslatot miszerint: "Az áttelepülés alá eső sváb lakosság kitelepítés alóli mentesítésére kizárólag a Magyar Kommunista Párt jogosult és csak az ő egyhangú határozatukra lehet egyes személyeket mentesíteni."¹³⁵

Katymár községben a IV. számú Áttelepítési Oszlop június 1-én érkezett s június 11-én távozott Bácsbokodra. Az áttelepítésre kötelezett személyek névsorát már másnap – június 2-án – kifüggesztették a községházán. A mentesítési kérelmek beadására és elbírálására az érdekelt feleknek mindössze 5 napjuk maradt, hisz 1946. június 7-én elszállították a községből mintegy 1340 személyt. Mentésítették kb. 180 személyt. Pontos adatok a jegyző rendelkezésére már akkor sem álltak, mert az áttelepítést végző szervek itt sem bocsájtottak névjegyzéket a községi elöljáróság rendelkezésére. Az elkeseredésre okot adó jelenségek továbbra sem változtak. Sőt a község helyzete talán annyiban rosszabbodott is, hogy az áttelepítettek házaikból a kitelepítést végrehajtó szervek, a teljes élelmiszer készletet elszállították, s így súlyos gondot okozott a községbe érkezett 99 közellátásra szoruló telepese család ellátása.¹³⁶ Az újonnan érkezőkkel szemben az ellenszenvet csak növelte, hogy egy részük "esténként a Magyar Kommunista Párt helyiségeiben összejöveteleket tart, táncos estéket rendez", s ez a legnagyobb mezőgazdasági munkák idején – joggal –, nem-tetszést váltott ki a község lakosaiból. A kitelepítést követően, június második felében a községbe 95 család nyert betelepítést: Szentestről 72, Jászkisér községből 9, Budapestről és környékéről 5, Gara községből 9 család érkezett.¹³⁷ A Délvidékről ide költözött családok száma elérte a 130-at.

Megdöbbenve tapasztalta 1946 őszén tett ellenőrző körútja során Bercelly Imre, az Országos Földbirtokrendező Tanács körzeti felügyelője is, hogy az ország egyik "legkényesebb" vidékén mennyire nem a rendelkezések szerint történtek a kitelepítések utáni juttatások, a birtokba helyezések. Az OFT által, a bácsalmási járás községeibe kiküldött szakemberek munkájukat gyakran felfokozott hangulatú népgyűlésekre emlékeztető körülmények között voltak kénytelenek végezni. Több helyütt "az egybegyűlt politikai pártok bunyevác lakosága és a telepések határozott, követelőző, erőszakos fellépése miatt a bizottság tagjai testi épségüket veszélyeztetve látták s ezért nem merték valódi javaslatukat jegyzőkönyvbe mondani."¹³⁸

Katymáron a helyzet, 1946 őszére tarthatatlanná vált, hisz hathatós intézkedések híján csak a megoldatlan gondok halmozódtak fel, s a gyűlölet növekedett az egyes csoportok tagjaiban. Többször szót emelt Papp Béla református lelkész is, aki személyes kapcsolatait és indulatos leveli, beadványai révén szinte ostromolta az Országos Földbirtokrendező Tanácsot. Ő a kialakult helyzet legfőbb okát abban látta, hogy az egyes telepések kiválasztásakor – a meghirdetett elvekkel ellentétben – nem a jelentkezők alkalmassága, de pártpolitikai szempontok játszottak főszerepet, s a már vég-

rehajtott telepés felülvizsgálat pedig az OFT lehetetlensége miatt szükségszerűen nem hozhatta meg a kívánt eredményt. Papp Béla szerint a telepések kiválasztásakor az egyedüli szempont és kritérium a Kommunista Párt tagság volt. Nyilván volt igazsága a katymári lelkésznek – hisz megállapításait konkrét esetekkel és saját tapasztalataival támasztotta alá –, de véleményünk szerint nem csupán erről volt szó, hisz éppen ezekben a községekben többször előfordult, hogy párt-politikai nézetként jelentkeztek nemzetiségi törekvések is. Katymáron is jelentős számú volt a bunyevác lakosság, s a felszabaduláskor nagyrésztük a Magyar Kommunista Párt és az ún. "antifasiszta blokk" köré csoportosult. A települési lehetőségek megnyíltakor pedig minden valamire való telep-helyet a maguk számára igyekeztek lefoglalni. Érdekeik védelmét ők is a községi földigénylő bizottságoktól – ahová mind nagyobb számban igyekeztek bejutni –, s a Kommunista Párttól várták. Így sok esetben a pártérdekre történő hivatkozás, csupán a nemzetiségi és lakossági érdekvéonyesítés álcájául és fegyveréül szolgált.

A vármegye területén a német nemzetiségű lakosság kitele-pítésének megindulása miatt szabályos népvándorlás indult el. A ki- és betelepítéseket ugyanis technikailag nehezítette, hogy nem rendelkezett minden falu vasútállomással, így a központilag kijelölt berakodó állomások sokszor 15-20 km-re voltak az adott helytől. A kitelepitendő lakosságnak a kijelölt községekbe szállítása pedig azért is nagy gondot jelentett, mert a szállításra kirendelt fogatokat a mező-gazdasági munkától vonták el.

A vármegye területén 1946 nyarán a bajai járás községei-ben – Bácsbokod, Bácsborsod, Csávoly, Vaskút, Gara, Csátalja – is megindultak a kitelepitést előkészítő munkálatok. Nyár végére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy bizonyos megtorpanás következett be a kitelepitések menetében. A községek mindeb-ből annyit érzékeltek, hogy a német nemzetiségű lakosság összeírása és esetenként a mentesítési kérelmek elbírálása is megtörtént, de elszállításukra nem került sor. Az emlí-tett községben tehát 1946 június-júliusában a kitelepitést előkészítő munkálatok teljes egészében befejezést nyertek, s a bizonytalan időre elodázott végrehajtás az érintettekben csak fokozta az elkeseredést, a községek vezetőiben pedig a tanácstalanságot.

Bácsbokodon és Bácsborsodon június első felében tevékeny-kedett a kitelepitést végző oszlop, s a hónap közepére már az összeíró és Mentésítő Bizottság is – munkája végeztével – tovább utazott a községből. Vizsgálatuk alapján Bácsborsodon 236 személy került a kitelepitendők listájára, akik közül azonban 71 személyt mentesítettek. A kormánybiztos, vagon-hiányra hivatkozva, elszállításukat bizonytalan időre elha-lasztotta.¹³⁹ S ugyanigy történt ez Csávoly esetében is,

ahová 1946. június 7-én délután érkeztek a kitelepitendők névjegyzékét összeállító, összeíró Bizottság tagjai, s néhány nap múlva már el is hagyták a községet és Bajára távoztak.¹⁴⁰ A IV. számú áttelepítési Miniszteri Biztos június 11-én este 9 órától rendelte el a község lezárását. Egyúttal megtiltotta a kitelepités teljes időtartamára a szabad mozgást, a szeszesital árusítását, a gyülekezést, a költözködést és az állatok levágását.¹⁴¹ S ugyancsak dobszó útján, néhány nappal később tudatja a falu lakóival: "Meghírdetjük, hogy a kitelepitendők névjegyzékének első része a község házábanál ki van függesztve. Áttelepítési IV. sz. Mentésítő Bizottság felhívja mindazokat, akik a kitelepitendők névjegyzékén szerepelnek és mentesítést szeretnének kapni /az anyanyelvűek is/, hogy kérvényeiket megfelelő okmányokkal felszerelve f. hó 13-án reggel 9 órától legkésőbb f. hó 15-én de. 10 óráig a Mentésítő Bizottság irodájában /Frank Flórián 139. házában/ adják le. Minden kérvényező a neve előtt szereplő sorszámot és házszámot tüntesse fel. A bizottság felhívja minden kérelmező figyelmét, hogy elutasítás esetén semmiféle utólagos panaszt nem vesz figyelembe."¹⁴²

A Mentésítő Bizottság is rövid ideig tartózkodott a községben, hisz június 12-én Felsőszentivánról érkezett és 17-én már Bajára ment. Hasonlóan rövid ideig volt a községben a Leltározó Csoport is, mely június 16-án Bácsbokodról jött át és 18-án már tovább ment. Ennyi idő alatt aligha végezhettek érdemi munkát az egyes csoportok, ugyanakkor az is jól látszik, hogy a különböző bizottságok jól összehangolt és határozott terv szerint követték egymást. Zavaraltan tevékenységüket biztosítandó Kitelepitő Karhatalmi Osztag is rendelkezésükre állt. Csávolyra mintegy 40 rendőr érkezett, akik a kitelepités lebonyolításáig ott is maradtak.¹⁴³ A községi előljáráóság jelentései arról tanúskodnak, hogy a Karhatalmi Osztag törvénysértései, garázdálkodásai, a lakosság megfélemlítését szolgáló cselekedetei napirenden voltak, s itt sem csak a jogfosztott lakosság volt tehetetlen, de a községi előljáráóság is. Nyilván Balla jegyző jelentése nyomán irta augusztus közepén az alispán: "...a német kitelepitések miatt immár ó hete van a község zár alatt és a kitelepitést végrehajtó rendőrség egy csoportja van a községbe elszállásolva, s ezekből egyesek erőszakos magatartást tanúsítanak azzal, hogy a kitelepités alá kerülőknél bort követelnek, s ha az illető nem ad, s hivatkozik arra, hogy nem adhat, mert az leltározva van, s ezért felelősséggel tartozik, akkor megverik".¹⁴⁴

A Dr. Mészáros Józsefnek - a Kitelepitő Karhatalmi Osztag Parancsnokának - benyújtott és jogorvoslást váró feljelentések meglehetősen visszhangtalanok maradtak. A parancsnok leiratban közölte, hogy a felsorolt esetekben a karhatalmi zászlóaljhoz tartozó rendőrök nem éltek vissza hivatalos

hatalmukkal.

A III. sz. Attelepítési Oszlop Miniszteri Biztosának – Györffy Lászlónak – rendelete értelmében a kitelepítésre kerülők végleges névjegyzékét 1946. szeptember 9. és 16. között kell közszemlére kitenni, de a miniszteri biztos rendelete nem szól arról, hogy a kitelepítés ténylegesen mikor fog kezdődni.¹⁴⁵ A legtöbb helyen – úgy itt is – a kitelepítési bizottságok jogilag teljesen szabálytalanul, nem közölték a községi előljárással a mentesítettek névsorát, s nem hagyták hátra a kitelepítendő névjegyzékének egy példányát sem. Ennek hiányában a községi előljárásságoknak sose volt áttekintése a kitelepítendő pontos számáról, hiába kérték azt felsőbb szerveik.

A kitelepítés előkészítése körüli viharok lassan elültek, a svábok állandóan várták bekövetkeztét, ám hónapokig semmi nem történt. A Bajai járás főjegyzőjének kérdőpontjaira jelentik 1946. decemberében Csávolyról: "1. A kitelepítés előtt kb. 250 sváb hagyta el a községet. 2. Kitelepítés még nem volt. 3. El sem kezdődött. 4. Mentесítő Bizottság nem közölte a mentesített családok számát. 6. Eddig 130 családot /500-600 személyt/ telepítettek be. Közülük 93 család Borotáról jött. 37 család dél-bácskai, szlovákiai és budapesti származású."¹⁴⁶

Mint ahogyan az egyes kitelepítési bizottságok mozgásából kiderült, Felsőszentivánon is befejeződött a kitelepítés előkészítése. Am az 1946. augusztus 13-ára kitűzött kitelepítés végrehajtása egyenlőre ott is elmaradt.

Hiába várta helyzetének mielőbbi megváltozását, s gondjainak megoldását az a három község is – Csátalja, Gara, Vaskút – ahol 1945 februárjától nagyobb számban tartózkodtak bukovinai székelyek, s ahová 1945. augusztusában a Népgodó Hivatal helytelen intézkedéseinek következtében jelentős számú tiszántúli telepés érkezett. A túltelepítéssel szemben – aminek mértéke ezeknek a községeknek teherviselési lehetőségeihez mérten igen nagy volt – tehetetlenül állt mind a falvak lakossága, mind pedig vezetői. Egyetlen reményük a kitelepítés mielőbbi végrehajtása volt.

Az 1946 nyarán elkezdődött, s fél évig is elhúzódó kitelepítési munkálatok és a tényleges kitelepítések végrehajtása azonban még hosszú ideig próbára tette a községek tűrőképességét.

A leghosszabb ideig – 6 hónapig – Gara községben húzódott el a kitelepítések előkészítése és végrehajtása. Ide 1946. június 17-én érkeztek a svábokat összeíró és Mentесítő Bizottság emberei.¹⁴⁷ A dobolási könyv tanúsága szerint itt is megtörtént a község lezárása a kitelepítés időtartamára és a szesztilalom elrendelése. A mentesítési kérelmeket június 20-tól június 22-én reggel 10 óráig lehetett leadni. Tekintettel azonban arra, hogy a kitelepítés további munkálatai

késtek, az aratás érdekében a községből való kilépési zárlatot a miniszteri biztos rendelkezésére június 30-án megszüntették.¹⁴⁸ A község vezető jegyzőjének jelentése arról számol be, hogy 1946. augusztus 15-re fejeződtek be a kitelepítéssel kapcsolatos munkálatok. A kitelepítendőket utasították, hogy október 31-én reggel 7 órára bevagonírozás-hoz készen álljanak. A határidő előtt két nappal azonban a miniszteri kormánybiztos utasítására, a kitelepítést – rövid időre – leállították. Indoklás: az ausztriai szénhiány miatt a szerelvények nem indulhatnak el. A községekben azonban közhírré tették, hogy a kitelepülők bármely pillanatban álljanak készen az azonnali indulásra.¹⁴⁹ A kitelepítésre végül is 1946. november 8-án valamint, november 22-én került sor. A két csoporttal összesen 990 személyt telepítettek Németországba, 491 férfi és 499 nő/. A második csoportot igazfogatokkal Csatáljára szállították és vagonírozásuk ott történt meg. Az utólagos orvosi vizsgálatok alapján december 9-én még 3 férfit és 4 nőt telepítettek a vasküti transzporttal, s ugyanakkor visszamaradt 150 család, akiket ideiglenesen mentesítettek: ők a Szovjetunióba deportáltak és családtagjaik, akiket a tervek szerint a visszaérkezésük után telepítenek ki.¹⁵⁰

A kitelepítés alig kezdődött el, amikor 1946 júliusában újabb 73 családot telepítettek a községbe Karcagról, Rákamazról és Szatmár megye községeiből. Ezek a nincstelen, lerongyolódott családok akkor érkeztek, amikor még közel 4 hónapig itt éltek azok a svábok is, akiknek házat nekik ígérték. 1946-ban az aratás korán befejeződött, így az aratási munkálatokban sem vehettek részt. "Nevezetteknek a sok ígéretből nem jutott semmi. Így most a legnagyobb nyomorban vannak. Ha a község ki is adná az élelmiszerjegyeket, nincs pénzük a lisztet kiváltani. Eddig a földalapról lettek kielégítve, de a vetőmag szükséglet, az eddigieket teljesen kimerítette. Jelenleg munkakinálat nincs. Hozzávetőlegesen 100 család van munka és kereset nélkül." – írta Sugár Károly jegyző.¹⁵¹

Pontos adataink arra vonatkozóan sincsenek, hogy 1946 júniusában, Vaskút községben mikor kezdődött el a német lakosság kitelepítése. Valószínű azonban, hogy Garáról közvetlenül ide érkeztek az Áttelítési Miniszteri Biztos egyes csoportjai. Reile Géza jegyző 1946. június 14-én kelt helyzetjelentése szerint: "A kitelepítés alá esők névjegyzékének kifüggesztése és ezzel kapcsolatosan a mentesítési kérelmek benyújtása megtörtént. A lakosság nyugodtan várja a bizottság döntését... A kitelepítés alá kerülő németek gabonáit a földigénylő bizottság felügyelete mellett hordták össze s ugyancsak a földigénylő bizottság tárolja ezen gabonákat is."¹⁵²

A kitelepitések előkészítésének megkezdésekor, Vaskúton is megfigyelhető a nemzeti bizottság aktivitásának fokozódása. Ezekben a hónapokban több listát, kimutatást készítettek a magyarhű németekről, a mentesítésre javasoltakról, vagy éppen a kitelepitendőkről.¹⁵³ Nem egyezett azonban a nemzeti bizottság és a mentesítési bizottság véleménye a mentesítéseket illetően, ezért november 2-án sor került egy egyeztető tárgyalásra. Célja a két bizottság kölcsönös engedmények útján történő megegyezése volt. A közös tárgyaláson a Mentésítő Bizottság ígértett tette a Nemzeti Bizottság javaslatainak figyelembevételére, ugyanakkor figyelmeztette arra, hogy az eddigieknél szigorúbban járjon el. Az erőviszonyokat jól tükrözi a Mentésítő Bizottság vezetőjének figyelmeztetése, amelyet a jegyzőkönyv a következőképpen rögzített. "Figyelmezteti a Nemzeti Bizottság tagjait, hogy az egymásközi összhang és az egyetértés legyen meg, mert ha munkájuk ellen panaszra lenne a Mentésítő Bizottságnak, vagy tudomására jutna, hogy nincs összhang, úgy módjában áll a Belügyminisztériumon keresztül a Nemzeti Bizottságot kicserélni." ¹⁵⁴

Az anyag hiányossága miatt nem lehetett pontosan rekonstruálni a kitelepitések időpontját, s az áttelepítésre kötelezettek számát Vaskúton sem. A rendelkezésünkre álló iratanyagból a következők igazolhatók: 1946 november elején a községből áttelepítésre került körülbelül 500 német, s a további telepítéseket december 10-e körül tervezték. A községi elöljáróság és a földigénylő bizottság a leltárba vett ingóságokat 1947 januárjáig adta át az igénylőknek, akiket a telepítő bizottság az egyes házak átvételére, illetve betelepítésére kijelölt. A földigénylő bizottság átvette az áttelepítésre került németek állatállományát is és ideiglenesen kiadta gondozásra a telepéseknak.¹⁵⁵

A három község közül technikailag talán Csátalján zajlott le a legösszehangoltabban a kitelepités. Az Áttelepítési Kormánybizottság összeíró és Mentésítő Bizottságának a községben végzett munkájáról csak annyit tudunk, hogy október 31-ig a névjegyzékek kifüggesztése és a mentesítések elbírálása megtörtént. A kitelepités gyakorlati lebonyolításában részt vevő többi csoport október 29-től november végéig tartózkodott a községben.¹⁵⁶ A kitelepitésre 1946. november 27-én került sor, melynek során 1260 családot telepítettek ki a községből. A kitelepitéssel 480 ház ürt meg a községben, de már a sváb kitelepitések előtt itt volt 340 család. Továbbra is sok panasz merült fel a földigénylő bizottság munkája ellen, mert a ház- és földjuttatások során kivételtek a székelyekkel. A földigénylő bizottság azonban továbbra is mereven elzárkózott a községi elöljárósággal, vagy a nemzeti bizottsággal való együttműködéstől.¹⁵⁷

Hasonló problémák jelentkeztek a telepítések végrehajtá-

sakor az ország más területein is. Gonda Bélának a Földművelési Minisztérium Miniszteri Biztosának, 1946 nyarán íródott jelentése éppen ezt bizonyítja, hogy a kitelepítések gyakorlati megvalósításakor elkövetett törvénysértések, hibák, nem helyi túlkapaszkodásokból fakadtak, de általános érvényűek, az egész ország területén egyként jelentkező gondok voltak.

A Miniszteri Biztosnak a Dunántúlon tett ellenőrző körútjának egyik tapasztalata a ki- és betelepítések között meglévő aszinkron volt. Ez több helyen a termelés folytonosságát is veszélyeztette. A kitelepítés – hangsúlyozza a beszámoló – maga sem az igazságnak megfelelően történik, mert sok helyütt az elbírálásoknál egyoldalúság érvényesül. Van olyanok "akiknek múltbéli magatartása miatt ki kellett volna települnie, viszont számos egyént telepítettek ki, akik az ellenállási mozgalomban részt vettek." Ők a vagyonuk miatt kerültek föl a kitelepítendőök listájára. Ezt az eljárást a völgyeségi járásban még csak leplezni sem próbálták, amikor a pótlólistákat a 20 kat. holdnál nagyobb földbirtokkal rendelkező sváb gazdák lajstroma alapján állították össze. Máshol a gazdáknak a földjeikről való lemondás fejében ígért maradásként.¹⁵⁸

A betelepült új gazdák körében pedig a tulajdonjog tisztelete, a munkaképesség és a fegyelem teljes hiánya uralkodott. A telepesek vezetői egyáltalán nem iparkodtak a munkafegyelmet helyreállítani, sőt ők maguk igyekeztek minden szabálytalanságot előre, vagy utólagosan legalizálni és a vétségek elkövetőit megvédeni. Ennek magyarázatát azonban nem pusztán a technikai nehézségekben kell keresnünk. Bár kétségtelen, hogy az ausztriai szén- és vagonhiány hozzájárult a kitelepítések szüneteltetéséhez. Sokkal nagyobb súllyal esett latba az, hogy az amerikai megszállási övezetbe telepített svábok nem a törvények előírta élelmiszerekkel, pénzzel és ruhaneművel érkeztek új lakóhelyükre. Ez a két fél között mélyülő nézeteltérésekhez vezetett.

A kitelepítés az eredeti terveknel jóval vontatottabban haladt. "Az amerikaiak különösen szövétték azt, hogy a szerelvények egy része nem volt ellátva kellő egészségügyi berendezéssel, másrészt tiltakoztak az ellen, hogy ártatlanok is szerepeltek a kitelepítettek sorában."¹⁵⁹ Ezért az Egyesült Államok képviselője sorozatosan tiltakozott is a SZEB ülésain a végrehajtás módját illetően s emberséges bánásmódot követelt. A nézeteltérések mélyülése és tiszázatlansága miatt, gyakorlatilag 1946 június végétől novemberig az egész ország területén szüneteltek a kitelepítések.¹⁶⁰

Az amerikai hatóságok 1946 júliusában több, németeket kitelepítő vagonot visszairányítottak Magyarországra. Az 5009 és 6010 számú szerelvényeken szállított, mintegy 2000 német

nemzetiségű személyt azonban már nem szállították vissza eredeti lakóhelyükre, hanem rátelepítették Hajós, Nemesnádudvar és Császártöltés községekre, amelyek maguk is kitelepítés előtt álltak.¹⁰¹

A kialakult nézeteltérések mielőbbi tisztázása érdekében 1946 augusztusában Magyarország és az Egyesült Államok kormányának megbízottjai tárgyalásokat folytattak.

"Azokból a tapasztalatokból okulva, amelyeket 120.000 magyarországi németnek Németország amerikai megszállási övezetébe történt áttelepítése során ez év január vége és június vége között szereztünk, továbbá figyelembe véve a németországi nehéz életkörülményeket..., az Egyesült Államok hatóságai szükségesnek látják, hogy az alábbi feltételekhez ragaszkodjanak az USA németországi megszállási övezetébe való kitelepítéssel kapcsolatban." - írták az 1946 augusztus 22-én aláírt megállapodás bevezetőjében.¹⁰² A dokumentum azoknak a kérdéseknek a részletes felsorolásával folytatódik, amelynek teljesítését az amerikai hatóságok a magyarországi kitelepítések elengedhetetlen feltételének tekintették. Ezek közül a leglényegesebbek a következők voltak:

minden kitelepítésre kerülőnek rendes ruhát, tartalék fehérneműt, ágyneműt, konyha és munkafelszerelést, a legszükségesebb élelmiszereket és 500 birodalmi márkát kellett volna biztosítani. Az amerikai hatóságok ragaszkodtak ahhoz is, hogy a kitelepítendő családok tagjait ne válasszák el egymástól, s a kitelepítés kihirdetése és a bevagonirozás között legalább 10 nap teljen el. A feltételek között szerepel még a szükséges egészségügyi ellátás biztosítása is. Ezért kérték, hogy minden szerelvényen legyen legalább egy orvos, kettő ápoló és elegendő mennyiségű gyógyszer.¹⁰³

Ilyen feltételek mellett "A németek befogadása az USA németországi övezetébe 1946. szeptember 1-én újból megkezdődik, s ha az idő megengedi havi 20 vonatszerelvényen 90.000 német szállítható 1947. április 1-ig. Egy szerelvény 40 kocsiból álljon, amelyhez csatolandó egy konyhakocsi, egy beteg kocsi, egy örkocsi."¹⁰⁴

A megállapodásban rögzített feltételeket, s a kitelepítések eddigi tapasztalatait és a jövőbeni feladatait volt hivatott megvitatni az a megbeszélés is, amelyre 1946. szeptember 17-én került sor a kitelepítéssel foglalkozó valamennyi szerv, valamint a pártok képviselőinek részvételével. Az együttes ülést a Szociáldemokrata Párt kezdeményezésére hívták össze, jöllehet éppen az ő képviselőjük nem jelent meg az értekezleten. Részt vett viszont Nagy Ferenc miniszterelnök, aki a legfőbb gondnak a kitelepítések megakadását tartotta. A jelenlévők véleménye szerint ennek oka, hogy a németországi amerikai katonai hatóságok a kitelepítéseket olyan feltételhez kötötték, amit a magyar kormány nem tudott teljesíteni. A Belügyminiszteri tárgyalásokkal annyi-

ban sikerült ugyan a feltételeket enyhíteni, hogy a 20 éven aluli kitelepitendőknél a pénzt 400 márkára csökkentették, s egy-egy kitelepitendő szerelvény utasai összesen annyi felszerelést vihettek magukkal, amennyi öt külön vagonba belefért. A magyar kormány azonban ezeket a feltételeket sem tudta vállalni, hisz ahogyan megállapították: "csak az április óta kitelepitésre került kb 90.000 svábhöz 35-40 millió forintra lett volna szükség." Szóba kerültek a kitelepitések végrehajtásakor elkövetett egyéb hibák - a vagyonok széthurcolása, önálló gazdálkodásra alkalmatlan, hozzá nem értő elemek betelepítése - is, amelyek felülvizsgálatában és szigorú intézkedések megtételében egyeztek meg a jelenlévők.¹⁰⁵

Ekkor azonban már nagy súllyal esett latba a rövidesen sorra kerülő szlovák-magyar lakosságcsere kérdése is. Ezért is foglalkoztak az értekezlet résztvevői oly körültekintően a "számszerű" lehetőségekkel. Az 1946 őszéig lebonyolított sváb telepítések mérlegét Hajdú István, az Országos Földbirtokrendező Tanács igazgatója vonta meg. Az adatok szerint 114 községből került sor a tervezett teljes kitelepitésre, s 440 olyan község van még, ahol 10 %-nál több a sváb. Eddig 120.000 német nemzetiségűt telepítettek ki, s meg a kitelepités előtt igénybe vettek 350.000 kat. hold földet. Megítélése szerint lenne még 120-150.000 ember, de ők már inkább a szegényebb néprétegekből kerültek ki, s így maximum 70.000 kat. holdra lehet számítani. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy még mindig kb. 100.000 személy van az országban, akiknek igényjogosultságát a földreform során megállapították, de földhiány miatt még nem juttatták földhöz. Különösen Csongrád, Békés és Borsod megyében vannak telepítésre érdemes egyének. Bencze Imre kisgazdapárti képviselő aggodalommal állapította meg, hogy mindezeket túl Szlovákiából 183.000 emberrel kell legalább számolni, s ilyen körülmények között nem látja biztosítottak az elhelyezésüket. Valamiféle kiutat és lehetőséget a jelenlévők abban láttak, hogy a magyar és amerikai kormány közötti megállapodás értelmében 1947. áprilisáig még 90.000 sváb kitelepitésére kerülhetett sor. Az értekezlet végül is határozatul a következőket fogadta el:

- 1.) Minden rendelkezésre álló földet és házat a Szlovákiából kitelepitendő magyarok elhelyezésére tartsnak fenn.
- 2.) Feltétlenül szükséges, hogy megfelelő karhatalom álljon a telepítési szervek rendelkezésére.
- 3.) A telepések érdekeinek védelmére szükségesnek látszik, hogy a telepfelügyelők hivatalból tagjai legyenek a községi elöljáróságnak.
- 4.) A Szlovákiából áttelepitendő magyarok számára fejenként 15.000 forint lenne szükséges, hogy számukra megfelelő egzisztenciát tudjanak teremteni.¹⁰⁶

A különböző szakterületek szakemberei sem jutottak tehát sokkal tovább a kialakult helyzet föltárásánál, a diagnosztizálásnál. Egyetlen konkrét, a valóságban azonnal alkalmazható javaslat, vagy határozat sem született az értekezleten. Pedig a valóságot jól ismerték a jelenlévők, hisz a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének sürgetésén túl szó esett a belső telepítések elhamarkodottságáról, a telepések fegyelmetlenségéről, s a nemzeti vagyon prédálásáról is. Szó esett mindezekről a kézzel fogható, konkrét esetekről, s ezzel szemben általában határoztak a szigorú kivizsgálásokról és intézkedésekről.

A kitelepítések első periódusa 1946. őszére lezárult. Az év végéig Csonka Bács-Bodrog vármegye 7 községéből teljes egészében, míg Vaskútról csak részben történt meg a kitelepítés. A már csaknem egy éve tartó áttelepítések során a vármegyéből 9103 személy és Csátalja községből még 1260 család – akik pontos létszámát nem ismerjük – került kitelepítésre. A kitelepítések következtében 22.090 kat. hold földet és 2067 házat koboztak el. Miután azonban minden egyes község – Csátalja, Réms, Vaskút – esetében nincsenek adataink a vagyonelkobzásról, így ez mind a ház, mind a föld esetében jelentősebb mértékű volt. Ez idő alatt a vármegye területére 3247 család – az adatok szerint 6727 személy – érkezett. Az új telepések jelentős részét azonban olyan községekbe irányították, – Bácsbokod, Bácsborsod, Csávoly – ahol még az év végéig nem történt meg a kitelepítés. Ez újabb nézeteltérések, gyűlölködések forrásává vált, s tovább nehezítette az újonnan érkezettek beilleszkedését, de a kitelepítésre kerülők kiszolgáltatottságát is. A kitelepítések gyakorlati végrehajtásánál elkövetett hibák, visszaélések pedig – még ha azok oly sok esetben a lehetőségeket nélkülöző helyzetből adódtak is –, tovább súlyosbították az igazságtalan elvi döntés következményeit. Jóvátételt a törvénysértések áldozatainak a konstruktívabb, a hibákból okuló s azokat kijavítani akaró intézkedés jelenthette volna. S megkímélhette volna az emberek ezreit a jogtalanságok elszívásától. A kitelepítések végrehajtása azonban az elkövetkezendő évben is változatlan módon folyt tovább. De nem változtak a vármegye egyéb körülményei sem. A falvakban összezsúfolódott telepések anyagi helyzetének javítását közmunka lehetőségei teremtésével igyekezett elérni a vármegye vezetése. Az így kezdeményezett útépitésekhez azonban a kormánytól remélt hiteleket. Ez viszont a központi költségvetés szűkössége miatt volt megoldhatatlan.

A vármegye társadalmi-politikai életében a községek képviselő-testületének megváltoztatásakor támadtak kisebb-nagyobb viharok, ellentétek, amelyek megoldásának időbeli elhúzódása sem járult hozzá a falvak stabilizációjának megteremtéséhez. A visszásságok onnan eredtek, hogy a pártok az

ő érdeküknek megfelelően igyekeztek magyarázni az 1030/1945. M.E. sz. rendeletet. Annak hiányosságait, jogi hézagait pedig saját elgondolásukkal egészítették ki.

A közigazgatási szervek újjáalakítására vonatkozó rendelet megjelenésekor az egyes politikai pártok csak részben működtek a megye területén. Az 1030/1945. M.E. sz. rendelet a nemzeti bizottságokra ruházta az önkormányzati szervek párt és szakszervezeti tagjainak arányszám megállapítását. A még e törvény szerint alakult képviselőtestületeknek az összetétele már sok esetben nem tükrözte a pártoknak területünkön meglévő tényleges hatalmi pozícióit. Így több községben folyamatosan éles vitákat váltott ki, hogy az egyes pártok hány taggal vehessenek részt a képviselőtestületben.

Bács-Bodrog vármegyében a Független Kisgazda Párt rendelkezett a legnagyobb befolyással. A front elhaladását követően is ez a párt alakította meg leghamarabb helyi szervezeteit. A Baloldali Blokkba tömörült más pártok sok helyütt nem rendelkeztek helyi szervezetekkel, így az önkormányzati testületekbe sem kerültek be tagjaik, vagy nem az általuk később követelt számban.

Az 1030/1945. M.E. sz. rendeletet magyarázó belügyminiszteri utasítások az eredeti arányok megváltoztatását nem tették lehetővé, csupán arra adtak módot, hogy a később alakult pártok a képviselő testületbe 1-2 taggal képviselőt nyerjenek. Ez teljesen érthető módon, a Szociáldemokrata Pártnak, s még inkább a Kommunista Pártnak nem felelt meg. Ezek a pártok kisebb tömegbefolyással rendelkeztek ezen a területen, mint a Kisgazdapárt. A helyi politikai – társadalmi élet irányításában, alakításában azonban egyre határozottabb szerepet kívántak maguknak biztosítani. Jogilag ugyancsak rendezetlen volt a képviselő-testületekbe küldendő új tagok delegálásának ügye is. Ha egy képviselő az öt beküldő párt tagjai sorából kilépett, vagy más ok miatt szűnt meg a párttagsága, automatikusan elvesztette képviselő-testületi tagságát. De egy rendelet sem intézkedett afelől, hogy az ily módon megürült képviselőtagságra ki és hogyan küldhet tagot.

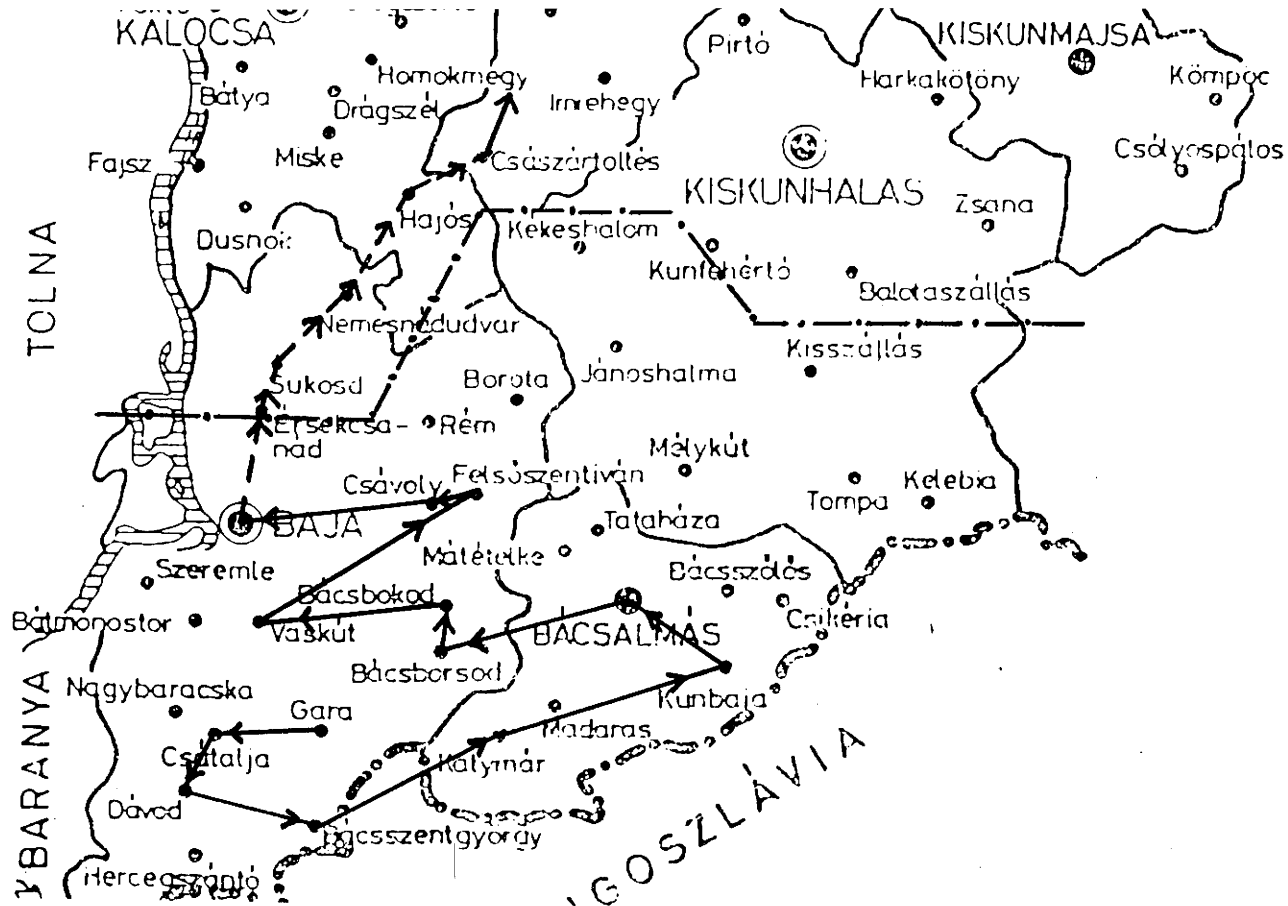
A képviselőtestületek megválasztásakor legtöbb esetben az akkor már létező pártok vezetői önmagukat, vagy a befolyásuk alatt álló tagokat delegálták. A pártokon belül történt erőeltolódások hatására ezeket az embereket a párt vezetéséből és sok esetben a képviselőtestületekből is kiszorították, így a helyükre történő delegálások – jogi szabályozás híján – állandó vita tárgyát képezték nem csak a pártokon belül, de egymás között is. Különösen éles és hosszabb ideig húzódó vitákat eredményezett ez a bizonytalanság Hercegszántón, Bátmonostoron, és Bácsbokodon, ahol a "békéltető" tárgyalásokat vezető alispán közreműködését sem minden esetben fogadták el az érdekelt felek. Így Herceg-

szántón sem, ahol a szláv ajkú lakosság a Kommunista Párt-nak, míg a magyarok a Független Kisgazda Pártnak a tagjai voltak, s ahol a pártok közötti nézeteltérések gyökere a két népcsoport korábbi ellentéteiben keresendő. Mindezeket túl a küszöbön álló szlovák-magyar lakosságcsere is újabb gondként jelentkezett nemcsak a vármegye, de az ország életében is.

A Telepítési Főosztálynak a kitelepítések 1947-es menetére vonatkozó terve, az előző év "eredményeit" vette először számba, s az 1941-es népszámlálás adataira támaszkodva megállapította: az országban 600 kitelepítendő sváb jellegű község volt, s ezek közül az elmúlt évben 114 községből teljes egészében, míg 40 községből részben történt meg a kitelepítés. A kitelepített sváb családok száma 29.995 volt, s ez 120.026 személyt érintett. A kitelepítettek után 24.582 ház ürrült meg és 148.625 kat. hold föld maradt. Az év kezdetéig a kitelepítettek helyére 26.722 családot telepítettek be, lélekszámuk 118.950 volt.¹⁰⁷

A magyarországi német lakosság 1947-es áttelepítési tervébe felvettek minden olyan községet, ahonnan a létszám és a csoportos település miatt az áttelepítés végrehajtható volt. A munkaterv szerint az egész magyarországi németiség 95 %-a került volna kitelepítésre. A kitelepítések megkezdését áprilusra tervezték.

A Duna-Tisza között a III. Áttelepítési Oszlop végezte munkáját. Munkaterve szerint Garán kezdődött volna el a kitelepítés, s a határvonalát követve haladtak volna észak felé Bajáig. Onnan azután Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén Érsekcsanád, Sükösd, Nemesnádudvar, Hajós, Császártöltés, Harta, Dunapataj útvonalon folytatta volna az Oszlop tevékenységét.¹⁰⁸

KALOCSA

Pirtó

KISKUNMAJSA

Kömpöc

Bátya, Homokmegye, Irnehely, Harkakötöny, Csákyospálos, Drágszél, Miske, Császártöltés, Zsana, Fajsz, Hajós, Kékeshalom, Kunfehértó, Balotaszállás, Nemesnadudvar, Borota, Jánoshalma, Kiszállás, Sukosd, Rémszécs, Málykút, Ersekcsanak, Csávoly, Felsőszentiván, Tompa, Kelebia, Szeremle, Matételke, Tataháza, Bácsszőlős, Csikéria, Bácsbokod, Vaskút, Bácsborsos, BACSALMAS, Csikéria, Bácsborsos, Kunbaja, Gara, Madaras, Csátalja, Kalyánár, Dávod, Bácsszentgyörgy, Hercegszántó

TOLNA

KISKUNHALAS

BAJA

BACSALMAS

BARANYA

GOSZLAVIA

A térképre pillantva jól látszik, hogy az útvonal összeállítását kizárólag a falvak földrajzi fekvése determinálta. Ily módon minden érintett községet számbavettek, s a lehető legrövidebb útvonalat határozták meg. A terv készítői – az időbeli egybeesés miatt – nem vehették figyelembe a menekülteknek azt az újabb hullámát, akik az év első heteiben jugoszláv területről érkeztek. Ezek a német anyanyelvű, de jugoszláv állampolgárságú személyek a magyar hatóságoknál történt jelentkezésükkor elmondták, hogy ez ideig munkatáborokban dolgoztak, de most a táborban közhírré tették: "...akik Magyarországra akarnak átkerülni, szedjék össze holmijaikat és sorakozzanak fel estére a tábor kijáratánál. A jelentkezőket a jugoszláv határőrség kíserte a magyar határig, ahol azután szabadon bocsátották őket."¹⁶⁹ Az utóbbi hónapokban ily módon Magyarországra került családok száma csak Bács-Bodrog vármegyében is több mint 350 volt, akik minden munkaalkalmat és lehetőséget elvettek a községbe betelepítettekől. Ők olcsóbb napszámberért, legtöbbször csak élelemért is hajlandók voltak dolgozni.

A tervvel ellentétben 1947. augusztus 21-23. között a kitelepítéseket azokban a községekben hajtották végre, ahol már 1946 nyarán-őszén megtörtént annak teljes előkészítése – Csávoly, Felsőszentiván –, csak végrehajtására nem került sor. Ezekben a községekben a kitelepítési eljárásokat teljes egészében lefolytatták, az előző évben megtörtént a névjegyzékek összeállítása, a mentesítések elbírálása, a vagyoneleltárak elkészítése is. S ugyanígy volt ez a községek másik részében is, /Gara, Vaskút, Bácsbokod, Bácsborsod/ ahonnan 1946 nyarán-őszén részben már megtörtént a kitelepítés, de befejezésére csak ekkor, egy év múlva került sor.

1947 tavaszán további megpróbáltatásokat jelentett a Hájósról és Császártöltésről Csátaljára összeköltöztetett 194 sváb elhelyezése és számukra munkalehetőség biztosítása. Hasonló gondokkal küzdött Gara is, ahová Hartáról vittek át svábokat, holott a község összeköltöztetett német lakossága is kitelepítését várta még.¹⁷⁰ Felsőszentivánról, Nemesnáduvarról ugyancsak Garára került átköltöztetésre 120 német nemzetiségű személy.¹⁷¹

Felsőszentivánon nem kis gondot okozott, hogy a kitelepülőkhöz felesleges élelmiszereit a kitelepítő szervek már kezdetben elszállították, arra számítva, hogy a személyek elszállítása is néhány napon belül megtörténik. Így valamennyi kitelepítésre kötelezett ellátatlanként élt a községben. Újabb felbolydulást okozott, hogy 1946. decemberében, a községben korábban működő IV. számú Kitelepítő Osztag munkáját a III. számú Bizottság teljesen átvizsgálta, s a mentesítésről is újra határozott, ám semmiféle névjegyzéket nem adott át a községi előljárároságnak. Csupán annyit közöltek: a ki-

telepítendőket elszállítását tavaszra halasztották.¹⁷² Valószínű, hogy a többi községben hasonlóan, 1947. augusztus 23-án szállították el őket, ám még 1948. július 7-én is a községben tartózkodik 127 áttelepítésre kötelezett személy.¹⁷³ 1947. augusztusában került sor a csávolyiak kitelepítésére is. A rendőrség újra körülzárta a falut és házról-házra járva közölte, hogy fél óra múlva teherautók érkeznek, amelyek elviszik őket. Személyenként 100 kg podgyászt vihetek magukkal, s ebből 20 kg élelmiszer lehetett. A bácsbokodi vasútállomásra szállított lakosság még két napig vesztegelt itt. Ez alatt a magyar tisztviselők átnézték a csomagokat, és mindenkinek egy ún. személyazonossági igazolványt adtak. A formanyomtatványokba került adatokból tudjuk, hogy a 302. számú szerelvényvel indultak el a csávolyiak. Az egyik visszaemlékező szerint 40 személyt zsúfoltak a vagonokba, míg mások kevesebbre becsülik ezt a számot.¹⁷⁴

A kitelepítés alapvetően megváltoztatta Csávoly nemzetiségi megoszlását. Egy 1948. április 10-én kelt jegyzői jelentés szerint a községből egy alkalommal volt kitelepítés, amikor is 553 embert vittek el. További 547 kitelepítésre jelölt német még a faluban van. Betelepítettek 1170 személyt. Az egyéb lakásváltozással letelepítettek száma 289 fő, a község lakóinak száma 4573 fő volt.¹⁷⁵

A Bajai járás többi községéből, így Vaskútról, Bácsbokodról, Bácsborsodról és Garáról is történtek kitelepítések 1947 augusztusában.

Vaskútról 1947 augusztus 23-án 1267 német nemzetiségű személyt telepítettek ki, melyek következtében 2975 kat. hold föld vált ismét kioszthatóvá. A községbe betelepített 119 szlovákiai magyar családnak 1220 kat. hold mezőgazdasági ingatlant juttattak, tehát a főlzabadult föld nagyobb részét itt is a régi telepesek kapták meg birtok kiegészítésként: 965 kat. hold szántót, 223 kat. hold szőlőt és 213 kat. hold egyéb földterületet. Az áttelepülés alól 191 személyt önkényesen kivonta magát.¹⁷⁶

Bácsbokodról a kitelepítésre kötelezetteknek csak egy részét – egyes adatok szerint – 202 személyt szállítottak el, így 1948 első felében újabb névjegyzéket küldött az Összeíró Bizottság. A március 25-én közszemlére tett névjegyzéken szereplők jó részével nem értett egyet a nemzeti bizottság, s ezért levélben fordult a belügyminiszterhez.

"Megállapítottuk, hogy olyan egyének, akiket aktiv fasiszta és Bund-agitációja, káros jelenléte végett a legesélyesebben javasoltuk kitelepítésre /pl. Schmidt György Kovács, volt Bund-vezér. megalkuvás nélküli náci agitátor és társai/ azok tömegesen a 12.200/1947. Korm. sz. r. 3. §-a alapján lettek elbírálva s így ha suttogva és föld alatt is, de itt maradvá tevékenykednek. Viszont olyanok, akik a legféltelenebb Bund-tombolás idején egyedül a magyarság mellé

álva - megvetés-zaklatás és tetteleges inzultálásoknak voltak kitéve a fasiszta náciak részéről, most a demokratikus egyenlőség elvének alapján, mint kiemelkedő és a magyarsághoz hű példaképek szolgálnának élő bizonyítékul az itt maradó németeknek -, ezek egytől-egyig az előbbi korm. rendelet 1. §-a alapján kitelepítésre lettek ítélve.

Mi, a nemzeti bizottság, úgy érezzük, hogy csak magyar és csak izig-vérig demokratikus ügyet akarunk szolgálni és távol áll tőlünk egyetlen érdemtelen németnek is a jobb minősítése, de úgy érezzük, hogy mi, akik itt születünk, itt nevelkedtünk és a múlt fájdalmait és a jelen előnyeit a magunk bőrén átéltük, elsősorban mondhatunk igazat, őszinte és tárgyilagos véleményt minden itt élő lakosról.¹⁷⁷ Igen nehezményezte a nemzeti bizottság azt is, hogy munkájuk mellőzésével feleslegességük deklarációját is maga után vonta. "Kérjük Belügyminiszter Urat, hogy a panaszunkat kivizsgálni és a demokráciát szolgáló régi tekintélyünket és jellegünket elismerni és azt számításba venni szíveskedjék." - írták a nemzeti bizottság tagjai. A válaszról nincs tudomásunk, mint ahogyan arról sem, hogy az 1948 márciusában küldött névjegyzéken szereplő személyeket kitelepítették-e.

A bácsalmási járás községeire elkészített kitelepítési tervet is csak 1948 márciusában vették elő újra. Ekkor az érintett községekbe - Bácsalmás, Katymár, Kunbaja -, sorra érkeztek a még 1947-ben összeállított, átvizsgált és némi-képp módosított névjegyzékek. Ezeknek a községeknek a nemzeti bizottságai szintén mentesítési javaslataik figyelmen kívül hagyását sérelmezték.

Mindhárom községben az előjáróság által közszemlére kitett névjegyzékek ellen több száz felszólamlást adtak be, amelyeket az előjáróságok igazolásokkal ellátva a Belügyminisztériumhoz továbbítottak. Különösen a bácsalmási névjegyzéken szerepeltek tömegesen olyanok, akiket a fennálló rendelkezések értelmében felvenni nem lehetett volna.

A Bácsalmásra megküldött névjegyzéken 1332 személy szerepelt, akik közül 402-t ítelt kitelepítendőnek a Kivételezési Bizottság, míg 1122-t vegyes házas, 450-t nélkülözhetetlen, 12-t kivételezett és 356-t összetépitendő besorolása miatt mentesített. Az 1948 májusában érkezett névjegyzékek nyomán a községekben az aratási munkálatokat abbahagyták, a svábok újra megkezdtek értéktárgyaik mentését, s igen rossz közhangulat alakult ki. Elsősorban amiatt, mert sok gazdag személy kimaradt a névjegyzékből. "Hivatkoznak az elégedetlenkedő panaszok arra is, hogy a közelmúltban Bácsalmás községben megjelent egy volt földhivatali tisztviselő, aki az érdekelteket arra szólította fel, hogyha bizonyos összeget, személyenként 4000 Ft-ot befizetnek, akkor el tudják intézni, hogy ne kerüljenek a névjegyzékbe, illetve kedvezőbb paragrafus alapján lesznek elbírálva" - jelentette a község

jegyzője, s a fentebbiek bizonyítására néhány esetet is felsorolt.¹⁷⁸

A nyár folyamán újabb és újabb névjegyzékek érkeztek a községekbe, a Belügyminisztériumból a tavasz folyamán megküldött általános névjegyzékek némiképp átfésült, a beadványok hatására más minősítéseket tartalmazó változatai.

Ezek a megváltozott névjegyzékek sem mutattak azonban egységes eljárást, s éppen ezért a svábság körében májusban észlelt izgatott hangulat szűnően volt. Az érintettek azt tapasztalták, hogy a névjegyzékek még mindig nem véglegesek, hisz a minisztérium azokban szinte naponta eszközölt változásokat, s emiatt újra bizakodtak.

Az 1948 tavaszán-nyarán, a német kitelepítések folytatására tett javaslatok azon a megállapodáson alapultak, amely szerint a szovjet hatóságok hetenként 1500 személyt átvesznek. Erről a Belügyminisztérium tájékoztatta is az Országos Földhivatalt, hangsúlyozva a következőket: "E megállapodáson nem áll módunkban változtatni. Kétségtelen, hogy havi 6000 áttelepülő után igénybevehető ingatlan nem elegendő 1000 Szlovákiából érkező család letelepítésére, annál kevésbé, mert a Németországba áttelepülők ingatlan vagyona részben egyéb földbirtokpolitikai intézkedések, részben korábban lefolytatott összeköltöztetési eljárás során sok esetben már igénybe lett véve."¹⁷⁹

A vármegye területén, 1948. októberében kezdődött meg a kitelepítésre ítélt vagyonának leltározása, majd a vagyonelkobzások végrehajtása, de a kitelepítésekre már nem került sor. Az érkező szlovákiai magyarok érdekében – akik ekkor már kis számban kerültek a vármegyébe – újabb összeköltöztetéseket hajtottak végre, amely az őszi mezőgazdasági munkákban komoly fennakadást okozott.

Mindezek ellenére a vármegye községeinek jelentős részében 1948 folyamán a különböző telepítések befejeződtek, ami mindenképpen valamiféle nyugvópontot jelentett az előző évek bizonytalanságaihoz és zaklatásaihoz képest.¹⁸⁰

A Bács-Bodrog vármegyében végrehajtott kitelepítések során 1945–1949 között 11786 személyt és még 1260 családot telepítettek ki. Az 1941-es népszámlálás során 28381 személy vallotta magát német anyanyelvűnek és német nemzetiségűnek. A háborús veszteségek, a menekülés és a kitelepítés következtében a népcsoport létszáma 9–10 ezerre csökkent a vármegyében. A többségükben addig németek által lakott falvak magyar és bunyevác többségűvé váltak. A kitelepítettek helyére 3075 tiszántúli és szlovákiai magyar család került. Bizonyos azonban, hogy a telepítés nagyobb arányú volt, mert minden község esetében nincs erre vonatkozó adataink.

A német nemzetiségű lakosság mentesített tagjainak a jogegyenlőségéről a 84/1950. M. T. számú rendelet intézkedett, amely kimondta: "Az áttelepítés hatálya alá eső mindazok a

személyek, akiket nem telepítettek át, úgy szintén azok akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatályba lépésekor Magyarországon tartózkodnak..., magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai."¹⁸¹

A törvény szavai immár egy másik út kezdetét jelezték. Igaz, csak nagyon a kezdetét...

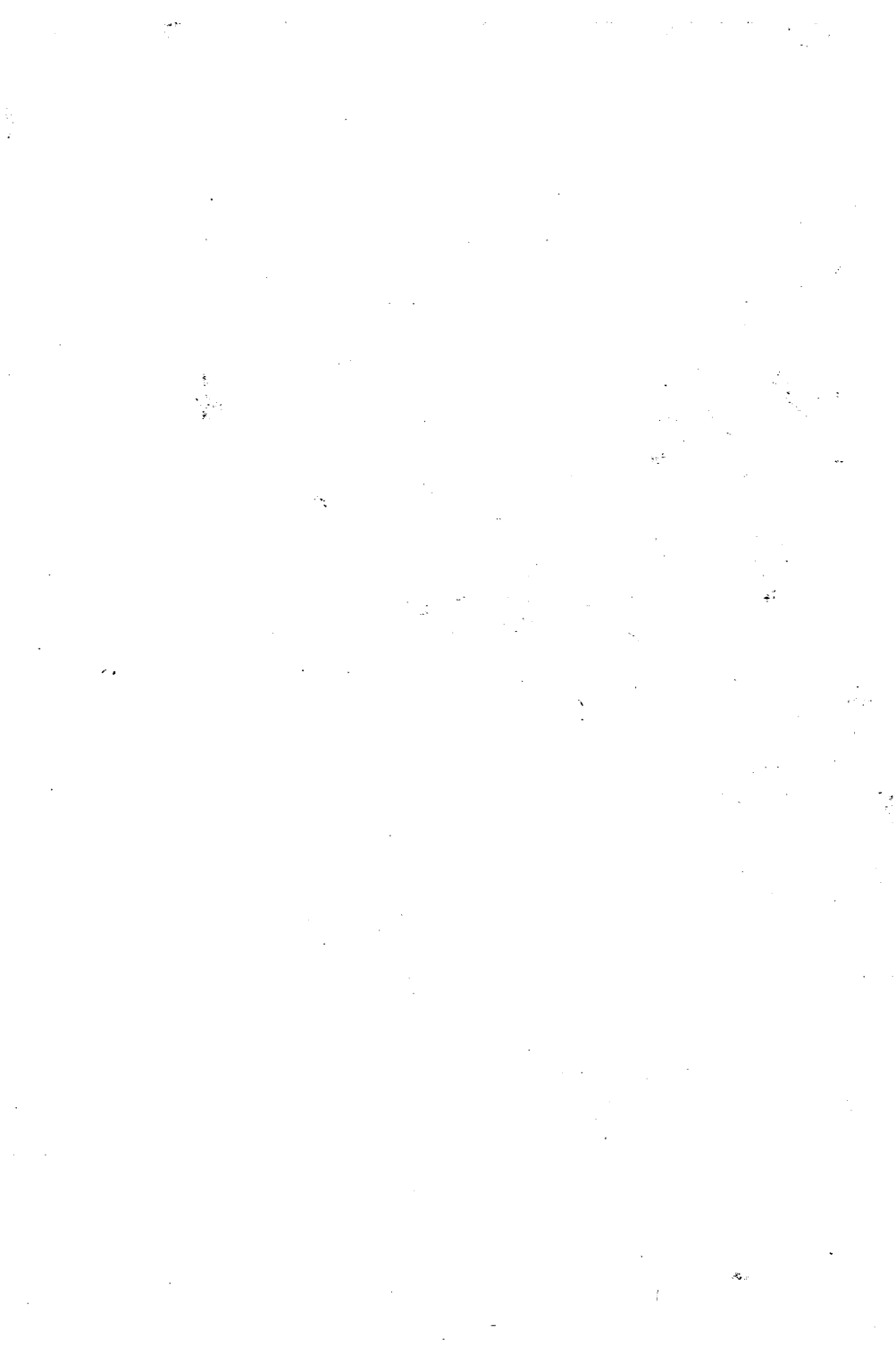
Szabálytalan utószó

Mindenki előtt ismeretes, immár következményeivel együtt, hogy Közép-Kelet-Európa közös gondoljai közül – hosszú idő óta – az egyik legfontosabb a nemzetiségi kérdés elvi és gyakorlati rendezése lenne. A Duna-medence népei és kormányai időről időre nem csupán a rendezést, de mindezen problémákkal a szembenézést is igyekeztek elkerülni. A II. világháborút követő telepítési akciók pedig, amelyeket – a nagyhatalmak aktív közreműködése mellett – a nemzetiségi ügyek radikális megoldásaként deklaráltak, természetesen nem rendezhették a felgyülemlett feszültséget. Sőt antihumánus, antidemokratikus volta, büntetőakcióként való megjelenése miatt csak továbbiakat eredményezhetett. Ugyanakkor azonban jogalapot teremtett a nemzetiségi kérdésnek egyes országok nemzeti ügyeként történő megjelenítésére. Elfedve ezzel azt, hogy a nemzeti kisebbségek ügye, helyzete, mindig és mindenkor elsősorban a demokrácia fokmérője kell legyen.

Mindezek figyelmen kívül hagyása, s az egyes nemzetiségek helyzetének, problémáinak látszólag elkülönítve, egymástól függetlenül történő kezelése csakhamar megmutatta: az egyik oldalon tett engedmény bumerángxént üt vissza a másikon. Jól tükrözi mindezt éppen Magyarország problémája. S ezt, éppen napjainkban, alig szükséges különösebben bizonygatnunk. Mint ahogy immár annak belátása sem lehet kérdéses: azzal, hogy a magyar kormány a különböző kül- és belpolitikai erőviszonyok szorításában, valamint a lehetőségek téves megítélése folytán elfogadta és alkalmazta a II. világháborút követően a kollektív felelősségre vonás elvét, nemcsak a magyarországi német nemzetiségű lakosságot érte különösen sok sérelem, de a szlovákiai magyarságot ért hasonló atrocitásokhoz is elvi legitimitációját adta. Ennek a munkának az elvégzésére – mindezekén túl – inspirált az is, hogy többnyire föltáratlanok a területi levéltáraknak a kitelepítés menetét, konkrét végrehajtását megmutató anyagai, a szlovák-magyar lakosságcsereének a kitelepítéssel, valamint a belső telepítésekkel kapcsolatos kérdései is.

Közelmúltunk történelmével a szembesülés immár nem megkerülhető. A tét számunkra most éppen az, hogy képesek leszünk-e ránkszakadó elhallgatásainkkal, a társadalmi tudatalattiból feltörő tényekkel, eseményekkel, elfojtott indulatokkal, jogos sérelmekkel és mélységes fájdalomakkal úgy szembesülni, hogy a reális önismerethez vezető úton végre büntudat, elkeseredettség, önfeladás nélkül magára találhasson e nép.

Ehhez a szembesüléshez, és reális önismerethez kívánt hozzájárulni a maga szűk keretei között ez a dolgozat is.

Jegyzetek

1. / 4344/1949. M.T.sz. rendelet. – Magyar Közlöny, 1949. 259.sz.
2. / Az alábbi áttekintésben szereplő összesítő számadatok – az 1941. évi népszámlálás adatait alapul véve – saját számításaink eredménye. Csak abban az esetben tüntetjük föl a számadatok forrásait, ha azok nem az 1941. évi népszámlálás adatait közlétező kötetekből származnak.
3. / BKML. Bács-Bodrog vm. Bajai járási főjegyzője 385/1945. A bácsalmási és a jánoshalmi járás területére vonatkozóan ilyen jellegű összeírás nem áll rendelkezésünkre.
4. / Kiszálláson: 3 német anyanyelvű személy élt. – János-halmán: 72 német, 3 szlovák, 3 horvát, 81 cigány élt. – Mélykúton: 17 német, 2 horvát anyanyelvű személy élt.
5. / Hercegszántón 319 fő vallotta magát szerb anyanyelvűnek 1941-ben.
6. / A vármegye területén élő szlovák, román, cigány s egyéb anyanyelvűek, nemzetiségűek száma néhány 100 fő csupán, így az egyes községek esetében nem tüntettük föl külön őket.
7. / Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor, 1971. 11-12.
8. / BKML. Bajai Zsidó Internálótábor iratai 1944. szám nélkül.
9. / Tilkovszky Lóránt, 1974. 6.
10. / BKML. Kunbaja község ir. 1882/1947.
11. / BKML. Csávoly község ir. Dobolási könyv 1944. július 2. és július 9.
12. / Budapesti Közlöny, 1944. 77. sz.
13. / Budapesti Közlöny, 1944. 211. sz.
14. / 367.300/1944. /XVIII. M. kir. Belügyminisztérium/ "Összefoglaló tájékoztató a belügyi hatóságoknak és egyéb szervezeteknek hadműveleti kiürítéssel kapcsolatos eltávozása tárgyában" c. brossurát 1944. szeptember 23-i keltezéssel küldték szét "tudomás és mihez tartás" végett valamennyi közigazgatási hatóságnak.
15. / Az adatok ingadoznak. Egy 1945. június 12-i főispáni jelentés szerint a hónap folyamán 15.000 embert dobtak át Jugoszláviából. Közülük 90 % sváb. – BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 360/1945. 1945. július 6-án 14.366 fő kiutasított van a megye területén. – BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 386/1945. – 1945. szeptember 13-án 2224 kiutasított menekültről és 9161 Jugoszláviába visszatelepülni szándékozó németről szól a

- jelentés. - BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 617/1945.
- 16./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 1117/1945.
- 17./ BKML. Bács-Bodrog vm. Bácsalmási járás főjegyzője 1786/1945.
- 18./ BKML. Bácsbokod közs. ir. 1338/1945. - BKML. Bács-Bodrog vm. 1117/1945.
- 19./ A bukovinai székelyek három Bács-Bodrog vármegyei faluban Csátalján, Garán és Vaskúton telepedtek le nagyobb számban.
- 20./ BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 109/1947.
- 21./ BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 109/1947.
- 22./ BKML. Kunbaja közs. ir. 156/1945.
- 23./ BKML. Csikéria közs. ir. 2/1945.
- 24./ BKML. Baja város th. bizottsági jegyzőkönyv. 1945. május 12.
- 25./ BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 764/1945.
- 26./ BKML. Baja város elnöki ir. 172/1945.
- 27./ BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 351/1945. - Bács-Bodrog vm. Jánoshalmi járási főjegyző 513/1945. - Rém közs. ir. 426/1945. - Bácsbokod közs. ir. 3/1945.
- 28./ BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 163/1945.
- 29./ BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 131/1945.
- 30./ BKML. Baja nemzeti bizottságának ir. 406/1945.
- 31./ BKML. Baja nemzeti bizottságának jegyzőkönyve 1945. október 24.
- 32./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 3/1945. Bizottsági jegyzőkönyv.
- 33./ A nyomozás eredményéről nincs tudomásunk. - BKML. Bács-Bodrog vm. Jánoshalmi járás főjegyzője 394/1945.
- 34./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 1094/1945.
- 35./ Katymárt 4000-4400 fő, Kunbaját 600, Bácsbokodot 80 személy, Garát 25 család hagyta el. - P. Flach 1967. 314-315. 324. 345. 403. 430. - A rendelkezésünkre álló iratanyag segítségével mindezt alátámasztani nem tudjuk. Különösen túlzásnak tűnik a számadat Katymár esetében.
- 36./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 1126/1945. - Kunbaján az elrendelt kiürítés miatt 1944 decemberében 837 fővel csökkent a lakosság létszáma. - BKML. Kunbaja közs. ir. 36/1948.
- 37./ Csupor Tibor, 1987. 63-64.
- 38./ A. Sajti Enikő, 1987. 55.
- 39./ A. Sajti Enikő, 1987. 65.
- 40./ A Jugoszláviában eltöltött hónapokról, hanyattatásairól az emlékezők vallomásaiból bontakozik ki egy megdöbbentően egységes, ugyanakkor árnyalt kép. A jugoszláviai tartózkodásodás eseményeit ezek alapján az interjúk alapján elevenítettük föl.
Az életútinterjúkat Sebestyén Adám készítette, s a

kéziratokat kézséggel bocsátotta rendelkezésünkre.

41. / BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 89/1945.
42. / BKML. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolánöverek Bajai iskolájának krónikája 1944-1946. - 1945. február 21.
43. / BKML. Csátalja közs. ir. 177/1945.
44. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 188/1945.
45. / BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 89/1945.
46. / BKML. Gara közs. ir. 133/1945.
47. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 188/1945.
48. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 188/1945.
49. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 188/1945.
50. / BKML. Gara közs. ir. 133/1945.
51. / Bodor György, 1975. 74-75.
52. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 188/1945.
53. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 494/1946. - A dokumentumot teljes terjedelmében közölte Toth Agnes az Aetas 5. számában 58-67.
54. / A. Sajti Enikő, 1984. 19-20.
55. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 494/1946.
56. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 494/1946.
57. / Kisfaludy Katalin, 1987. 7-8.
58. / Kisfaludy Katalin, 1988. 8.
59. / Kisfaludy Katalin, 1988. 11.
60. / BKML. Baja nemzeti bizottságának jegyzőkönyve 1945. február 8.
61. / BKML. Baja város th. bizottsági jegyzőkönyv 1945. 27-32.
62. / BKML. Bács-Bodrog vm. Jánoshalmi járási főjegyző 1053/1948.
63. / BKML. Baja nemzeti bizottságának jegyzőkönyve 1945. április 16.
64. / Bajai Hírlap, 1945. április 7.
65. / Bajai Hírlap, 1945. április 7.
66. / BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 351/1945.
67. / BKML. Kunbaja közs. ir 2297/1946. - Rém közs. ir. 490/1945. - UMKL. Országos Földbirtokrendezési Tanács Telepítési Hivatal 50379/1945.
68. / BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 351/1945.
69. / BKML. Bácsbokod közs. ir 1681/1945.
70. / BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 351/1945.
71. / BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 351/1945.
73. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 462/1945.
73. / BKML. Csátalja közs. ir. 128/1947.
74. / BKML. Bács-Bodrog vm. Állami Gazdasági Felügyelő ir. 95/1945.
75. / UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 123053/1947.
76. / Hitler hatvannyolc..., 1983. II. 109.
77. / Balogh Sándor - Izsák Lajos, 1977. 10-13., 161-165.

- 78./ Izsák Lajos, 1985. 17-18.
- 79./ Néplap, 1944. november 30. - Délmagyarország, 1944. december 3.
- 80./ Rákosi Sándor - Szabó Bálint, 1979. 82.
- 81./ Kövágó László, 1985. 293.
- 82./ Szabad Nép, 1945. augusztus 4.
- 83./ Szabad Nép, 1945. augusztus 4.
- 84./ Szabad Szó, 1945. április 10.
- 85./ A Szociáldemokrata Párt munkaterve Magyarország gazdasági, politikai és szellemi újjáépítésében. Budapest, 1945. - Újra közli Rákosi Sándor - Szabó Bálint, 1979. 99-118.
- 86./ Bibó István, 1986. III. 349.
- 87./ Balogh Sándor, 1987. 86.
- 88./ Balogh Sándor - Gergely Jenő - Izsák Lajos - Jakab Sándor - Pritz Pál - Romsics Ignác, 1985. 257.
- 89./ Német kérdés helyett - magyar kérdés. Kis Újság, 1945. május 26.
- 90./ Balogh Sándor, 1988. 80. - Paul Flach, 1985. 296-298. Paul Flach, 1967. 62-63. - Taffener Anton, 1967. 78-79. - Taffener Anton, 1968. 83-84.
Hasonló tendenciák figyelhetők meg az ország más németek által lakott területein is: "A bonyhádi járás MKP titkára 1945. május 24-én levelet küldött a pártközpontba. Kérjük azon egyének szabadon bocsátását és hazajövetelét, akik mindig mellettünk állottak és akkor kérték felvételüket a Kommunista Pártba, amikor még nem is sejtették, hogy elviszik őket." Fehér István, 1981. 465.
- 91./ Néplap, 1944. november 30.
- 92./ A Magyar Kommunista Párt... 1967. 37-41.
- 93./ Nagy Ferenc, 1945. 13-23.
- 94./ Bajai Hírlap, 1945. április 23.
- 95./ Magyar Közlöny, 1945. 65. sz.
- 96./ BKML. Bács-Bodrog vm. Bajai járás főjegyzője 851/1945. Jánoshalmi és bácsalmási járás községeinek beosztását nem ismerjük.
UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 100079/1946.
- 97./ A vizsgálat lényegében minden 16. évét betöltött és magát német nemzetiségűnek vallott személyre kiterjedt, nemre és foglalkozásra való tekintet nélkül. - 1710/1945. M.E.sz. rendelet 2. §-ának 5. pontja.
- 98./ Szabad Szó, 1945. május 17. - Kis Újság, 1945. május 26.
- 99./ A Nemzeti Parasztpárt 1945. áprilisától a kitelepítés mellett volt. - Ki az országból a sváb hazatérőkkel. Szabad Szó, 1945. április 10. - Balogh Sándor, 1982. 87-95.

100. / Halmosy Dénes, 1983. 661-662.
101. / R. Süle Andrea, 1987. 165.
102. / Balogh Sándor, 1987. 88.
103. / R. Süle Andrea, 1987. 166.
104. / Magyarországi Rendeletek Tára. 1945. II. 1027.
 A rendelet megjelenése után az Egyesült Államok
 kormánya tiltakozott a rendelet bevezetőjének meg-
 fogalmazása ellen, mert abból az derül ki, mintha a
 Németországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság akarata
 volna a kitelepítés, ami nem felelt meg a valóságnak.
 Vorosilov hasonlóan nyilatkozott. Az Egyesült Államok
 elvárta, hogy jegyzékben igazolják ezt vissza.
 Gyöngyösi János külügyminiszter 1946. február 22-én
 eleget tett ennek, s a következőket írja: "a Magyar
 Kormány tudomással birt az Amerikai Egyesült Államok
 kormányainak kollektív felelősségre vonást elítélő
 felfogásáról." - Balogh Sándor, 1982. 96-98.
105. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
106. / Magyar Közlöny, 1945. 65. sz.
107. / BKML. Bács-Bodrog vm. Főisp. 467/1945. - A Magyar
 Belügyminisztérium 20177/1945. sz. rendelkezése.
108. / Nép Gondozó Hivatal II. Főosztálya 204/1945. - A
 rendelet 1945. június 16-án jelent meg.
109. / BKML. Csávoly közs. ir. Dabolási Könyv, 1945. május
 8. és 18.
 A Nép Gondozó Hivatal az ország más területein is
 hasonlóan járt el: "A Nép Gondozó Hivatal körzeti és
 kerületi vezetői, valamint egyéb megbízottjai közül
 többen az önkényeskedések egész sorát hajtották
 végre, nagyon összekuszálva ezzel az amúgy is zür-
 zavaros helyzetet.
 ...Bakonynánán 1945. augusztus 23-án megjelent a NH
 képviselője, feloszlatta a községi nemzeti bizottsá-
 got, a földigénylő bizottságot, s elrendelte e község
 vagyonának azonnali leltározását. Kihirdette, hogy
 minden németet ki fognak telepíteni, tekintet nélkül
 azok múltjára. De arra is volt példa, hogy a be-
 telepítésnél a megvesztegethető telepítési biztos nem
 a német politikai múltját, hanem gazdaságának,
 portájának nagyságát nézte." - Fehér István, 1981.
 491-492.
110. / BKML. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. Földbirtokrendező
 Tanács Kecskeméti Targyaló Tanácsa 72. tsz./1945.
111. / BKML. Bácsbokod közs. ir. 1681/1945.
 A telepfelügyelői szervezet irányítását a Nép Gondozó
 Hivatal megszüntetése után a vármegye Földhivatala
 vette át. A Bács-Bodrog vármegyei telepfelügyelők
 körzeti beosztása 1947. január 18-án a következő
 volt:

Telepfelügyelő	Székhely	Hozzá tartozó községek
Bajor Lajos	Bácsalmás	Jánoshalma, Mélykút
Gábris Zoltán	Gara	Györgypusztá, Hercegszántó
Horvát János	Vaskút	Bátmonostor, Szeremie
Mayer Béla	Bácsbokod	Bácsborsod, Mátételke, Tatháza
Polster Frigyes	Kunbaja	Csikéria, Tompa, Kelebia Kisszállás
Pintér Gergely	Katymár	Madaras
Babits Antal	Csávoly	Felsőszentiván, Rém, Borota

BKML. Bácsalmás közs. ir. 477/1947.

112./ BKML. Bácsbokod közs. ir. 1681/1945.

113./ 7310/1946. M.E. sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1945. 143. sz.

114./ A szóhasználat az iratokban váltakozó.

115./ UMKL. Magyar Attelepítési Kormánybiztosság eln. ir. 474/1947.

116./ BKML. Csátalja közs. ir. 436/1945. - BKML. Gara közs. ir. 748/1946. - BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.

117./ BKML. Vaskút közs. ir. 1186/1946.

A községben tartózkodó menekültekről 1946. június 17-én is készült kimutatás. Az összeírás 370 személyt vesz föl, feltüntetve a születési helyet, évet, s hogy az illető személyt honnan s mikor utasították ki. BKML. Vaskút közs. ir. 1703/1946.

118./ A jelentés 1946. május 15-én íródott. BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.

119./ BKML. Bácsalmási nemzeti bizottságának ir. 6/1946.

120./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.

121./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.

122./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 100079/1946.

123./ BKML. Bács-Bodrog vm. Bácsalmási járás főjegyzője 1571/1946.

124./ BKML. Bács-Bodrog vm. Jánoshalmi járás főjegyzője 1946. szám nélkül. - BKML. Jánoshalmi járás főjegyzője 1053/1948.

125./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.

126./ Bajai Kis Újság, 1946. június 29.

127./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 115053/1946.

128./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 115053/1946.

129./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.

130./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.

131./ Paul Flach, 1967. 88.

132./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947. - UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 115053/1946.

133. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 134. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 135. / BKML. Katymár nemzeti bizottságának ir. szám nélkül. 1946. június 1.
 136. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 137. / UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 115527/1946.
 138. / UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 115527/1946.
 139. / BKML. Bácsborsod közs. ir. 140/1946.
 140. / BKML. Csávoly közs. ir. 1009/1946.
 141. / BKML. Csávoly dobolási könyv 1946. június 11.
 142. / BKML. Csávoly dobolási könyv 1946. június 14.
 143. / BKML. Csávoly közs. ir. 1009/1946.
 144. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 Hasonló törvénytelenések elkövetésére az ország más területein is sor került: "Több esetben előfordult, hogy a kitelepítést végző hatóságok – benne a karhatalom is – éjjel váratlanul meglepték a falut, összeszedték a német lakosságot, s megkezdték a kitelepítést. Egy, esetleg két nap maradt a mentesítésre. A hatóságok még most is azzal magyarázták ezt az eljárást, hogy a meglepetésszerű kitelepítés elejét veszi a német vagon elherdálásának. Fehér István, 1981. 555.
 145. / BKML. Csávoly közs. ir. 1833/1946.
 146. / BKML. Csávoly közs. ir. 2409/1946.
 147. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 148. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 149. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 150. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 151. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 152. / BKML. Vaskút közs. ir. 1186/1946.
 153. / Az 1946. június 19-i ülés jegyzőkönyv szerint a nemzeti bizottság 107 személyt javasolt kitelepítésre. BKML. Vaskút közs. ir. 137/1946. Az 1946. július 22-23-án tartott ülésén a magyarhű németek számát 140 főben állapította meg a bizottság és még 84 személy mentesítését javasolta. BKML. Vaskút Nemzeti Bizottságának ir. 135/1946.
 154. / BKML. Vaskút Nemzeti Bizottságának ir. 168/1946.
 155. / BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 156. / Leltározó Csoport: 1946. okt. 29. – nov. 29.
 Leltár Ellenőrző Csoport: 1946. nov. 1. – nov. 18.
 Vagonirozó Csoport: 1946. nov. 12. – nov. 23.
 Ingósszeszedő Csoport: 1946. nov. 12. – nov. 23.
 Bűnügyi Nyomozó Csoport: 1946. nov. 18. – nov. 29.
 BKML. Csátalja közs. ir. 1243/1946.
 157. / BKML. Csátalja közs. ir. 1807/1946.

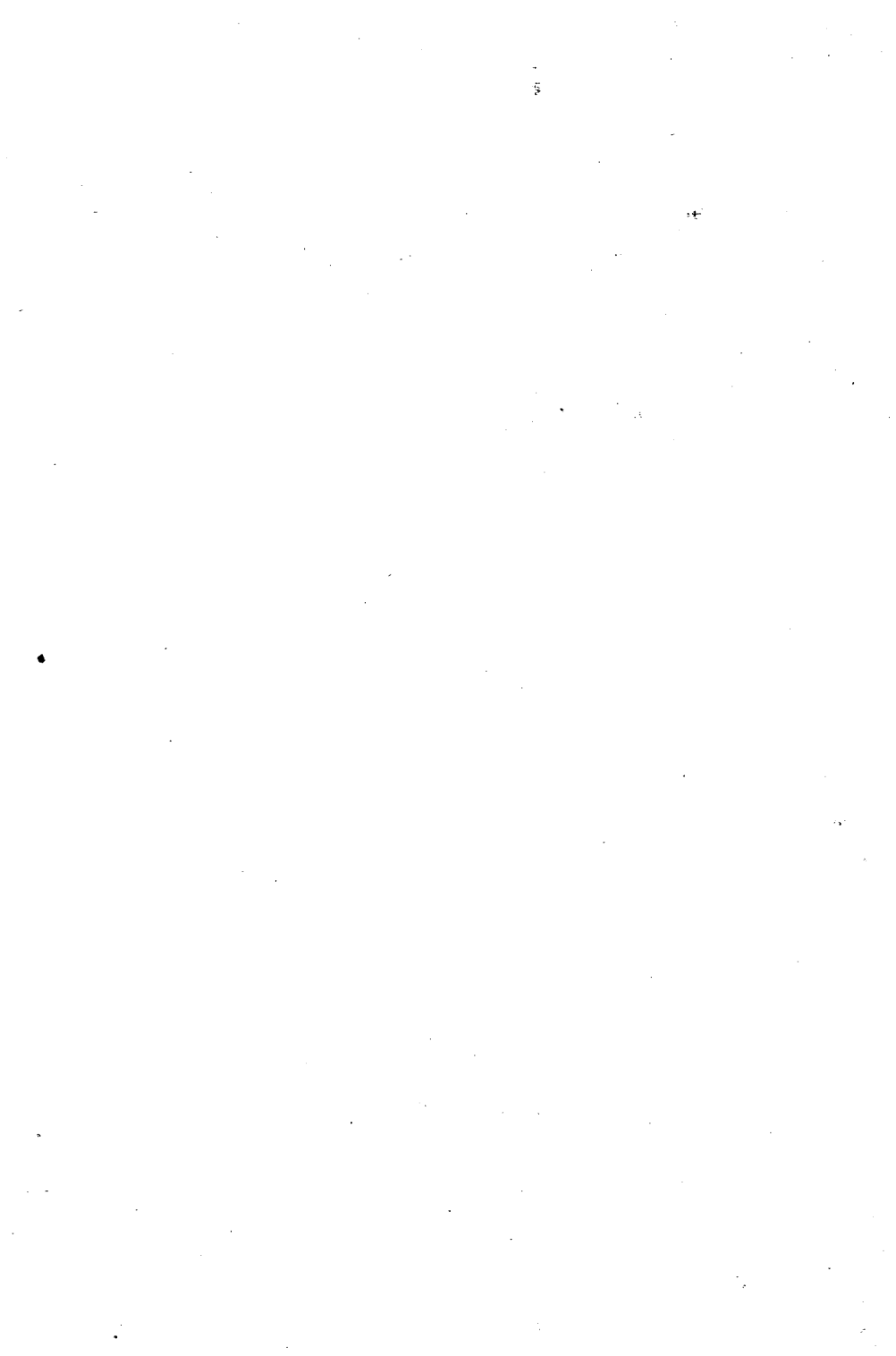
- 158./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepitési Osztálya 114590/1946.
 159./ Fehér István, 1981. 548-549.
 160./ Balogh Sándor, 1982. 101.
 161./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 1574/1946.
 162./ Fehér István, 1981. 549-550.
 163./ Fehér István, 1981. 549-550.
 164./ Fehér István, 1981. 549-550.
 165./ UMKL. Magyar Áttelepitési Kormánybiztosság Elnöki ir. 263/1947.
 166./ UMKL. Magyar Áttelepitési Kormánybiztosság Elnöki ir. 263/1947.
 167./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepitési Osztálya 122967/1947.
 168./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepitési Osztálya 122723/1947.
 A bácsalmási járás községeiből az alábbiak szerint tervezték a kitelepítést:

Község	Névjegyzék megküldésének időpontja	Kitelepítésre kötelezett családok személyek		Fellebbezéssel élt családok
Bácsalmás	1947. aug. 7.	384	892	52
Csikéria		12		12
Katymár	1947. aug. 2.	77	178	60
Kunbaja	1947. júl. 29.	73	175	69
Mátételke	1947. júl. 31.	2	3	2
Összesen:		548	1248	195

A tervet nem hajtották végre, csupán Bácsalmásról történt kitelepítés 1947. augusztus 23-án, amikor 90 személyt szállítottak el. BKML. Bácsalmási járás főjegyzője 3205/1947.

- 169./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepitési Osztálya 124347/1947.
 170./ BKML. Csátalja közs. ir. 957/1947. - Gara Dobolási könyv 199/1947. /április 26./
 171./ BKML. Felsőszentiván közs. ir. 9/1947.
 172./ BKML. Bács-Bodrog vm. Alisp. 40/1947.
 173./ BKML. Felsőszentiván közs. ir. 339/1948.
 174./ A megmaradt iratokból nem lehet megállapítani a telepítés pontos idejét, de a visszaemlékezők egységesen mondják el a történeteket. Ginder, Paul - Pfeil, Jakob - Rukatukl, August, 1980. 83-86.
 175./ BKML. Csávoly közs. ir. 979/1948.
 176./ BKML. Magyar Áttelepitési Kormánybiztosság ir. 462/1947. - BKML. Vaskút közs. ir. 1867/1948.

- 177./ BKML. Bácsbokod nemzeti bizottságának ir. szám nélkül. 1948. március 29.
- 178./ BKML. Bácsalmási járás főjegyzője 2938/1948.
- 179./ UMKL. Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya 157635/1948.
- 180./ Bács-Bodrog vármegye Földhivatalának jelentése szerint Baján 140 kat. hold, Katymáron 170 kat. hold, Vaskúton 380 kat. hold. áll még a telepítendők rendelkezésére 1949-ben. Arról azonban nincsenek adataink, hogy ezekben a községekben történtek-e még betelepítések.
- 181./ Törvények, törvényerejű rendeletek 1950. 271-272.

I. sz. melléklet

Csonka Bács-Bodrog vármegye 1944-ben

Συμβολογράφοι	32					
Βασικός	38	Τάξε' Αποστολ				
Καθολογ	28					
Επιμ	27	μετλ'				
Οργάνοι	120	Τάξε' Αποστολ				
Συμβολογράφοι	107	Τάξε' Αποστολ	Πολεμ	Τάξε' Αποστολ 33' 280		2000
				Τάξε' Αποστολ 8'		
				14' 1100		
Προβλεπόμενα	55	Τάξε'	Προβλεπόμενα	Τάξε' Αποστολ	125	45
Προβλεπόμενα	17	Τάξε' Αποστολ				
Προβλεπόμενα	23	Τάξε' Αποστολ	Προβλεπόμενα			

Επιμ

Τάξε' Αποστολ	28	Τάξε' Αποστολ
Τάξε' Αποστολ	28	Τάξε' Αποστολ

Ki- és betelepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1946-ban

BETELEPÍTÉS					KITELEPÍTÉS				
Honnan	Család	Személy	Idő	Község	Idő	Személy	Család	Ház	Föld kat.hold
Gáva	9		1946. jún.	Katymár	1946. jún. 7-11.	1340		365	6200
Jászkísér	14								
Szentes	72	560							
Délvidék	130								
Egyéb vidékről	8								
Borsod	78			Kunbaja	1946.máj.28- jún. 2.	800			3400
Tápióság	56				1946. jún.6.	900			
Domaszék	40								
Szeged-Átokháza	40								
Délvidék	120								
				Rém	1946.máj.vége	296			
Székegyek	73	325	1944 ősze	Vaskút	1946.nov. eleje	500			
Délvidék	80		1945.máj.-jun.						
Gyoma	76		1945. aug.						
Összesen:	3247	6727				9108	2760	2067	22090

III. sz. melléklet

A kitelepítések befejezése és a szlovákiai magyarok betelepítése Csönka
Bács-Bodrog vármegyébe 1947-ben

Juttatás kat.hold	BETELEPÍTÉS			KÖZSÉG	Idő	KITELEPÍTÉS			
	Személy	Család	Idő			Személy	Család	Ház	Föld kat.hold
470	146	32	1947. szept.-okt.	Bácsalmás	1947. aug. 23.	90			2009
268	98	25	1947. szept.	Bácsbokod	1947. aug.	202 ?			1593
				Bácsborsod	1947. aug. 23.	165			
	70		1947. szept.6-15.	Csátalja	1947. szept. 18.	31			
514	247	52	1947. szept.-okt.	Csávolly	1947. aug. 23.	553		118	615
		3	1948. okt.	Csikéria					
				Faladszent- iván	1947. aug. 23.	160 ?		75	750
379	100	30	1947. szept.-okt.	Gera	1947. aug. 23.	210			1199
		53	1948. okt.	Kunbaja					
		1	1948. okt.	Mátételke					
1220	480	119	1947. szept.-okt.	Vaskút	1947. aug. 23.	1267			2975
2451	1144	315				2678/		193	9141

Irodalom

Az AVNOJ

1957. Az AVNOJ második ülése. Dokumentumok. Novi Sad.
Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor
1971 Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun Megye történetéből 1944-1945. Kecskemét.
- Balogh Sándor
1975 Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947. Budapest.
- Balogh Sándor
1982 A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947. Budapest.
- Balogh Sándor
1987 Az új Magyarország és a magyarországi németek. Somogy 5. szám 86-91.
- Balogh Sándor
1988 Magyarország külpolitikája 1945-1950. Budapest.
- Balogh Sándor – Gergely Jenő – Izsák Lajos – Jakab Sándor – Pritz Pál – Romsics Ignác
1985 Magyarország a XX. században. Budapest.
- Balogh Sándor – Izsák Lajos
1977 Pártok és pártprogramok Magyarországon /1944-1948/. Budapest.
- Balogh Sándor – Pölöskei Ferenc
1979 Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon /1944-1962/. Budapest.
- Bodor György
1975 Székely honfoglalás 1945-ben. Forrás 3. szám 70-83., 4. szám 59-68.
- Csupor Tibor
1987 Mikor Csikból elindultam. A bukovinai székelyek élet-története. Budapest.
- Fehér István
1981 A magyarországi németek története 1918-1950. Doktori értekezés. Kézirat. Pécs.
- Flach, Paul
1967 Geschichte von Kunbaja. München.
- Flach, Paul
1985 Waschkut. Beiträge zur Geschichte einer überwiegend deutschen Gemeinde in der Batschka, Ungarn. München.
- Gergely Ferenc – Köhegyi Mihály
1975 Az élet újraindulása a Nemzeti Bizottság tevékenysége Baján /1944-1949/. Cumania 395-469.

- Ginder, Paul – Pfeil, Jakob – Rukatukl, August
 1980 Csávolgy. Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka. Waiblingen.
- Gombos György
 1942 A bukovinai székelyek hazatelepítése. Újabb tennivalók. Budapest.
- Halmosy Dénes szerk.
 1983 Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest.
- Hitler hatvannyolc...
 1983 Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Budapest.
- Izsák Lajos
 1985 A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949. Budapest.
- Két év
 1947 Két év hatályos jogszabályai 1945–1946. Függetlenség: 1943–1944. évi hatályos törvények. Szerk: Bacsó Ferenc stb. Budapest.
- Kisfaludy Katalin
 1987 Nemzeti bizottságok a mai Bács-Kiskun megye területén 1944–1949. /Kézirat/
- Kisfaludy Katalin
 1988 Adatok a nemzeti bizottságok történetéhez 1944–1949. /Kézirat/
- Komanovics József
 1969 A népi demokratikus forradalom és a telepítés Baranya megyében 1945–1947 között. Tanulmányok Dél-Dunántúl történetéből /1944–1948./ Pécs.
- Kövágó László
 1985 A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. Budapest.
- A Magyar Kommunista Párt
 1967 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Budapest.
- Nagy Ferenc
 1945 Mit kell tudni a független Kisgazda-Földmunkás és Polgári Pártról? Budapest.
- Ósy – Oberding József
 1967 A bukovinai székelyek letelepedése a Dunántúlon. Agrártörténeti Szemle. 183–195.
- Rákosi Sándor – Szabó Bálint szerk.
 1979 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai, 1944–1948. Budapest.
- A. Sajti Enikő
 1984 Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában 1941. Budapest.
- A. Sajti Enikő
 1987 Délvidék 1941–1944. Budapest.

R. Süle Andrea

- 1987 A közép- és kelet európai német kisebbség kitelepítése a II. világháború után 163-179. In.: Magyarországtudás. A Magyarországtudató Csoport évkönyve. Budapest.

Taffener, Anton red.

- 1967 Kunbaja. Eine ungarndeutsche Grenzgemeinde in der Nordbatschka mit Umgebung /Bácsbokod, Csátalja, Gara und Katymár/. München.

Tilkovszky Lóránt

- 1974 SS-toborzás Magyarországon. Budapest.

Tilkovszky Lóránt

- 1978 Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország 1938-1945. Budapest.

Törvények

- 1950 Törvények, törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek. Budapest.

Weidlein, Johann

- 1959 Das Potsdamer Abkommen und die Vertreibung der Deutschen aus. Ungarn. Donauschwabische Lehrerblätter 200-203.

Weidlein, Johann

- 1983 Die Deutsche Ungarnforschung. Schorndorn.

Tartalom

Bevezető	7
Bács-Bodrog vármegye 1944 őszétől 1945 decemberéig	9
A Népi Magyarország és a nemzet- iségű lakosság	37
Telepítések Bács-Bodrog vármegye területén (1946-1948)	49
Szabálytalan utószó	75
Jegyzetek	77
Mellékletek	87
Irodalom	97

